

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS MOKYKLOS
BAUDŽIAMOSIOS TEISĖS IR PROCESO INSTITUTAS**

LIJA IVANIUKAITĖ
BAUDŽIAMOJI TEISĖ IR KRIMINOLOGIJA

**KALĖJIMŲ DIZAINAS – JAME ESANČIŲ ŽMONIŲ GEROVĖS BEI RESOCIALIZACIJOS
VEIKSNYS**

Magistro baigiamasis darbas

Vadovas: Dr. Alfredas Kiškis

Vilnius, 2025

TURINYS

ĮVADAS.....	3
1. KALĖJIMO DIZAINO TEISINIS REGULIAVIMAS.....	8
2. KALĖJIMO DIZAINO ĮTAKA NUTEISTŲJŲ BEI DARBUOTOJŲ PSICHOLOGINEI IR EMOCINEI BŪKLEI.....	20
3. KALĖJIMO DIZAINO ĮTAKA NUTEISTŲJŲ RESOCIALIZACIJAI.....	40
4. KALĖJIMO APLINKOS ADAPTAVIMAS ĮVAIRIEMS NUTEISTŲJŲ POREIKIAMS.....	49
5. EMPIRINIS TYRIMAS.....	55
IŠVADOS.....	68
PASIŪLYMAI.....	70
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	71
ANOTACIJA LIETUVIŲ KALBA.....	76
ANNOTATION IN ENGLISH.....	77
SANTRAUKA LIETUVIŲ KALBA.....	78
SANTRAUKA ANGLŲ KALBA.....	80
PRIEDAI.....	82

IVADAS

Dizainas – „tai viena iš architektūros projekto dalių, kuri yra susijusi su erdve pastato viduje. Visi elementai esantys pastato erdvėje yra neskaidoma visuma: sienos, langai, durys, lubos, apšvietimas, apdaila, baldai ir kiti elementai. Architektas ar interjero dizaineris planuoja ir kuria erdves naudodamas visus erdvėje esančius elementus. Suformuojama funkcionali, saugi ir estetiškai maloni erdvė. Projektuojant erdvę pagrindiniu objektu tampa žmogus ar žmonių grupė. Svarbu jų santykiai, kasdienė rutina, įpročiai, poreikiai, norai bei gera jų savijauta susijusi su vidiniu pastato mikroklimatu.“¹

Tiriama problema: „Kalėjimų projektavimas yra vienas reikšmingiausių žingsnių bausmių vykdymo sistemoje, reikalaujantis specifinių ir kūrybiškų sprendimų, tačiau iki šiol dėl viešųjų pirkimų proceso ir nepaliaujamo spaudimo mažinti išlaidas, gerai suprojektuoti kalėjimų beveik neįmanoma.“² „Kalėjimai veikia 24 valandas per parą, 365 dienas per metus, juose dirba ir darbuotojai, ir kaliniai. Kalėjimai yra suprantami kaip uždaros, ribotos bendruomenės. Todėl tai, kaip jie atrodo, yra suprojektuoti ir pastatyti, daro didžiulį poveikį juose esantiems žmonėms. Lietuvos Nacionalinės kankinimų prevencijos vykdymo laisvės apribojimo vietose tvarkos apraše yra nustatyti įkalinimo įstaigose privalomi užtikrinti standartai.“³ Tačiau ar tokie standartai iš tikrųjų tenkina bent jau pagrindinius kalėjimuose esančių žmonių poreikius. Šiuolaikinėje architektūroje ir kalėjimų sistemoje vis dažniau pabrėžiama, kad būtina sukurti aplinką, kuri skatintų asmeninį keitimąsi ir nuteistųjų resocializaciją.

Kyla klausimas ar Lietuvoje esančių kalėjimų dizainas gali prisidėti prie kalėjime esančių žmonių gerovės ir nuteistųjų resocializacijos? Ar erdvių plotas ir jų įvairovė, apšvietimas, sienų spalva ir kiti dizaino elementai skatina resocializaciją? Kiek Lietuvos kalėjimai atitinka kalėjimo dizainui keliamus reikalavimus?

Baigiamojo darbo aktualumas: „Šiuolaikinę bausmių sistemą kol kas sunku įsivaizduoti be laisvės atėmimo bausmės, bus sunku ją tokią įsivaizduoti ir netolimoje ateityje. Bausmės vykdymas turi būti organizuojamas pragmatiškai, žvelgiant į visuomenės interesus, išsaugant nuteistųjų žmogiškąjį orumą, nepažeidžiant kertinių žmogaus teisių, nuteistojo asmens judėjimo laisvės neribojant labiau, nei tai yra būtina, žvelgiant į prognozuojamą padėtį po bausmės atlikimo. Įkalinimo įstaiga nėra tinkama vieta asmens integracijai, bet jei jis yra nubaustas laisvės atėmimo

¹ Namo DNR, „Interjero dizainas“, Namo DNR, žiūrėta 2025 m. balandžio 13 d., <https://www.namodnr.lt/interjero-dizainas/>.

² Bernheimer Lily, O'Brien Rachel, Barnes Richard, *Wellbeing in prison design A guide* (Matter Architecture, 2017), 24, https://www.matterarchitecture.uk/wp-content/uploads/2018/05/421-op-02_Design-toolkit-report-online.pdf.

³ „Nacionalinės kankinimų prevencijos vykdymo laisvės apribojimo vietose tvarkos aprašas“ LRSKI, žiūrėta 2024 m. gegužės 1 d., <https://www.lrski.lt/wp-content/uploads/2022/09/NKP-vykdyto-veiklos-aprasas.pdf>.

bausme, būtina siekti, kad asmens galimybės integruotis į visuomenę, atlikus bausmę nebūtų dar blogesnės nei prieš tai. Galiausiai būtina išnaudoti nuteistojo asmens motyvaciją, norą ir pastangas siekti pokyčių savo gyvenime, jas visokeriopai skatinti. Ir nors nepaisant gerokai pakitusių laisvės atėmimo bausmės vykdymo sąlygų per pastaruosius 50 metų (įskaitant ir atviras kalinimo formas, galimybes dirbti ar mokytis už įkalinimo įstaigos ribų, trumpam parvykti į namus ir pan.), bet kuri įkalinimo įstaiga yra institucija, kurioje maksimaliai kontroliuojamas asmens elgesys. Tokia institucija „apglėbia“ visą žmogaus kasdienybę ir siekia tam tikro bendro tikslo, pagal jį atitinkamai formuodama jos viduje vykstančius interakcijos procesus.“⁴ „Lietuvoje 2023 metais atliktas tyrimas atskleidė, kad resocializacija kaip prioritetas dažnai tampa antraeiliu tikslu, o kalėjimo aplinka ir baudimo kultūra gali būti demotyvuojanti ir desocializuojanti.“⁵ Tai parodo, kad kalėjimo dizainas turėtų būti orientuotas ne tik į saugumą, bet ir į humaniškas sąlygas, kurios skatintų teigiamą elgesio pokytį ir palengvintų resocializacijos procesą. „Kalėjimo dizainas ir resocializacijos procesas yra sudėtingi ir daugiasluoksniai, reikalaujantys ne tik fizinės aplinkos pokyčių, bet ir požiūrio bei politikos pertvarkymo. 2009–2013 m. Anglijoje ir Velse atlikti 224 tyrimai kalėjimuose (apklausti 24 508 nuteistieji) parodė, kad yra ryšys tarp įstatymų laikymosi ir teisėtumo, gerovės bei dalyvavimo kalėjimų programose, kad kalėjimuose aukštesnė moralinė gyvenimo kokybė arba didesnis vidinis teisėtumas padeda nuteistiesiems pasiekti geresnių rezultatų ir sumažina recidyvo tikimybę. Gerai organizuoti, administruojami, saugūs ir paslaugūs kalėjimai, kuriuose su nuteistaisiais elgiamasi humaniškai, gerina nuteistųjų asmeninį tobulėjimą ir duoda geresnius rezultatus paleidžiant nuteistuosius.“⁶ Svarbūs ir veiksmingi sprendimai buvo priimti vakarų šalyse, todėl siekiant sėkmingai užtikrinti kalėjimuose esančių žmonių gerovę, būtina sekti kitų šalių gerąja patirtimi. Lietuvos kalėjimų sistema turi keistis kardinaliai, prisitaikyti prie sparčiai besikeičiančio modernaus pasaulio ir užtikrinti, kad laisvės atėmimo bausmę atliekantys ir ten dirbantys asmenys daugiau niekada nesusidurtų su sovietmečio kalėjimo ir darbo sąlygomis. Ne tik Lietuvai, bet ir visam pasauliui svarbu užtikrinti, kad bausmės vykdymo sistemos būtų humaniškos, veiksmingos ir efektyvios. Todėl tik atlikus esamos padėties tyrimą ir turint jo bendrą vaizdą, bei atskleidus dizaino įvairių aspektų įtaką nuteistųjų resocializacijai, darbuotojų ir nuteistųjų gerovei, galima tinkamai suprojektuoti naują ar rekonstruoti seną kalėjimą, kuris turės teigiamą įtaką juose esantiems žmonėms bei skatins nuteistųjų resocializaciją.

⁴ Sakalauskas Gintautas. „Kalinimo sąlygos ir kalinių resocializacijos prielaidos“ *TEISĖS PROBLEMOS* 2, 88 (2015): 5-53. https://teise.org/wp-content/uploads/2023/01/G.Sakalauskas-2015_2.pdf.

⁵ Aleknevičienė Jolanta, Kalinauskaitė Ignė. „Resocializacijos ir gyvendinimo problemos ir galimybės Lietuvos kalėjimuose“ *Socialinė teorija, empirija, politika ir praktika* 26, (2023): 88–104. <https://www.journals.vu.lt/STEPP/article/download/33768/32511/86204>.

⁶ „Lietuvos kalėjimų tarnybos „Gyvenimo kokybės Vilniaus kalėjime tyrimo 2024 metais“ baigiamojo ataskaita“, *kalejimai.lrv*, žiūrėta 2025 m. balandžio 13 d., <https://kalejimai.lrv.lt/lt/tyrimai/gyvenimo-kokybes-kalejimuose-tyrimas-2024/>.

Baigiamajame darbe tiriamos problemos ištyrimo lygis: „Iki šiol dauguma nuteistųjų bausmę Lietuvoje atlieka bendrabutinio tipo patalpose, kurios yra sovietinis palikimas, o kolektyvinis kalinimas užprogramuoja ydingus socialinius santykius, nuteistųjų nesutarimus ir leidžia egzistuoti kriminalinei subkultūrai. Šiaulių mieste 2017 m. pradėtas statyti kalėjimas, kurio pabaigtuvės planuojamos 2028-aisiais.“⁷ Todėl nors kalėjimų gyvenimo sąlygų ir resocializacijos aspektams tiek Lietuvos, tiek užsienio literatūroje skirta gan nemažai dėmesio, tačiau kalėjimo dizaino ir jame esančių žmonių gerovės tema Lietuvos mastu mažai tyrinėta. 2015 m. G. Sakalauskas moksliniame straipsnyje nagrinėjo „kalinimo sąlygas sukuriančias prielaidas įkalintų asmenų resocializacijai.“⁸ 2023 m. J. Aleknevčienė ir I. Kalinauskaitė savo moksliniame straipsnyje nagrinėjo „šiandienines nuteistųjų resocializacijos įgyvendinimo Lietuvos kalėjimuose problemas ir galimybes.“⁹ 2020 m. A. Kaziliūnaitė moksliniame straipsnyje analizavo „kas lemia, jog gyvename nebe disciplinos visuomenėje, o procese, kuriame pereinama iš disciplinos visuomenės į kontrolės visuomenę.“¹⁰ 2017 m. Lily Bernheimer, Rachel O’Brien ir Richard Barnes parengtame gide analizavo konkrečius pavyzdinio kalėjimo dizaino aspektus.¹¹ 2020 m. G. Sakalauskas, L. Jarutienė, V. Kalpokas ir R. Vaičiūnienė monografijoje analizavo „kalinimo sąlygas ir kalinių socialinės integracijos prielaidas.“¹² 2022 m. Lenkijos mokslininkai S. Florek ir P. Piotrowski nagrinėjo „kalėjimo erdvės estetiką ir dizaino aspektus.“¹³

Nors darbų kalėjimų sąlygų ir resocializacijos tematika parašyta nemažai, tačiau nepavyko rasti mokslinių darbų, kuriuose kompleksiskai būtų tyrinėta, kaip kalėjimų dizaino ypatybės veikia juose esančius žmones, taip pat Lietuvoje mažai tyrinėta sritis, kokie kalėjimų dizaino sprendimai gali pagerinti kalėjime esančių žmonių gyvenimo kokybę ir darbo sąlygas.

Baigiamojo darbo mokslinis naujumas: Mokslinis darbo naujumas pasireiškia tuo, kad ištirta kalėjimo dizaino įtaka tiek nuteistiesiems tiek juose dirbantiems žmonėms. Apžvelgta, kokie dizaino sprendimai priimti užsienio valstybėse ir jų patirtis. Išnagrinėti kalėjimo dizaino elementai

⁷ „Lietuvos įkalinimo įstaigos ir tvarka jose – klaidus sovietmečio paveldas“ MRU, žiūrėta 2023 m. gegužės 3 d. <https://www.mruni.eu/news/agne-piepaliete-lietuvas-ikalinimo-istaigos-ir-tvarka-jose-klaikus-sovietmecio-paveldas/>.

⁸ Sakalauskas Gintautas. „Kalinimo sąlygos ir kalinių resocializacijos prielaidos“ *TEISĖS PROBLEMOS* 2, 88 (2015): 5-53. https://teise.org/wp-content/uploads/2023/01/G.Sakalauskas-2015_2.pdf.

⁹ Aleknevčienė Jolanta, Kalinauskaitė Ignė. „Resocializacijos ir gyvendinimo problemos ir galimybės Lietuvos kalėjimuose“ *Socialinė teorija, empirija, politika ir praktika* 26, (2023): 88–104. <https://www.journals.vu.lt/STEPP/article/download/33768/32511/86204>.

¹⁰ Kaziliūnaitė Aušra. „Foucault panoptizmas ir (savi)piežiūra: nuo individų prie dividų“ *Problemos* 97, (2020): 36-47. <https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://www.journals.vu.lt/problemos/article/download/17104/16239&ved=2ahUKewjNzpSvtKSGAxWF5wIHHRZHAaQQFnoECCIQAAQ&usq=AOvVaw1tjihkONbJSIgpYJhWzjU0>.

¹¹ Bernheimer, O’Brien, Barnes *supra note*, 1: 1.

¹² Gintautas Sakalauskas, Liubovė Jarutienė, Vaidas Kalpokas, Rūta Vaičiūnienė, *Kalinimo sąlygos ir kalinių socialinės integracijos prielaidos* (Žara, 2020), 1, <https://teise.org/wp-content/uploads/2020/03/Kalinimo-salygos.pdf>.

¹³ Stefan Florek, Przemysław Piotrowski, *Arts of Freedom o potrzebie obecnosci sztuki w więzieniu* (kerschhoffset d.o.o., 2022), 24-25, https://issuu.com/hdlu6/docs/book_2_-_polish.

turintys tiesioginį poveikį kalinių gerovei ir jų galimybei reintegrui į visuomenę. Pateikti pasiūlymai, kokie kalėjimo dizaino sprendimai turėtų būti priimti siekiant nutolti nuo sovietinio palikimo ir kokią tai įtaką turės ten būsimų asmenų gerovei.

Baigiamojo darbo reikšmė: Šiame darbe ne tik teoriškai apžvelgiami kalėjimo dizaino aspektų klausimai, identifikuojamos nepakankamai ištirtos problemos, bet ir apžvelgiamos įvairių autorių nuomonės bei idėjos, jų atliktų tyrimų rezultatai bei šio darbo autorės empirinio tyrimo rezultatai, kuriais siekiama atkreipti visuomenės, Lietuvos kalėjimų tarnybos, projektuotojų, statytojų, mokslininkų bei kitų šia tema besidominčių dėmesį bei paskatinti prisidėti prie kalėjimo sistemos reformos. „Šio tyrimo rezultatai gali būti naudingi pagreitinant kalėjimų reformos procesą, kuriuo būtų atsisakyta nebūtinų ir totalitarinę ideologiją propaguojančių atributų, kalėjimo aplinka galėtų tapti paranki asmeniui integruoti bei patogiai joje dirbantiems darbuotojams. Ateityje tyrimo rezultatai galėtų būti naudingi užtikrinant, kad kalėjimas būtų sukuriamas ne kaip bauginantis ir išsiskiriantis savo stigmatizuojančiu įvaizdžiu pastatas, o vieta, kurioje nuteistieji galėtų gyventi įprastą gyvenimą, dirbdami, mokydami ar užsiimdami mėgstama veikla, o darbuotojai jaustųsi komfortiškai, saugiai ir siektų gerų ir pozityvių santykių su nuteistaisiais, juk kalėjimas tai ne tik jame esančių žmonių vieta, bet ir nuteistųjų artimųjų, pareigūnų, advokatų ar kitų darbuotojų, dažnai lankytina vieta.“¹⁴

Baigiamojo darbo originalumas: Tyrimas atliktas darbo autorės, remiantis surinktos mokslinės literatūros informacija ir įvairių autorių atliktų tyrimų rezultatais bei kita informacija, autorė atliko empirinį tyrimą. Taip pat atlikus kompleksinį tyrimą, identifiкуotos kalėjimo dizaino aspektų teisinio reglamentavimo bei praktinių dizaino sprendimų tobulintinos kryptys.

Tyrimo tikslas: Ištirti kalėjimų dizaino aspektus teigiamai veikiančius juose esančių žmonių emocinę būklę, fizinę sveikatą ir bendrą gyvenimo kokybę bei pasiūlyti konkrečius dizaino sprendimus, galinčius pagerinti gyvenimo ir darbo sąlygas, prisidėti prie sėkmingos nuteistųjų resocializacijos.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išanalizuoti teisės aktus reglamentuojančius kalėjimo dizaino aspektus Lietuvoje ir tarptautiniu lygiu.
2. Ištirti kalėjimo dizaino įtaką nuteistųjų bei darbuotojų psichologinei ir emocinei būklei.
3. Ištirti kalėjimo dizaino įtaką nuteistųjų resocializacijai.
4. Išanalizuoti ar kalėjimo aplinka pritaikyta įvairiems nuteistųjų poreikiams.
5. Atlikti empirinį tyrimą ir pateikti siūlymus, kaip gerinti kalėjimų Lietuvoje dizainą.

¹⁴ Gintautas Sakalauskas "Ar naujų kalėjimų gyventojams teks baimintis labiau nei sąvartynų?", Delfi, žiūrėta 2024 m. gegužės 22 d., <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/ar-nauju-kalejimu-gyventojams-teks-baimintis-labiau-nei-savartynu-50746778>.

Tyrimo metodika: Analizuojant Lietuvos Respublikos bei užsienio šalių teisės aktus reglamentuojančius kalėjimų dizaino reikalavimus bei kitus kalėjimo erdvių aspektus naudotas dokumentų sisteminės analizės metodas. Lyginant skirtingų kalėjimų dizaino sprendimus ir jų poveikį juose esančių žmonių gerovei, sėkmingas ir nesėkmingas dizaino praktikas, naudotas lyginamasis metodas. Kompleksiškai tiriant kalėjimo dizaino ir jame esančių žmonių gerovės problemą, jų tarpusavio sąsajas naudotas sisteminės analizės metodas. Apklausiant kalėjimų darbuotojus ir kitus su kalėjimo dizaino kūrimu susijusius ekspertus naudotas ekspertų apklausos empirinis tyrimo metodas. Apklausiant nuteistuosius apie kalėjimų situaciją dizaino srityje naudotas empirinis kokybinis tyrimo metodas pusiau struktūruoto interviu būdu. Formuluojant išvadas naudotas apibendrinimo metodas.

Tyrimo struktūra: Magistro baigiamasis darbas sudarytas iš įvado, penkių skyrių, išvadų ir pasiūlymų, literatūros sąrašo, santraukos lietuvių kalba, santraukos anglų kalba, anotacijos lietuvių ir anglų kalba, priedų. Pirmajame skyriuje analizuojami teisės aktai reglamentuojantys kalėjimo dizaino aspektus Lietuvoje ir tarptautiniu lygiu. Antrajame skyriuje nagrinėjama kalėjimo dizaino įtaka nuteistųjų bei darbuotojų psichologinei ir emocinei būklei. Trečiajame skyriuje nagrinėjama kalėjimo dizaino įtaka nuteistųjų resocializacijai. Ketvirtame skyriuje analizuojamas kalėjimo aplinkos adaptavimas įvairiems nuteistųjų poreikiams. Penktajame skyriuje analizuojami atlikto empirinio tyrimo rezultatai. Darbo pabaigoje pateikiamos išvados ir pasiūlymai.

Ginamieji teiginiai:

- Kalėjimų dizainas yra reikšmingas veiksnys prisidedantis prie kalėjime esančių žmonių gerovės bei nuteistųjų resocializacijos.
- Kalėjimo erdvių įvairovė, jų plotas bei išdėstymas, apšvietimas, sienų spalva ir kiti dizaino elementai turi įtakos nuteistųjų resocializacijai.
- Lietuvos kalėjimų pasyvus požiūris į dizainą turi neigiamą įtaką juose esančių žmonių gerovei.

1. KALĖJIMO DIZAINO TEISINIS REGULIAVIMAS

„Iki šiol visuomenėje vis keliamas klausimas ar kalėjimai apskritai yra reikalingi, kyla abejonių šių įstaigų efektyvumu. Ieškoma atsakymų į klausimą, kuo galėtų būti pakeistos šios įstaigos, kaip tuo metu reikėtų apsaugoti visuomenę, atskiriant nuo jos nusikalstamą veiką vykdančius asmenis, suteikiant jiems galimybę reabilituotis, išmokyti prisiimti atsakomybę už savo veiksmus. Reikėtų itin kruopščiai įvertinti ribą tarp atskyrimo nuo visuomenės ir buvimo jos dalimi, nes niekas, matyt nedrįstų prieštarauti tam, kad žmogus būdamas nusikaltėlis vis vien yra visuomenės dalis ir ja lieka visą savo gyvenimą. Lygiai taip pat kaip nusikaltimas dažnu atveju yra sąveika su kitu žmogumi, būtent todėl autorės vertinimu socialinė izoliacija ir atskirtis nuo visuomenės negali išspręsti problemos šaknų. O žmogui įvykdžiusiam nusikaltimą yra būtina socializacija, mokymas kaip elgtis, kad elgesys atitiktų moralės ir teisės normas, kaip reikia bendrauti ir ką reiškia jausti bei prisiimti atsakomybę už savo veiksmus, nepažeidžiant kitų žmonių teisių. Visa tai yra išmokstama tik bendraujant, būnant neatskirtam nuo visuomenės, šie žmonės anksčiau ar vėliau sugrįžta atgal į visuomenę, kokių sugrįžtant mes jų tikimės? Jei gyvenimas laisvės atėmimo vietose kardinaliai skirtusi už jų ribų. Ryšį tarp architektūros ir sociologijos nėra paprasta pabrėžti, tačiau suvokus jį galima suprasti, jog tai yra įrankis paveikti visuomenę, tai subtilus ryšys tarp aplinkos ir žmogaus, visuomenės. Šis ryšys matyt labiau pajaučiamas, o pajautus jį, atsiranda galimybė panaudojant architektūrą bei dizainą keisti pasaulį, visuomenę bei individą.“¹⁵ Siekiant išvengti tokių klausimų, kaip „kokių sugrįžtant nusikalstamą veiką padariusių asmenų mes tikimės, jei gyvenimas laisvės atėmimo vietose kardinaliai skiriasi už jų ribų“¹⁶, būtina numatyti tokias kalinimo sąlygas, kurios iš esmės atitiktų gyvenimą laisvėje, pradedant nuo vietos ploto skirto vienam asmeniui iki sienų spalvų ir esančių baldų.

Jau Europos tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijoje šalims narėms Nr. R (2006) 2 „Dėl Europos kalėjimų taisyklių“ numatyta, „jog visose vietose, kuriose kaliniai gyvena, dirba ar susirenka, langai turi būti tokio dydžio, kad kaliniai galėtų skaityti ir dirbti normaliomis sąlygomis, esant natūraliam apšvietimui, sukonstruoti tokiu būdu, kad būtų vėdinama, išskyrus patalpas, kuriose yra tinkamos oro kondicionavimo sistemos, dirbtinis apšvietimas turi atitikti nustatytus techninius standartus. Kaliniai turi turėti galimybę naudotis sanitariniais įrenginiais, kurie būtų higieniški ir užtikrintų privatumą. Kalėjimo valdžiai taisyklių, susijusių su personalo veikla, laikymasis taip pat turi būti prioritetas.“¹⁷

¹⁵ Olga Voišnis, „Kalėjimas“, issuu interjero dizaino katedra, žiūrėta 2025 m. sausio 10 d., https://issuu.com/interjerodizainokatedra/docs/idk_olga_voisnis_2013.

¹⁶ *Ibid.*

¹⁷ Europos tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijoje šalims narėms Nr. R (2006) 2 „Dėl Europos kalėjimų taisyklių“, INFOLEX, žiūrėta 2025 m. sausio 10 d., <https://www.infolex.lt/teise/Default.aspx?id=7&item=doc&AktId=525724>.

„Iki šiol Lietuvoje bausmių vykdymo sistemoje nuolat vykdomos laisvės atėmimo vietų modernizavimo, įkalinimo įstaigų renovavimo ir įkalinimo įstaigų humanizavimo programos, įgyvendinamos modernizavimo strategijos ir priemonių planai, vyksta struktūriniai ir funkciniai pokyčiai. Viena pirmųjų programų, buvo Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. gruodžio 30 d. nutarimu Nr. 1498 patvirtinta Laisvės atėmimo ir kardomojo kalinimo vietų kapitalinės statybos darbų 1998-2000 metų programa, kurios tikslas – humanizuoti įkalinimo ir bausmių vykdymo sistemą ir tobulinti įkalinimo įstaigų apsaugą. Kadangi programai finansuoti buvo skirta tik 21 mln. 929 tūkst. litų, ji iš esmės liko neįgyvendinta. Įvertinus buvusią situaciją, nustatyta, kad Lietuvos Respublikos įkalinimo įstaigos nepakankamai aprūpinamos virtuvės įranga ir tinkamas buities sąlygas užtikrinančiais buities prietaisais. Net 70 procentų virtuvės įrenginių susidėvėję, neekonomiški, jiems remontuoti ir eksploatuoti reikia daug lėšų, kurias galima būtų naudoti kitoms įkalintų asmenų reikmėms.“¹⁸ Todėl sekanti programa, kurios tikslas „skatinti įkalinimo įstaigų humanizavimą ir gerinti jose esančias sąlygas buvo Lietuvos Respublikos Vyriausybės (toliau – LRV) 2004-05-24 nutarimu Nr. 619 patvirtinta „Įkalinimo įstaigų renovavimo ir įkalinimo įstaigų humanizavimo 2004-2009 metų programa“¹⁹ (toliau – 2004-2009 Programa). Tuo metu ypač buvo perpildyti tardymo izoliatoriai ir laisvės atėmimo vietų ligoninė. Lukiškių tardymo izoliatoriuje – kalėjime buvo 864 vietos, bet įkalinta 1277 asmenys, Šiaulių tardymo izoliatoriuje – 425 vietos, bet įkalinta 717 asmenų, laisvės atėmimo vietų ligoninėje – 111 vietų, bet ligonių – 169. Nuteistųjų, laisvės atėmimo bausmę atliekančių pataisos namuose, skaičius atitiko Lietuvos higienos normos nustatytą gyvenamojo ploto vienam asmeniui reikalavimą (3 kv. metrai) tik Marijampolės pataisos namuose – 1133 vietos, o bausmę atlikinėjo 1094 asmenys, Pravieniškių 2-uosiuose pataisos namuose – 1247 vietos, o bausmę atlikinėjo 1027 asmenys. Nuo 2004 m. bene pirmųjų tokio pobūdžio programų iki 2025 metų buvo priimtose dar mažiausiai 4 programos: LRV 2008-03-26 nutarimu Nr. 288 patvirtinta „Kalėjimų departamento (toliau – KD) prie Teisingumo ministerijos (toliau – TM) pavaldžių įstaigų plėtros strategija“, „KD prie TM pavaldžių įstaigų plėtros strategijos ir jos įgyvendinimo priemonių 2008-2033 metų planas“. LRV 2009-09-30 nutarimu Nr. 1248 patvirtinta „Laisvės atėmimo vietų modernizavimo strategija“ ir „Laisvės atėmimo vietų modernizavimo strategijos įgyvendinimo priemonių 2009-2017 metų planas“. LRV

¹⁸ „Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. gegužės 24 d. nutarimas Nr. 619 „Dėl įkalinimo įstaigų renovavimo ir įkalinimo sąlygų humanizavimo 2004-2009 metų programos patvirtinimo“, INFOLEX, žiūrėta 2025 m. sausio 9 d., <https://www.infolex.lt/ta/67913>.

¹⁹ „Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2022 m. vasario 7 d. Nr. V-28 įsakymas „Dėl Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos strateginės veiklos gairių 2022-2030 m. patvirtinimo“, LRV, žiūrėta 2025 m. sausio 9 d., <https://kalejimai.lrv.lt/media/viesa/saugykla/2023/10/KvXfJTBKmWg.pdf>.

2014-07-22 nutarimu Nr. 740 patvirtinta „Laisvės atėmimo vietų modernizavimo programa“ 2014-2022 metams.“²⁰

Valstybės kontrolė 2015 m. atliko valstybinį auditą Lietuvos kalėjimų bausmių vykdymo sistemoje ir nustatė, „kad nėra galimybės įvertinti, ar bausmių sistemos įstaigų veiklos rezultatai prisideda prie taupios ir veiksmingos bausmių sistemos, nėra aiškios ir nuoseklios laisvės atėmimo vietų modernizavimo strategijos, ji nuolat keičiasi, modernizavimas vyksta daugiau kaip dešimt metų, jo kaštai auga. Dėl netinkamų įkalinimo sąlygų į teismus besikreipiančių asmenų skaičius 2015 metais palyginus su 2013 metais padidėjo daugiau nei 6 kartus, o jiems išmokama suma – daugiau nei 19 kartų. Taigi valstybė patiria papildomų išlaidų. Investicijų projektų planavimas trukdo pasiekti rezultatų, nuo kurių priklauso modernios bausmių vykdymo sistemos sukūrimas, nes investicijų projektai rengiami neįvertinus planuojamų atlikti darbų apimtys ir kainų, nenustačius darbų eigos ir prioritetų. Investicijų projektų įgyvendinimo kainos neatitinka faktinio lėšų poreikio pastatams rekonstruoti ir infrastruktūrai atnaujinti, darbai planuojami nerengiant investicijų projektus, o gavus lėšų. Nepakankamai efektyvus Laisvės atėmimo vietų ligoninės infrastruktūros ir išteklių naudojimas, nes ligoninės personalui išlaikyti skiriamos lėšos didėja, nors pacientų skaičius, stacionaro užimtumas ir atvejų, kai suteikiama būtinoji medicinos pagalba, mažėja.“²¹

Taip pat Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2020 m. gruodžio 21 d. įsakymu Nr. V-389 patvirtintose taisyklėse „Dėl Pataisos įstaigų (tardymo izoliatorių) įrengimo ir eksploatavimo taisyklių patvirtinimo“ (toliau – Taisyklės) nustatyti pataisos namų, atvirųjų kolonijų, pusiauinkelės namų, ir tardymo izoliatorių (toliau – įkalinimo įstaigos) nuteistųjų laikymo patalpų, pasivaikščiojimo gryname ore kiemų, ilgalaikių ir trumpalaikių pasimatymų patalpų (toliau – įkalinimo įstaigų statiniai) įrengimo ir eksploatavimo bendrieji reikalavimai. „Įkalinimo įstaigoje nuteistųjų, kurie priskirti lengvajai ir paprastajai grupei, gyvenamuosiuose korpusuose įrengiamos šios patalpos - nuteistųjų laikymo patalpos, stacionaraus priežiūros posto patalpa gyvenamuosiuose korpusuose, kuriuose nuteistieji užrakinami nakčiai, socialinės reabilitacijos priemonių organizavimo darbo kabinetas, esant techninėms galimybėms įrengiamas nuteistųjų priėmimo asmeniniais klausimais kabinetas, naujai statomuose, rekonstruojamuose, kapitališkai remontuojamuose, atnaujinamuose gyvenamuosiuose korpusuose įrengiamas tualetas personalui, valymo inventoriaus ir

²⁰ „Kalėjimų departamento prie Lietuvos respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2022 m. vasario 7 d. Nr. V-28 įsakymas „Dėl kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos strateginės veiklos gairių 2022-2030 m. patvirtinimo“, LRV, žiūrėta 2025 m. sausio 9 d., <https://kalejimai.lrv.lt/media/viesa/saugykla/2023/10/KvXfJTBKmwG.pdf>.

²¹ „Valstybės kontrolės 2016 m. lapkričio 28 d. Nr. VA-P-40-3-24 Valstybinio audito ataskaita „Programos „Bausmių sistema“ įgyvendinimas“, VALSTYBESKONTROLE, žiūrėta 2025 m. sausio 10 d., <https://www.valstybeskontrolė.lt/LT/Product/23670/programos-bausmiu-sistema-igyvendinimas>.

dezinfekavimo medžiagų laikymo ir paruošimo sandėlis (pagal poreikį), kiekvienam būriui sanitarinis ir higienos mazgas, laisvalaikio kambarys, kambarys arba kambario vieta maisto produktams laikyti, maisto ruošimo patalpa (tik lengvajai nuteistųjų grupei), pasivaikščiojimo kiemas, gali būti įrengiamos ir kitos paskirties patalpos. Be to, įkalinimo įstaigoje nuteistųjų, kurie priskirti drausmės grupei, gyvenamuosiuose korpusuose įrengiamos šios patalpos - kameros arba rakinamos patalpos, stacionaraus priežiūros posto patalpa, socialinės reabilitacijos priemonių organizavimo darbo kabinetas, esant techninėms galimybėms įrengiamas nuteistųjų priėmimo asmeniniais klausimais kabinetas, tualetas personalui, valymo inventoriaus ir dezinfekavimo medžiagų laikymo ir paruošimo sandėlis (pagal poreikį), sanitarinis ir higienos mazgas nuteistiesiems (kiekvienoje kameroje arba rakinamoje patalpoje), kambario vieta maisto produktams laikyti, laisvalaikio (užsiėmimų) kambarys (kiekvienam būriui), pasivaikščiojimo kiemas, kuris yra dengiamas metaliniu tinklu. Atvirose kolonijose ir pusiaukelės namuose nuteistųjų gyvenamuosiuose korpusuose įrengiamos analogiškos patalpos, tačiau pagal poreikį gali būti įrengiamos kitos patalpos. Tardymo izoliatoriuose nuteistųjų ir suimtųjų gyvenamuosiuose korpusuose įrengiamos patalpos - kameros su sanitariniu mazgu, korpuso vyresniojo pareigūno kabinetas, socialinės reabilitacijos priemonių organizavimo darbo kabinetas, esant techninėms galimybėms įrengiamas nuteistųjų ir suimtųjų priėmimo asmeniniais klausimais kabinetas, tualetas personalui, valymo inventoriaus ir dezinfekavimo medžiagų laikymo ir paruošimo sandėlis (pagal poreikį), pasivaikščiojimo kiemas bei gali būti įrengiamos kitos paskirties patalpos.“²²

Taip pat Taisyklėse yra numatyti ir Lietuvos kalėjimams keliami bendrieji architektūriniai ir dizaino reikalavimai, o būtent „išorinės lauko sienos įrengiamos iš mūro, surenkamo gelžbetonio arba monolitinio gelžbetonio, perdangos išliejamos iš gelžbetonio, mūro arba montuojamos iš surenkamų gelžbetoninių plokščių. Pirmajame aukšte esančių nuteistųjų laikymo patalpų pagrindas (grindų konstrukcija) įrengiamas iš cementinio skiedinio, nuteistųjų laikymo patalpų grindų, sienų, lubų vidaus apdailai naudojamos medžiagos turi būti lengvai valomos ir dezinfekuojamos, danga turi būti atspari drėgnam valymui ir dezinfekcinių medžiagų poveikiui. Grindų danga turi būti neslidi, nuteistųjų laikymo patalpose turi būti užtikrintas natūralios dienos šviesos patekimas. Langai iš lauko pusės turi būti apsaugomi grotomis (šis reikalavimas netaikomas pusiaukelės namams). Jei nėra galimybės įrengti langų sienose, denginyje įrengiami šviesos langai, nuteistųjų laikymo patalpose įrengiamas dirbtinis apšvietimas, o naujai statomuose, rekonstruojamuose, kapitališkai remontuojamuose, atnaujinamuose

²² „Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2020 m. gruodžio 21 d. įsakymu Nr. V-389 patvirtintose taisyklėse „Dėl Pataisos įstaigų (tardymo izoliatorių) įrengimo ir eksploataavimo taisyklių patvirtinimo“, LRS, žiūrėta 2025 m. sausio 10 d., <https://e-scimas.lrs.lt/portal/legalAct/litTAD/b02c6bf143cd11ebb394e1efb98d3c67/asr>.

gyvenamuosiuose korpusuose ir naktinis (budintis) apšvietimas. Dirbtinis apšvietimas turi būti įrengtas taip, kad atitiktų Lietuvos Respublikos higienos normas. Elektros instaliacija montuojama paslėptu būdu, gyvenamųjų patalpų sienose ir lubose, nuteistųjų laikymo patalpos turi būti šildomos ir vėdinamos. Patalpos vėdinamos per langus, išskyrus tas patalpas, kuriose veikia mechaninė patalpų vėdinimo ar kondicionavimo sistema. Jeigu, eksploatuojant esamus inžinerinius tinklus, neužtikrinami higienos normose nustatyti reikalavimai patalpų oro temperatūrai, santykinei drėgmei ir oro judėjimo greičiui, gyvenamieji kambariai turi būti aprūpinami elektriniais oro šildytuvais ir ventiliatoriais, durys įrengiamos metalinės, medinės arba plastikinės ir varstomos į patalpos išorę.²³

„Kamerų, kuriose laikomi nuteistieji priskiriami drausmės grupei, asmenys atliekantys nuobaudas kamerų tipo patalpose ir tardymo izoliatoriuose, išorinės lauko sienos įrengiamos iš mūro arba monolitinio gelžbetonio. Mūro sienos tarp kamerų turi būti ne plonesnės kaip 25 cm storio, o gelžbetonio sienos tarp kamerų – ne plonesnės kaip 8 cm, perdangos išliejamos iš monolitinio betono, mūro arba iš surenkamų gelžbetoninių plokščių, kurių storis turi būti ne mažesnis kaip 12 cm, pirmajame aukšte esančios kameros pagrindas (grindų konstrukcija) įrengiamas iš cementinio skiedinio. Įrengiant naujas arba rekonstruojant ar kapitališkai remontuojant esamas kameras, kamerų pagrindas turi būti armuojamas 0,8 cm skersmens armatūra ir tinklu, kurio akutė turi būti ne didesne kaip 30 x 15 cm. Kameros grindų, sienų, lubų vidaus apdailai naudojamos medžiagos turi būti lengvai valomos ir dezinfekuojamos, danga turi būti atspari drėgnam valymui ir dezinfekcinių medžiagų poveikiui. Grindų viršutinė danga turi būti neslidi. Įrengiant naujas arba rekonstruojant ar kapitališkai remontuojant esamas kameras, jose turi būti įrengiamos ne mažesnės kaip 100x142 cm, arba ne mažiau, kaip 1,42 m² matmenų (ploto) sanitarinio mazgo kabinos. Sanitarinio mazgo kabinoje įrengiamas metalinis praustuvas ir unitazas arba nerūdijančio plieno klozetas. Sienos ir grindys dengiamos lengvai valoma, drėgmei ir dezinfekcijos medžiagoms atsparia danga. Nesant techninėms galimybėms esamose kameroose įrengti sanitarinio mazgo kabinos, sanitarinio mazgo vieta turi būti atitverta nuo likusio kameros ploto pertvara (iki kameros lubų) ir padengta lengvai valoma, drėgmei ir dezinfekcijos medžiagoms atsparia danga. Įrengiant naujas arba rekonstruojant ar kapitališkai remontuojant esamas kameras vamzdynai, santechnikos prietaisai montuojami paslėptu būdu. Kameroose įrengiamas natūralus, dirbtinis ir naktinis (budintis) apšvietimas. Dirbtinis apšvietimas turi būti įrengtas taip, kad atitiktų Lietuvos Respublikos higienos normas. Elektros instaliacija montuojama paslėptu būdu kameros sienose ir lubose. Koridoriuje prie kameros sumontuojami elektros jungikliai, atliekantys ir saugiklių funkciją, kuriais būtų galima valdyti naktinį apšvietimą ir

²³ Kalėjų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos, *supra note*, 20.

elektros energijos tiekimą į kameras. Naujai įrengiamose arba rekonstruojamose kamerose turi būti įrengti langai, užtikrinantys natūralios dienos šviesos patekimą į patalpas. Jei nėra galimybės įrengti langų sienose, įrengiami šviesos langai. Iš lauko pusės (arba iš vidaus) ant langų įrengiamos apsauginės grotos. Lauko apsauginės grotos gaminamos iš skersinių plieninių juostų, į jas įstatant ne plonesnius kaip 1,4 cm skersmens plieninius strypus. Įrengiant naujas arba rekonstruojant ar kapitališkai remontuojant esamas patalpas, įstatomi lygaus paviršiaus plieniniai strypai. Grotų akutė negali būti didesnė kaip 30 x 15 cm. Langų grotų tvirtinimo ankeriai į sieną įtvirtinami ne mažesniame kaip 20 cm gylyje. Iš lauko pusės ant langų gali būti įrengtas metalinis tinklas. Kameros turi būti šildomos ir vėdinamos. Kameros vėdinamos per varstomus langus, išskyrus kameras, kuriose veikia mechaninė patalpų vėdinimo ar kondicionavimo sistema. Jeigu, eksploatuojant esamus inžinerinius tinklus, neužtikrinami Taisyklėse nustatyti higienos normų reikalavimai patalpų oro temperatūrai, santykinei drėgmei ir oro judėjimo greičiui, kameros turi būti aprūpinamos elektriniais oro šildytuvais ir ventiliatoriais. Kamerose įrengiama priežiūrą vykdančio pareigūno iškvietimo sistema, visi baldai, esantys kamerose, pritvirtinami prie grindų ar sienų. Kamerose esančioms durims taip pat keliami atitinkami reikalavimai, visų pirma kameroje įrengiamos išorinės ir vidinės durys. Išorinės kameros durys turi būti metalinės. Durų aukštis turi būti ne mažesnis kaip 198 cm, plotis – ne mažesnis kaip 74 cm, storis – ne mažesnis kaip 4 cm. Durų ertmė turi būti užpildyta garsą izoliuojančia medžiaga. Vidinis durų paviršius turi būti lygus, visos suvirinimo siūlės turi būti nušlifotos. Viršutinėje išorinių durų dalyje, ne mažesniame kaip 150 cm aukštyje nuo grindų, įrengiamas stebėjimo langelis arba akutė ir užskleidžiamas langelis maistui, knygoms ir kitiems daiktams perduoti. Stiklinis stebėjimo langelis apklijuojamas apsaugine plėvele ir gali būti užtemdytas. Išorinėje durų pusėje gali būti numatytas stebėjimo langelio uždengimas plieniniu lakštu, kuris uždarytoje ir atidarytoje padėtyse neturi išsikišti iš durų plokštumos. Užskleidžiamo langelio maistui, knygoms ir kitiems daiktams perduoti durelės turi atsidaryti tiksliai į koridoriaus pusę ir turi būti rakinamos. Langelių konstrukcijos turi būti tokios, kad jų negalima būtų išmontuoti iš vidinės kameros pusės. Vidinių durų konstrukcija turi būti iš skersinių plieninių juostų ir įstatomų į jas plieninių strypų. Įrengiant naujas arba rekonstruojant ar kapitališkai remontuojant esamas patalpas, įstatomi lygaus paviršiaus strypai. Vidinėse ir išorinėse duryse tvirtinami mechaniniai arba elektromechaniniai ar kitos konstrukcijos užraktai, kad jų negalėtų atskleisti kameroje laikomi nuteistieji. Išorinės ir vidinės durys turi atsidaryti tiksliai į koridoriaus pusę, o durų atidarymo kampą turi fiksuoti ribotuvas.²⁴

Ne mažiau svarbu ir kamerų tipo sąlygomis laikomų nuteistųjų pasivaikščiojimo kiemai, tad Taisyklėse numatyta, „jog visų pirma naujai statomuose kalėjimuose, pasivaikščiojimo kiemai gali

²⁴ Kalėjimų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos, *supra note*, 20.

būti įrengti pastato vidiniame kieme ant žemės arba ant gyvenamųjų korpusų pastatų stogų. Ant žemės įrengti pasivaikščiojimo kiemai gali būti sujungti su gyvenamaisiais korpusais antžeminėmis arba požeminėmis perėjomis nuteistiesiems lydėti. Taip pat numatyta, jog pasivaikščiojimo kiemų išorinės lauko sienos įrengiamos iš mūro, monolitinio gelžbetonio, surenkamo gelžbetonio arba plieninio karkaso apsiūto profiliuota skarda. Mūro sienos tarp kamerų turi būti ne plonesnės kaip 25 cm storio, gelžbetonio sienos ne plonesnės kaip 8 cm, profiliuotos skardos storis ne mažesnis kaip 1,2 mm. Pasivaikščiojimo kiemuose įrengiamos rakinamos durys. Pasivaikščiojimo kiemai dengiami metaliniais tinklais, išilgai pasivaikščiojimo kiemų sienų, ant žemės arba viršuje, įrengiama priežiūrą vykdančio pareigūno pakyla. Pasivaikščiojimo kiemuose įrengiami 120 cm pločio stogeliai, saugantys nuo atmosferos kritulių. Naujai įrengiamuose, rekonstruojamuose, kapitališkai remontuojamuose pasivaikščiojimo kiemuose turi būti įrengta atmosferos kritulių šalinimo sistema. Pasivaikščiojimo kiemuose gali būti sumontuota sporto įranga ar sporto inventorių išskyrus kovinių sporto šakų inventorių ir sporto inventorių su papildomais svarmenimis (štangos, hanteliai, jėgos treniruokliai ir pan.), skirtais nuteistiesiems mankštintis gryname ore. Sporto įranga ir inventorių turi būti techniškai tvarkingi, patikimai pritvirtinti prie sienų ar grindų, nekelti pavojaus įkalinimo įstaigose laikomų asmenų ir personalo sveikatai ir gyvybei. Pasivaikščiojimo kiemų sienos dengiamos lygia, patvaria ir drėgmei atsparia danga, grindys turi būti lygios ir neslidžios. Mažiausiai vienas pasivaikščiojimo kiemas įkalinimo įstaigoje turi būti pritaikytas specialiesiems neįgaliųjų poreikiams ir mažiausiai vieno pasivaikščiojimo kiemo reikia, kuriame turi būti įrengtas tvirtai prie sienos ar grindų tvirtinamas suolas be atlošo (suolo ilgis ne mažesnis kaip 154 cm, plotis – ne mažesnis kaip 40 cm).²⁵

„Visose įkalinimo įstaigose nuteistųjų trumpalaikiams pasimatymams su sutuoktiniu, sugyventiniu bei artimaisiais ir kitais asmenimis įrengiamos trumpalaikių pasimatymų patalpos, kurioms taip pat yra keliami reikalavimai ir numatyta, jog tokiose patalpose įrengiamas lankytojų laukiamasis, trumpalaikių pasimatymų salė, sanitarinis mazgas. Lankytojų laukiamajame turi būti sieninė viršutinių drabužių kabykla arba spinta, stalas, kėdės, šiukšlių dėžė ir sieninis informacinis stendas. Salėje įrengiamos vietos pasimatymams fiziškai atskiriant nuteistąjį nuo lankytojo ir vietos – neatskiriant nuteistojo nuo lankytojo. Pasimatymams fiziškai atskiriant nuteistąjį nuo lankytojo, išilgai salės įrengiamas ne siauresnis kaip 120 centimetrų ir ne aukštesnis kaip 70 centimetrų stalas. Nuo stalviršio apačios iki grindų stalas pertveriamas ištisine pertvara. Pagal stalo ilgį nuo lubų iki stalo viršaus įrengiama saugi permatoma pertvara, izoliuojanti lankytoją ir nuteistąjį nuo fizinio kontakto. Toje stalo pusėje, kurioje turi sėdėti nuteistieji, įrengiamos kabinos. Visos kabinos nuo grindų iki lubų atskiriamos pertvaromis. Nuo grindų iki stalo viršaus pertvarų

²⁵ Kalėjimų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos, *supra note*, 20

šonai turi būti nepermatomi. Likusioje pertvarų dalyje iki lubų įrengiamos saugios permatomos pertvaros. Kiekvienos kabinos viduje įrengiamas telefoninis pasikalbėjimo su priešais kabiną kitoje pertvaros pusėje esančiais asmenimis įrenginys, kuris įjungiamas ir išjungiamas iš pasimatymų priežiūrą vykdančio pareigūno darbo vietos, pastatoma po vieną taburetę, nejudamai pritvirtintą prie grindų. Kabinos sunumeruojamos. Toje stalo pusėje, kurioje turi sėdėti asmenys, atvykę pasimatyti su nuteistaisiais, pastatomas reikiamas kiekis taburečių arba kėdžių. Šioje stalo pusėje kabinos neįrengiamos ir taburetės arba kėdės prie grindų nepritvirtinamos. Visos baldų briaunos, kampai ir išsikišusios dalys turi būti suapvalintos ir be atplaišų. Trumpalaikių pasimatymų salėje įrengiama pasimatymų priežiūrą vykdančio pareigūno darbo vieta, kurioje pastatomas stalas, kėdė. Sanitariniame mazge lankytojams įrengiama šalto vandens tiekimo sistema, klozetas, praustuvas su muilo dozatoriumi, veidrodis.²⁶

„Tuo tarpu nuteistųjų ilgalaikiams pasimatymams pataisos namuose įrengiamos ilgalaikių pasimatymų patalpos, kuriose yra sanitariniai mazgai, virtuvės. Nesant techninių galimybių esamas ilgalaikių pasimatymų patalpas įrengti pagal nustatytus reikalavimus, sanitariniai mazgai ir virtuvės gali būti įrengiami bendram naudojimui. Naujai statomuose ir rekonstruojamuose sanitariniuose mazguose įrengiama šalto ir karšto vandens tiekimo sistema su vandens apskaitos prietaisais. Sanitariniame mazge įrengiama vonia arba dušo kabina, klozetas, praustuvas, rankšluosčių džiovintuvas, veidrodis, tualetų reikmenų spintelė. Maisto ruošimo patalpoje įrengiama viryklė, gartraukis ar garų valytuvas, praustuvė, spintelės indams ir įrankiams sudėti, atliekų surinktuvė. Ilgalaikių pasimatymų patalpoje turi būti stalas, kėdės, spintelės, lovos dvejim asmenims, televizorius, užuolaidos arba žaliuzės, buitinis šaldytuvas, sieninis veidrodis, sieninė kabykla rūbams, bei mažiausiai viena ilgalaikių pasimatymų patalpa turi būti pritaikyta specialiesiems neįgaliųjų poreikiams.“²⁷

O šiai dienai aktualus Lietuvos kalėjimų tarnybos direktoriaus 2024-10-10 įsakymas Nr. V-842 „Dėl Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2022 m. vasario 7 d. Įsakymo Nr. V-28 „Dėl kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos strateginės veiklos gairių 2022-2030 m. patvirtinimo“ pakeitimo (toliau – Gairės), kuriuose numatyta, kad „pagal buvusias išvardytas ilgalaikes strategijas ir programas suplanuotos reikšmingos, bet liko neįgyvendintos tam tikros priemonės - Pravieniškių 1-ojo ir Pravieniškių 2-ojo kalėjimo gyvenamųjų patalpų, techninių apsaugos priemonių visiškas rekonstravimas, nepastatytas kalėjimas Vilniaus miesto pakraštyje, nepastatytas kalėjimas Šiaulių miesto pakraštyje, nerekonstruoti Alytaus kalėjimo, Kauno kalėjimo ir Panevėžio kalėjimo statiniai, nepastatytas naujas Kompetencijų ugdymo valdybos pastatas. Šiuo metu Lietuvos

²⁶ Kalėjimų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos, *supra note*, 20.

²⁷ *Ibid.*

kalėjimų tarnyba bendrai valdo per 365 įvairaus dydžio pastatų ir patalpų, kurios užima daugiau kaip 172 000 kv. m plotą. Pastatai istoriškai išdėstyti skirtingose teritorijose ir kai kurie jų statyti daugiau kaip prieš 100 metų. Iš viso laisvės atėmimo vietose iki 2021 m. nuteistiesiems numatyta 7231 gyvenamosios vietos, iš jų tik 1615 priskirtinos kamerų tipo gyvenamosioms patalpoms iki 4 vietų, o tai sudaro tik 22,3 proc. visų gyvenamųjų patalpų. Vienam įkalintam asmeniui numatytas labai mažas minimalus 3,6 kv. m gyvenamasis plotas.²⁸ Iš vykdomų programų matyti, kad „problemos su kuriomis susidurta dar 2004 m. vis dar yra aktualios ir šiai dienai, kas pagrįstai leidžia manyti, kad programomis siekiamos reformos nebuvo tokios efektyvios, todėl svarbu išsigryninti priežastis, dėl ko nepavyksta pasiekti geresnių rezultatų kalėjimų sistemoje. Atitinkamai pagrindinės priežastys buvo išvardintos ir Gairėse, o būtent: didžioji dalis infrastruktūros netinkama laisvės atėmimo bausmėms vykdyti.“²⁹ Nors pagrindinės priežastys nėra susijusios išimtinai su kalėjimų dizaino ar architektūros aspektais, o visos išvardintos sudaro jų kompleksą, manytina, kad sukūrus kalėjimą patrauklų iš esmės, reprezentuojantį ne bausmę, ar kerštą, o galimybę pasitaisyti ir atkurti santykį su visuomene, būtų vienas iš pagrindinių žingsnių, siekiant humaniškesnio ir pozityvaus žmogaus elgesio pokyčio. Kaip matyti iš Įsakymo V-842, „siekiant įgyvendinti dar anksčiau nepasiektų rodiklių ir tikslų, pirmą kartą sukurtas strateginis dokumentas, paremtas praktine patirtimi ir ateities matymu, neapsiribojant vien infrastruktūros pokyčiais. Rengėjai teigia, jog rengiant dokumentą daugybę kartų buvo diskutuojama, ką, kada ir kaip reikėtų keisti, ką galima pakeisti, kokiomis vertybėmis ir principais turėtų būti grįsta LKT veikla, kokią tarnybą norima matyti 2030 metais. Dokumente numatyta, kokie svarbiausi tikslai ir kokiomis priemonėmis juos planuojama įgyvendinti, o sukurtos strateginės veiklos gairės 2022 – 2030 m. reikalingos siekiant užtikrinti didesnę darbuotojų, nuteistųjų ir visuomenės saugumą, nuteistųjų resocializaciją. Gairės reikalingos ir patiems darbuotojams, kad žinotų, kas konkrečiai bus daroma, bei visi suprastų ir galėtų kartu darniai siekti numatytų tikslų. Tad iki 2030 m. planuojama pastatyti du naujus kalėjimus ir iki 2026 m. sukurti – 1910 vnt., o iki 2030 m. – 2560 vnt. laisvės atėmimo vietų kamerų tipo patalpose. Sukurti 7 universalių (uždaro, pusiau atviro ir atviro režimo) kalėjimų tinklą t. y. suformuoti 7 kalėjimų tinklą regioniniu pagrindu. Sukurti tipinį kalėjimo modelį (uždaro tipo, pusiau atviro tipo ir atviro tipo bausmės atlikimo vietas). Pereiti prie standarto, kad viename kalėjime turėtų būti apie 400 vietų uždare ir pusiau atvira tpe bei apie 200 vietų atvira tpe. Sukurti saugias ir orias infrastruktūros sąlygas įkalintiems asmenims ir darbuotojams. Rekonstruoti bendrabutinio tipo kameras į kamerinio tipo gyvenamąsias patalpas.

²⁸ „Lietuvos kalėjimų tarnybos direktoriaus 2024-10-10 įsakymas Nr. V-842 „Dėl Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2022 m. vasario 7 d. Įsakymo Nr. V-28 „Dėl kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos strateginės veiklos gairių 2022-2030 m. patvirtinimo“ pakeitimo“, LRV, žiūrėta 2025 m. sausio 10 d., <https://kalejimai.lrv.lt/public/canonical/1729766818/1677/Gaires.pdf>.

²⁹ *Ibid.*

Rekonstruojamuose ir naujuose kalėjimuose įrengti 1–2 vietų kamerinio tipo gyvenamąsias patalpas su atskirai įrengtu sanitariniu mazgu ir standartine įranga, kuria aprūpina kalėjimas. Gyvenamųjų patalpų plotas, tenkantis vienam asmeniui laisvės atėmimo vietoje, siektina reikšmė – ne mažiau 7 kv. m vienvietėje kameroje ir 5,5 kv. m daugiavietėje kameroje. O kalėjimuose turi būti - pasibuvimo gryname ore erdvės, sporto erdvės, religinių apeigų vieta, erdvės grupinei terapijai, užimtumui (darbo terapijai ir kita), poilsio vietos darbuotojams, nusiramino kambariai, aplinkos stebėjimo ir saugos erdvės, sveikatos priežiūros paslaugų patalpos, bendrojo lavinimo ir profesinio rengimo patalpos, pasimatymų kambariai, biblioteka, patalpos, skirtos nuteistųjų darbui (gamybos cechai ir kitos), parduotuvė, taip pat darbuotojų darbo kabinetai su poilsio erdvėmis, konferencijų salė. Nuteistųjų gyvenamąsias pastato konstrukcijas reikia formuoti iš gelžbetoninių arba armuotų mūrinių elementų, kuriuose vidinių komunikacijų valdymas būtų prieinamas tik reikiamas teises turinčiam personalui. Reikalinga taip pat užtikrinti statybos techniniuose reglamentuose ir higienos normose nustatytas komforto sąlygas nuteistiesiems ir personalui, numatyti pakankamai vietos informacinių technologijų bei komunikacijų plėtrai bei sukurti modernią darbuotojų rengimui ir kvalifikacijos kėlimui reikalingą infrastruktūrą. Statant naujus ir rekonstruojant senus kalėjimus taikyti efektyvius, aplinką tausojančius, inovatyvius ir tvarius sprendimus, o būtent numatyti dizaino sprendimus, kurie turi ir psichologinį efektą (spalvos, piešiniai, universalaus dizaino sprendiniai). Taip pat siekiama pertvarkyti esamus kalėjimus į universalius kalėjimus ir pastatyti naujus bei tobulinti apsaugos priemones, numatoma (5157 vietų) ir gerinti jų sąlygas, užtikrinti, kad patalpos ne tik atitiktų saugumo reikalavimus, bet ir užtikrintų juos lankančių artimųjų (ypač vaikų) psichologinę gerovę.“³⁰

Įkalinimo įstaigų nuteistųjų laikymo patalpos, ilgalaikių ir trumpalaikių pasimatymų patalpos aprūpinamos baldais ir kitu inventoriu vadovaujantis Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2017 m. birželio 7 d. įsakymu Nr. V-245 „Dėl laisvės atėmimo vietų patalpų aprūpinimo baldais ir kitu inventoriu normų patvirtinimo“ (toliau – Patalpų aprūpinimo taisyklės). Patalpų aprūpinimo taisyklėse nustatyta, kad „bendrabočio gyvenamojoje patalpoje turi būti viena metalinė lova vienam asmeniui, viena spintelė prie lovos vienam asmeniui, taburetė ir/arba kėdė ir/arba suolai pagal poreikį, vienas stalas, viena šiukšlių dėžė, vienas komplektas valymo inventoriaus: šepetys (šluota), kibiras, šiukšlių dėžė, šiukšlių semtuvas, valymo šluostės, taip pat sieninė pakaba arba spinta, kurioje turi būti ne mažiau kaip po du kabliukus vienam asmeniui. Virtuvėlėje arba patalpoje maistui laikyti – stalas, spintelė ir suolas, kėdė arba taburetė, plautuvė, buitinis šaldytuvas, lentyna, maisto gaminimo įrankiai pagal poreikį, viena elektrinė viryklė ir garų surinktuvas esant techninėms

³⁰ Kalėjimų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos, *supra note*, 26.

galimybėms, viena šiukšlių dėžė ir vienas komplektas valymo inventoriaus, analogiškai yra numatytos ir kitų patalpų aprūpinimo baldais ir kitais reikalingais įrankiais ir įranga taisyklės.³¹

Taip pat Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2015 m. rugpjūčio 3 d. įsakymas Nr. V-908 „Dėl Lietuvos higienos normos HN 134:2015 „Laisvės atėmimo vietų ir teritorinių policijos įstaigų areštinių sveikatos saugos reikalavimai“, kuriuo patvirtinti Lietuvos higienos normos HN 134:2015 „Laisvės atėmimo vietų ir teritorinių policijos įstaigų areštinių sveikatos saugos reikalavimai“ (toliau – Reikalavimai). Reikalavimuose numatyta, kad „ši higienos norma nustato tardymo izoliatorių, pataisos namų, nepilnamečių pataisos namų, kalėjimų, atvirų kolonijų, areštinių, laisvės atėmimo vietų ligoninių (toliau – laisvės atėmimo vietų), teritorinių policijos įstaigų areštinių (toliau – policijos areštinės) visuomenės sveikatos saugos reikalavimus. Laisvės atėmimo vietose, policijos areštinėse laikomi asmenys turi būti apgyvendinti tik gyvenamosiose patalpose. Gyvenamųjų patalpų bendra dirbtinė apšvieta turi būti ne mažesnė kaip 200 lx. Natūralus apšvietimas gali būti neįrengiamas patalpose, kuriose asmenys laikomi ne ilgiau nei 24 val. Gyvenamųjų patalpų oro temperatūra turi būti ne žemesnė kaip 18 °C ir ne aukštesnė kaip 28 °C, santykinė oro drėgmė – nuo 35 proc. iki 65 proc., oro judėjimo greitis šiltuoju metų laikotarpiu – 0,15–0,25 m/s, šaltuoju metų laikotarpiu – 0,05–0,15 m/s, prausyklose, dušuose, persirengimo kambariuose naudojimosi šiomis patalpomis dieną oro temperatūra turi būti ne žemesnė kaip 20°C. Turi būti sudaryta galimybė išvėdinti gyvenamąsias patalpas. Gyvenamosios patalpos vėdinamos per langus, išskyrus patalpas, kuriose veikia mechaninė patalpų vėdinimo ar kondicionavimo sistema. Atskirai yra numatyti reikalavimai ir laisvės atėmimo vietos mokymo klasei, o būtent mokymo klasė negali būti įrengiama rūsyje ar cokoliniame aukšte, joje turi būti natūralus apšvietimas, natūralios apšvietos koeficientas turi būti ne mažesnis kaip 1,5 proc., turi būti įrengtos apsaugos nuo tiesioginių saulės spindulių priemonės (žaliuzės, roletai, užuolaidos), dirbtinė apšvieta prie klasės lentos ir stalo paviršiaus turi būti ne mažesnė kaip 300 lx.“³²

Tuo tarpu Lenkijos Respublikos bausmių vykdymo kodekse 110 str. 1 d. numatyta, kad „nuteistasis uždaromas į daugiavietę arba vienvietę kamerą. Vienam nuteistajam tenkantis gyvenamosios kameros plotas turi būti ne mažesnis kaip 3 m². Kameroje turi būti įrengta tinkama

³¹ „Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2017 m. birželio 7 d. įsakymu Nr. V-245 „Dėl laisvės atėmimo vietų patalpų aprūpinimo baldais ir kitu inventoriu normų patvirtinimo“, INFOLEX, žiūrėta 2025 m. sausio 10 d., <https://www.infolex.lt/teise/Default.aspx?id=7&item=doc&AktoId=427318>.

³² „Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2015 m. rugpjūčio 3 d. įsakymas Nr. V-908 „Dėl Lietuvos higienos normos HN 134:2015 „Laisvės atėmimo vietų ir teritorinių policijos įstaigų areštinių sveikatos saugos reikalavimai“, INFOLEX, žiūrėta 2025 m. sausio 10 d., <https://www.infolex.lt/teise/Default.aspx?id=7&item=doc&AktoId=338309>.

gyvenamoji įranga, nuteistajam suteikiama atskira vieta miegoti. Kameroje turi būti tinkamos higienos sąlygos, pakankamas oro tiekimas ir tinkama temperatūra ir apšvietimas.³³

„Švedijos karalystėje esantys kalėjimai, vadinami kaip socializmas su žmogišku veidu, stebinantys gausybe plačių langų, vaizdais į jūrą, paplūdimius, gausybe gėlių oranžerijose. Kameroje, kurios ten vadinamos kambariais, nėra jokių grotų. Pasivaikščiojimo kiemelis - vien iš permatomų stiklinių blokelių, pro kurio langus matosi jachtų priplauka, miestas. Kameroje - kambaryje yra televizorius, knygos, patogūs baldai, nuteistieji gali sportuoti, žaisti tenisą. Kalėjime yra svetainė, kurioje kaliniai ir prižiūrėtojai ateina paskaityti laikraščius, pabendrauti, čia švenčia gimimo dienas, išsikepa pyragą. Svetainė turi ir virtuvės zoną, kurioje stovi viryklė, šaldytuvas, ant stalų apelsinai, knygos, kortos. Čia noriai užsuka išgerti kavos ne tik nuteistieji, bet ir administracijos atstovai. Prižiūrėtojams priklauso su nuteistaisiais žaisti tenisą, gerti kavą, jei nuteistasis to pageidauja. Prižiūrėtojai neturi jokių ginklų, antrankių ar lazdu.³⁴ Be to, Švedijos kalėjimų ir probacijos tarnybos skelbiama, kad standartinis kameros plotas yra apie 10 m², tačiau kardomojo kalinimo kameros dydis turi būti ne mažesnis kaip 6m², o kameros aukštis - ne mažesnis kaip 2,40 metrų. Taip pat nustatyta, kad kameroje turėtų būti įrengti langai, kad į kamerą patektų pakankamai dienos šviesos. Kameroje turi būti signalizacijos įrenginys, kuriuo sulaikytieji galėtų susisiekti su darbuotojais ir suprojektuotas taip, kad nebūtų leistinas kontaktas tarp suimtojo ir kitų asmenų, t. y. kad pašaliniai asmenys negalėtų pažvelgti į kameros vidų. Nuteistojo kameroje turi būti kėdė, stalas, spintelė arba lentyna, lova ir kt., veidrodis, skelbimų lenta, puodelis, žadintuvas, radijo imtuvas ir prietaisas leidžiantis asmeniui reguliuoti dienos šviesos patekimą, pavyzdžiui, lango žaliuzėmis. Šios taisyklės netaikomos, jei nuteistajam taikomi atitinkami apribojimai, jei yra pavojus, kad nuteistasis sužeis save ar kitą asmenį. Kameroje taip pat turi būti įrengtas televizorius, jei nėra galimybės juo naudotis bendroje erdvėje.“³⁵

„Anksčiau vyravęs požiūris į uždaras įstaigas, kad "nužmoginta" aplinka, kuri neturi jokių išorinių dirgiklių ir streso veiksnių, ramino pacientus. Šis požiūris dominavo projektuojant, pavyzdžiui, izoliacijos zonas ūmių psichiatrinų ligų skyriuose. Dėl to jos paprastai buvo menkai apstatytos, jose trūko užuolaidų, paveikslų, dekoracijų, taip pat televizoriaus, radijo, laikraščių ar gėlių. Keletas naujesnių tyrimų metė iššūkį tradiciniam požiūriui ir nustatė, kad normalizuoti arba "jaukesni" dizaino elementai gali būti susiję su atmosferos suvokimu uždaroje įstaigoje ir "turi terapinę vertę". Mokslininkai pastaruoju metu vis dažniau pabrėžia sunkumus, kylančius

³³ „Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy“, SEJM.GOV, žiūrėta 2025 m. sausio 10 d., <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970900557/U/D19970557Lj.pdf>.

³⁴ Romualdas Paliukevičius, „Švedijos kalėjimai - socializmas su žmogišku veidu“, kauno.diena, žiūrėta 2025 m. sausio 10 d., <https://m.kauno.diena.lt/naujienos/pasaulis/ekonomika-ir-politika/svedijos-kalejimai-socializmas-su-zmogisku-veidu-596098>.

³⁵ Research and Evaluation Unit Swedish Prison and Probation Service, „How architecture and design matter for prison services: a rapid review of the literature“, kriminalvarden, žiūrėta 2025 m. sausio 13 d., <https://www.kriminalvarden.se/globalassets/publikationer/forskningsrapporter/prison-architecture-and-design.pdf>.

įgyvendinant dabartines reabilitacija ir priežiūra pagrįstas kalėjimų gydymo programas pasenusioje baudžiamojoje ideologinėje aplinkoje. Tuo pat metu Europoje ilgą laiką vyravo subtilus požiūris į kalėjimų architektūrą, nei būtų galima manyti, o Švedijoje kalėjimų valdytojai jau seniai siekė humaniškesnio kalėjimo.³⁶

Teisinis reguliavimas, aiškiai numato taisykles ir reikalavimus, kurių privalo laikytis įstaigos projektuojančios ir statančios ar renovuojančios kalėjimus ne tik Lietuvoje, bet ir kitose šalyse. Visų pirma, Europos Sąjungos nustatyti standartai, kurių reikia paisyti - erdvės ploto, dienos šviesos ir dirbtinio apšvietimo, vėdinimo, temperatūros, taip pat higienos, medicinos, laisvalaikio erdvių kūrimo, grindų, sienų planavimo ir dažymo ir pan. Tačiau išlieka aktualus klausimas, ar tokie reikalavimai turi poveikį nuteistojo asmenybei ir kalėjimuose esančių žmonių gerovei, ar tokių reikalavimų poveikis yra teigiamas, galbūt kai kurie reikalavimai asmenį veikia neigiamai, todėl sekančiame skyriuje aptarsime, konkrečius dizaino elementus, jų ryšį bei įtaką nuteistųjų ir ten esančių žmonių psichologinei ir emocinei būklei.

2. KALĖJIMO DIZAINO ĮTAKA NUTEISTŲJŲ BEI DARBUOTOJŲ PSICHOLOGINEI IR EMOCINEI BŪKLEI

„Pagalvojus apie kalėjimus, galvoje iškyla maža ankšta erdvė, kurioje beveik nėra natūralios šviesos, gremėzdiška lova ir masyvios paprastos sienos, sukeliančios klaustrofobiją. Ši žmonių suvaržymo idėja kilo ankstyvosios katalikybės laikais, nes bažnyčia nepritarė mirties bausmės taikymui nusikaltėliams, o vieta, kur būtų galima suvaržyti žmones, kol jiems bus suteikta malonė, paskatino kalėjimų atsiradimą. Iš pradžių jie buvo suprojektuoti kaip vienuolynai su kameromis, primenančiomis "atgailautojų namus", kur žmonės galėjo apmąstyti savo veiksmus, kol sulauks dievo pasigailėjimo, tačiau šiuolaikiniai kalėjimai pertvarkomi į pataisos ir reabilitacijos įstaigas. Besivystančiose šalyse tyrinėjami ir stiprinami projektiniai sprendimai su įvairiomis patalpomis, kad nuteistieji galėtų jaustis patogiai, mokytis gyvenimo įgūdžių ir ugdyti socialinę drausmę, kad galėtų grįžti į visuomenę. Svarbu sukurti humanišką aplinką, kuri padėtų stabilizuotis. Vengtina psichologinį stresą galinčių sukelti erdvių, pavyzdžiui, siaurų koridorių su mažai šviesos, aklų, nenusipėjamų ir sunkiai suprantamų vietų, kurios nesuteikia privatumo, bet skatina baimę. Iš dalies būtų naivu tikėtis, kad architektūra visiškai pakeis žmogų, tačiau gera architektūra neabejotinai gali ištiesti pagalbos ranką gerinant nuteistųjų gyvenimą, neizoliuodama

³⁶ *Ibid*, 7.

jų nuo visuomenės, o bandydama atgaivinti juose prarastą žmogiškumą.“³⁷ „Ir nors istoriškai kalėjimų dizainas siekė atimti iš įkalintų asmenų jų "savasties jausmą", naujausi duomenys rodo, kad stiprus ir teigiamas tapatybės jausmas yra labai svarbus šių erdvių reabilitacinei funkcijai. Ypač trumpalaikes bausmes atliekantiems arba ilgesnes bausmes baigiantiems atlikti nuteistiesiems, įkalinimo aplinka, kurioje skatinamas "humaniškumas", savarankiškumo, teigiamas augimas ir konstruktyvios socialinės sąveikos jausmas, yra labai svarbi sėkmingai reintegracijai į visuomenę. Vertinant bendrą institucijų patalpų gerovę, galima ją vertinti trimis skirtingais lygmenimis: fizinis - gera oro kokybė, temperatūra, švara ir pan., funkcinis – erdvių išdėstymas ir paskirstymas, tinkamas pritaikymas joje vykdomai veiklai, ir psichologinis lygmuo - spalva, tekstūra, šviesos kokybė, matmenys, bendra erdvės išvaizda ir pan. Pavyzdžiui, raminantis aplinkos apšvietimas ir apvalūs stalai gali būti netinkami egzaminų salėje, kurioje vyrauja konkurencija ir didelė įtampa, tačiau gali padėti puoselėti teigiamus socialinius santykius kalėjimo lankytojų centre. Todėl siekiant sukurti tokį kalėjimo dizainą, kuris turėtų resocializacijos poveikį nuteistųjų atžvilgiu ir užtikrintų kitų kalėjime esančių žmonių gerovę, svarbu aptarti ir išsiaiškinti kaip ir kokie dizaino veiksniai ir elementai veikia asmenį, kadangi vienas dizaino tipas gali būti mažiau palankus nei kitas ar atvirkščiai. Teoriniu požiūriu, jei architektūra sudaro prielaidas nuteistųjų netinkamam elgesiui arba daro jam netiesioginę įtaką, gali tekti peržiūrėti priimtus dizaino sprendimus ir juos keisti.“³⁸ „Vadinamieji "pirmosios kartos" kalėjimai buvo suprojektuoti siekiant izoliuoti nuteistuosius, kad jie būtų baudžiami vienumoje, sukeliant anonimiškumo ir deindividualizavimo jausmą, dėl kurio nuteistieji atsiskiria nuo savo veiksmų pasekmių. Pvz. panoptikono modelio kalėjimai buvo skirti priežiūrai, fiziškai atblokuojant pareigūnus nuo nuteistųjų. Tačiau toks kalėjimų išplanavimas buvo susijęs su neigiamu poveikiu nuteistųjų tarpusavio ir nuteistųjų bei priežiūrinčių darbuotojų santykiams. Nyderlanduose atliktas tyrimas parodė, kokį psichologinį ir elgsenos poveikį daro toks dizainas. Apklausus 1715 kalinių 32 įkalinimo įstaigose skirtingų dizaino stilių, tyrėjai nustatė, kad panoptikumo stiliaus patalpose apgyvendinti asmenys patyrė mažiau teigiamų santykių su pareigūnais nei tie, kurie buvo apgyvendinti kitokio išplanavimo patalpose. Apskritai nustatyta, kad išplanavimas, kuriuo siekiama atitolinti pareigūnus nuo nuteistųjų, skatino labiau neigiamus santykius nei išplanavimas, kuriuo išreiškta mažiau sociofugalinė³⁹ dizaino filosofija pvz., kiemo modelio. Patalpų išdėstymas, turintis per didelį uždarumą, gali daryti neigiamą poveikį nuteistųjų tarpusavio santykiams ir

³⁷ Kriti Khandelwal „Psychological impact prison design can have on inmates“, *thinkingthefuture*, žiūrėta 2025 m. sausio 14 d., https://www.re-thinkingthefuture.com/designing-for-typologies/a5832-psychological-impact-prison-design-can-have-on-inmates/#google_vignette.

³⁸ Ryan Berger „Kriminalomsorgen: A Look at the World's Most Humane Prison System in Norway“, *papers.ssrn*, žiūrėta 2025 m. sausio 21 d., https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2883512.

³⁹ Sociofugalinė - tvarka, kuria siekiama sumažinti socialinę sąveiką t. y. asmenų tarpusavio bendravimo mažinimas. Robert Sommer „Sociofugal Space“, *Jstor*, žiūrėta 2025 m. kovo 10 d., https://www.jstor.org/stable/2775826?read-now=1&seq=1#page_scan_tab_contents.

sukelti realią grėsmę asmeniniam nuteistųjų saugumui. Aplinka, suteikianti prieglobsčio o ne bausmės jausmą, yra susijusi su geresniu susikaupimu, dėmesingumu ir saugumo suvokimu.⁴⁰ Tad apžvelkime socialinių veiksnių ir dizaino elementų sąveiką bei jų poveikį nuteistųjų ir kalėjimuose dirbančių asmenų gerovei.

„Fizinis aktyvumas - kasdienis fizinis aktyvumas gali daryti teigiamą poveikį fizinei ir psichologinei savijautai. Fizinis aktyvumas gali būti skatinamas pasitelkiant "aktyvų išplanavimą", t. y. interjero išplanavimą, pvz., laiptais.“⁴¹

„Asmeninė erdvė - gebėjimas išlaikyti tinkamą atstumą kameroje tarp nuteistųjų, yra svarbu asmens gerovei. Ypač vyrai nori daugiau asmeninės erdvės aplinkoje, kurioje yra žemos lubos, siauros ir perpildytos erdvės.“⁴²

„Miegas - miego trūkumas neigiamai veikia fizinę ir psichinę sveikatą, nuotaiką ir elgesį bei didina įtampą.“⁴³

„Perpildymas/tankumas - perpildytos patalpos yra susijusios su įvairiomis neigiamomis psichologinėmis pasekmėmis, įskaitant socialinį uždarumą, sumažėjusį prosocialų ar bendradarbiavimo elgesį, padidėjusį agresyvumą (ypač vyrų). Didelio masto grupės, kurių vidutinis dydis yra apie 150 žmonių, yra susijusios su didesne socialine sanglauda ir neformalia socialine kontrole nei panašios grupės, kurių dydis gerokai viršija šį skaičių. Kalėjimuose tiek perpildymas, tiek didelis gyventojų skaičius yra susiję su didesniu anonimiškumu, socialine fragmentacija, stresu, asmeninės erdvės praradimu, antisocialiniu ir smurtiniu elgesiu. Nustatyta, kad nuteistųjų, apgyvendintų vienviečiuose kambariuose, streso hormonų, susijusių su "kovos arba bėgimo" reakcijomis, kiekis yra mažesnis. Dviejų Nyderlandų mokslininkų tyrimų metu nustatyta, kad dviečiuose kambariuose apgyvendintų nuteistųjų santykiai su pareigūnais buvo mažiau pozityvūs ir labiau nutolę nei vienviečiuose kambariuose. Be skaičiavimų, kiek žmonių tenka vienam kvadratiniam metrui, aplinkos dizaino subtilybės pvz., žemos lubos ir siauros erdvės gali turėti įtakos fiziologiniam streso lygiui dėl perpildymo suvokimo.“⁴⁴

„Tapatybė - tyrimai parodė, kad vieta naudojama stipriam ir stabiliam tapatybės jausmui palaikyti, įskaitant saviveiksmingumą, savigarbą, priklausomybę, teigiamą išskirtinumą ir tęstinumą laike. Su vieta susiję tapatumo procesai ypač svarbūs gyvenamosiose erdvėse, tačiau bendruomenė ir socialiniai santykiai taip pat vaidina svarbų vaidmenį palaikant stiprų ir stabilų savęs suvokimą.“⁴⁵

⁴⁰ Bernheimer Lily, O'Brien Rachel, Barnes Richard, *Wellbeing in prison design A guide* (Matter Architecture, 2017), 24, https://www.matterarchitecture.uk/wp-content/uploads/2018/05/421-op-02_Design-toolkit-report-online.pdf.

⁴¹ *Ibid.*

⁴² *Ibid.*

⁴³ *Ibid.*

⁴⁴ *Ibid.*

⁴⁵ Bernheimer Lily, O'Brien Rachel, Barnes Richard, *Wellbeing in prison design A guide* (Matter Architecture, 2017), 24, https://www.matterarchitecture.uk/wp-content/uploads/2018/05/421-op-02_Design-toolkit-report-online.pdf.

„Atmosferos sąlygos - nepakankama šviesos, triukšmo, temperatūros ir oro kokybės kontrolė didina stresą ir diskomfortą.“⁴⁶

„Privatumas - privačios erdvės trūkumas lemia agresyvesnę elgesį viešosiose įkalinimo įstaigų zonose. Mažesnis privatumo lygis ar jo nesuteikimas nuteistiesiems reiškia orumo atėmimą ir yra susijęs su didesniu sveikatos priežiūros paslaugų naudojimu. Kaip teigė vienas iš mokslininkų Kelsey V. Engstrom dėl privatumo trūkumo keliamas susierzinimas gali būti išgyvenamas kaip įsibrovimas į asmens privatumą ir gali sukelti stresą bei ligas. Dėl nuolatinio ir neišvengiamo privatumo pažeidimo gali padaugėti ligų, kurias paaštrina lėtinis stresas, pavyzdžiui, hipertenzija, kraujagyslių sutrikimai astma ir pan.“⁴⁷

„Personalizavimas - personalizavimas turi daug privalumų, pavyzdžiui, dėl didesnio personalizavimo būna geresnė savijauta, aukštesnė moralė, didesnis pasitenkinimas darbu. Negalėjimas individualizuoti gyvenamųjų erdvių riboja veiksnumą, saviraišką ir prisitaikymą. Asmeninių savybių nepritaikymas taip pat trukdo prisirišimui prie vietos, o tai neigiamai veikia gerovę ir bendrą sveikatą. Kūrybiškas įsitraukimas į aplinką, pavyzdžiui, sodininkystė, tapyba ir dalyvavimas kitokiuose procesuose, yra susijęs su didesniu aplinkos vertinimu, nuosavybės jausmu, rūpinimusi jos priežiūra ir savigarba.“⁴⁸

„Judėjimas - institucinė aplinka, pavyzdžiui, kalėjimai ir ligoninės, paprastai yra vadinamos "mažos kontrolės" arba "mažo pasirinkimo" erdvės - jos suprojektuotos taip, kad pacientai ar nuteistieji negalėtų kontroliuoti savo aplinkos. Tokia padėtis gali sustiprinti bejėgiškumo, neveiksmingumo jausmus, o tai prieštarauja tokios aplinkos reabilitaciniams tikslams. Įstaigų aplinka, suteikianti galimybę rinktis ir fiziškai judėti, gali paskatinti geresnę psichologinę būseną ir sustiprinti gyventojų gerovės ir savarankiškumo jausmą.“⁴⁹

„Teritorija - nors teritoriškumas gali būti suvokiamas kaip problemiškas, ir kartais skatinantis agresyvų elgesį, tačiau gebėjimas lengvai apibrėžti ir išlaikyti savo teritoriją tam tikru mastu skatina darnesnius socialinius santykius.“⁵⁰

„Kolektyvas - kolektyvinį veiksmingumą, grindžiamą dideliu pasitikėjimu, sanglauda ir neformalia socialine kontrole bendruomenėje, sunkiau pasiekti vidinėse ir tankiai apgyvendintose vietovėse, kur anonimiškumas trukdo socialinei sanglaudai, todėl užtikrinus kamerose 4

⁴⁶ *Ibid.*

⁴⁷ Kelsey V. Engstrom ir Esther F. J. C. van Ginneken, „Ethical Prison Architecture: A Systematic Literature Review of Prison Design Features Related to Wellbeing“, *Sage Journals* 25, 3 (2022): 479-503, <https://journals.sagepub.com/doi/epub/10.1177/12063312221104211>.

⁴⁸ Bernheimer, O'Brien, Barnes, *op.cit.*

⁴⁹ *Ibid.*

⁵⁰ *Ibid.*

kvadratinių metrų plotą vienam asmeniui, bei pakankamai privatumo kitose erdvėse, gali būti tinkamai išpildytas šis aspektas.“⁵¹

„Gamtos elementai patalpose – augalų buvimas gali sumažinti kraujospūdį ir 12% padidinti stresą keliančias užduotis atliekančių žmonių dėmesingumą ir reakcijos laiką. Gamta, vaizdai ir dienos šviesa gali turėti teigiamos įtakos sveikatai, ramesnei reakcijai į stresą, sklandesniai reabilitacijai ir pažinimo funkcijoms. Įrodyta, kad langai su vaizdu į natūralius elementus, pavyzdžiui, medžius, turi ypač didelę atkuriamąją galią įkalinimo įstaigų aplinkoje. Kambaryje, iš kurio atsiveria vaizdas į medžius asmenys greičiau atsigauna ir patiria mažiau skausmo.“⁵²

„Gamtos vaizdai - vizualus buvimas gamtoje yra susijęs su sumažėjusiu širdies ritmu ir kraujospūdžiu, teigiama įtaka bendrai nuotaikai ir požiūriui į save ir savo gyvenimą. Evoliucijos eigoje mums labiau patinka aplinka, kuri suteikia tam tikrą apsaugą ar uždaramą (prieglobstį). Esantys vaizdai pro langus yra susiję su mažesniu nuoboduliu, nuovargiu ir dirglumu, taip pat su didesniu komfortu ir suvokiamu saugumu.“⁵³

„Žalioji poilsio erdvė, kraštovaizdžio formavimas ir sodininkystė - nustatyta, kad ligoninėse ar kalėjimuose sodai mažina stresą, didina fizinį aktyvumą ir skatina socializaciją, o tai padeda reabilitacijai. Kraštovaizdžio formavimas teikia biofilinę⁵⁴ naudą - vizualinį ryšį su gamta, žaliosios poilsio ir sodininkystės erdvės gali suteikti visapusišką naudą gerovei - padidinti fizinį aktyvumą, ugdyti tam tikrus įgūdžius.“⁵⁵

„Apšvietimas - dirbtiniai šviesos šaltiniai skiriasi nuo dienos šviesos ne tik apšvietimo kokybe - ypač liuminescencinės lempos ir standartiniai šviesos diodai, kuriems trūksta šilumos ir kurie iškreipia spalvų suvokimą - bet ir pastovumu. Saulės šviesos intensyvumas, spalva ir kryptis kinta visą dieną ir metus. Mėlyno atspalvio, vienakrypčiai šviesos šaltiniai, kurie paprastai intensyviai šviečia daugelį valandų dieną ir naktį kalėjimuose gali sutrikdyti paros ritmą. Nepakankama miegui skirta tamsa dažnai yra pagrindinė nuteistųjų problema, turinti didelių neigiamų pasekmių jų savijautai ir probleminei elgesiui. Dinamiška ir išsklaidyta šviesa - tiek natūrali, tiek dirbtinė - teigiamai veikia cirkadinę sistemą ir yra susijusi su geresniu regėjimo komfortu. Be natūralios šviesos išteklių optimizavimo, gerą savijautą galima pagerinti tobulinant

⁵¹ Bernheimer Lily, O'Brien Rachel, Barnes Richard, *Wellbeing in prison design A guide* (Matter Architecture, 2017), 24, https://www.matterarchitecture.uk/wp-content/uploads/2018/05/421-op-02_Design-toolkit-report-online.pdf.

⁵² *Ibid.*

⁵³ *Ibid.*

⁵⁴ Pagal biofilijos idėją, žmonės evoliuciškai turi genetinį ryšį su gamta, nes šimtus tūkstančių metų gyveno gamtoje ir buvo jos dalis. Biofilinio dizaino principu siekiama padėti žmonėms pasiekti tokią būseną, kuri leistų jiems atlikti paskirtas užduotis, t. y. laimingą, ramią, atsipalaidavusią, kūrybišką, komunikabilią ar produktyvią aplinką, kurioje galima susikaupti ir pasiekti norimų rezultatų. Biofilinis dizainas atneša ne tik fizinę, bet ir psichologinę naudą. Jei užėję į pastatą matome vešlius žaliuojančius augalus, iš karto kyla jausmas – „jei čia išgyvena augalai, tai gal ir aš išgyvensiu ir suklestėsiu kaip jie.“ Lars Wirtén „Biofilinis dizainas: kaip gamta padeda žmonėms ir verslui klestėti“, ecophon, žiūrėta 2025 m. kovo 20 d., <https://www.ecophon.com/lt/articles/knowledge/biophilic-design-how-nature-helps-people-and-business-to-thrive/>.

⁵⁵ Bernheimer, O'Brien, Barnes, *op.cit.*

šviesos šaltinių intensyvumą, kokybę, kryptį, kintamumą ir valdymą. Paprastais būdais, pavyzdžiui, darbo vietose įrengus darbui tinkantį apšvietimą, o gyvenamosiose patalpose - užuolaidas, galima kontroliuoti apšvietimo sąlygas, o tai labai naudinga darbuotojų ir gyventojų savijautai.⁵⁶

„Akustika - nenuspėjamas, nepastovus ir nekontroliuojamas triukšmas, būdingas prastoms akustinėms sąlygoms kalėjimuose, sukelia didelį stresą. Gera akustika taip pat yra labai svarbus darbo aplinkos kalėjimuose aspektas, ypač dirbant darbą, reikalaujantį didesnio kognityvinio apdorojimo ir sudėtingų procesų, kas yra ypatingai aktualu kalėjimo personalui.“⁵⁷

„Oro kokybė - oro srauto ir temperatūros kitimas yra susijęs su teigiamais poveikiais gerai savijautai, produktyvumui, koncentracijai ir komfortui. Prastos vėdinimo sistemos prisideda prie prastos patalpų oro kokybės, kurioje yra didelis lakiųjų organinių junginių ir bakterinių ligų sukėlėjų kiekis. Jų poveikis gali turėti įtakos įvairioms sveikatos problemoms, įskaitant viršutinių kvėpavimo takų ligas ir pan. Prasta oro kokybė taip pat siejama su mažėjančiu darbo našumu ir sergančio pastato sindromu - sveikatos problemomis (įskaitant nuovargį, galvos skausmą ir kvėpavimo sutrikimus), paprastai susiduria sandarių pastatų gyventojai.“⁵⁸

„Temperatūra - šiluminis komfortas gyvenamosiose ir darbo patalpose turi didelę reikšmę bendrai gerovei, sveikatai ir produktyvumui. Šiluminis komfortas yra vienas iš pagrindinių veiksnių, turinčių įtakos bendram pasitenkinimui patalpų aplinka. Nustatyta, kad biurų aplinkoje darbuotojų darbingumas sumažėja 6 %, kai per šilta, ir 4 %, kai per šalta. Pernelyg šilta temperatūra susijusi su dažnesniais sergančiųjų pastatų sindromo simptomais - ypač žiemą perkaitintuose pastatuose. Kita vertus, šalta temperatūra riboja rankų kraujotaką, todėl mažėja rankų darbo našumas. Be šių tiesioginių fiziologinių reakcijų, nustatyta, kad ekstremali temperatūra turi įtakos mūsų prierašumui prie aplinkinių žmonių. Yra tam tikrų įrodymų, leidžiančių manyti, kad žmonės labiau linkę padėti kitiems esant optimaliausiai temperatūrai. Ryšys tarp temperatūros, emocinės būsenos ir prosocialaus ar antisocialaus elgesio yra sudėtingas, tačiau yra svarių įrodymų, kad šiluminis komfortas yra naudingas gerovei.“⁵⁹

„Erdvė - norint palaikyti gerą savijautą, svarbu, kad išplanavimas atitiktų funkcinę ir psichologinę erdvės aplinką. Sėdimos vietos institucinėse įstaigose dažnai yra nejudamos ir išdėstytos laikantis saugumo reikalavimų, kas gali turėti neigiamos įtakos socialinei sąveikai. Įrodyta, kad bendrabučio tipo patalpoje socialinė sąveika padvigubėjo dėl išplanavimo pakeitimų, suteikus gyventojams daugiau asmeninio privatumo, kas lėmė geresnę savijautą tiek darbe, tiek

⁵⁶ Bernheimer Lily, O'Brien Rachel, Barnes Richard, *Wellbeing in prison design A guide* (Matter Architecture, 2017), 24, https://www.matterarchitecture.uk/wp-content/uploads/2018/05/421-op-02_Design-toolkit-report-online.pdf.

⁵⁷ *Ibid.*

⁵⁸ *Ibid.*

⁵⁹ *Ibid.*

gyvenamojoje aplinkoje. Tačiau taip pat nustatyta, kad bendros erdvės gali nepadėti skatinti bendravimo, jei jos nėra lengvai pasiekiamos natūraliame judėjimo sraute. Manytina, kad išmanus teritorijos ir pastatų išplanavimas gali būti vienas iš paprasčiausių būdų be papildomų išlaidų daryti teigiamą poveikį gerovei, elgesiui ir socialiniams santykiams. Tinkamo erdvės ploto paskirstymas daugeliui kalėjimo aplinkos veiklų, funkcijų ir žmonių taip pat turi didelę įtaką gerovei, nes sprendžia tokius klausimus kaip susikaupimas, privatumas ir pan. Nustatant optimalų koridoriaus ilgį, būtų sustiprintas saugumo jausmas ir sumažintas anonimiškumas, ypač svarbus gali būti veido atpažinimas. Reginčių žmonių veidų atpažinimas išlieka labai stiprus iki 8 m atstumo. Iš didesnio atstumo veido atpažinimas palaipsniui mažėja ir 50 m atstumu pasiekia 0 %. Maždaug 10 m atstumu atpažįstamumas siekia apie 75 %, o 25 m atstumu – 25 %.⁶⁰

„Nuosekli ir aiški teritorija - leidžia lengvai susidaryti pažintinius žemėlapius ir orientuotis erdvėje. Kalėjimų patalpos įprastai būna painios dėl dviejų priežasčių. Viena vertus, kalėjimų korpusai dažnai atkartoja vienodą dizainą įvairiose patalpose, korpusuose ir pastatuose, todėl trūksta išskirtinių bruožų, o tai gali labai trikdyti orientaciją. Įrodyta, kad žmonės iš prigimties pirmenybę teikia aplinkai, kurioje suderintas nuoseklumas. Tikėtina, kad kalėjimų įskaitytumą gali pagerinti planavimo nuoseklumas ir didesnis gyvenamųjų erdvių išskirtinumas.

Spalva - paprastai nykios institucinės aplinkos spalvos, pavyzdžiui, ligoninių ir kalėjimų, didina stresą ir nerimą, nes imituoja neurofiziologinį sutrikimą. Minimalistinės erdvės, kuriose trūksta spalvų ir įskaitytumo, sukelia pojūčius, panašius į tokių ligų, kaip insultas, infarktas simptomus. Iš tiesų šiai dienai, dar trūksta tvirtų ir išsamių įrodymų apie konkrečių aplinkos spalvų, nuotaikos ir geros savijautos ryšį. Tačiau yra įrodymų, kad bendras spalvų trūkumas įstaigų aplinkoje turi neigiamą poveikį savijautai, o kontekstualus spalvų integravimas į platesnį dizainą turi teigiamą poveikį.⁶¹

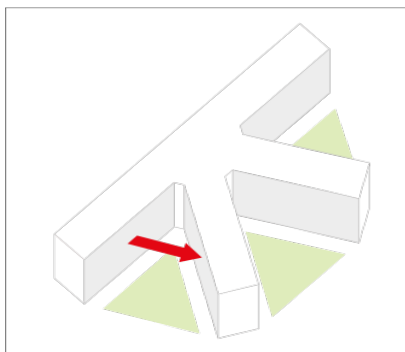
„Formos ir medžiagos – yra nemažai įrodymų apie neigiamą "kietosios architektūros", kuri apibrėžiama kaip žmogaus poveikiui atsparios medžiagos, poveikį, tokia aplinka tampa nehumaniška, brangi ir neveiksminga, lenktos formos skatina ramesnius jausmus nei kampuotos. Taip pat nustatyta, kad aplinkos tvarka teigiamai veikia tiek suvokimo, tiek fiziologines reakcijas į stresą. Labai tvarkinga aplinka, kurioje mažai spalvų, medžiagų, detalių, ornamentų ir įvairovės, suteikia mažai erdvės pažinimo užuominų, o tai gali padidinti dezorientaciją, nuobodulį ir stresą. Kita vertus, pernelyg sudėtinga aplinka gali trukdyti orientuotis aplinkoje ir mažinti saugumo jausmą, tad svarbu išlaikyti pusiausvyrą tarp šių dviejų dizaino elementų.“⁶²

⁶⁰ Bernheimer Lily, O'Brien Rachel, Barnes Richard, *Wellbeing in prison design A guide* (Matter Architecture, 2017), 24, https://www.matterarchitecture.uk/wp-content/uploads/2018/05/421-op-02_Design-toolkit-report-online.pdf.

⁶¹ *Ibid.*

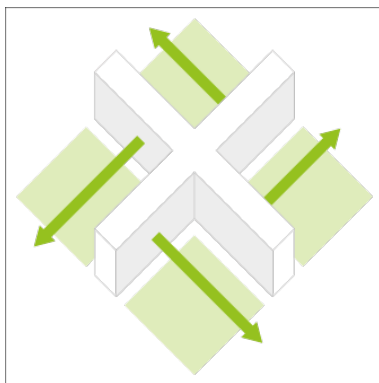
⁶² Bernheimer Lily, O'Brien Rachel, Barnes Richard, *Wellbeing in prison design A guide* (Matter Architecture, 2017), 24, https://www.matterarchitecture.uk/wp-content/uploads/2018/05/421-op-02_Design-toolkit-report-online.pdf.

„Komfortas ir baimė - pastatai dažnai pasižymi subalansuotomis proporcijomis užtikrinančiomis komfortą. Pavyzdžiui, skirtingas lubų aukštis visame pastate - žemesnės lubos privačiose patalpose ir aukštesnės lubos viešosiose erdvėse gali padėti pasiekti šių parametrų pusiausvyros. Taip pat kalėjimuose dažnai pasitaiko kamerų langų, iš kurių vaizdas yra ribotas arba visai jo nėra, tokie vaizdai mažina suvokiamą saugumą ir didina įstrigimo jausmą, o vienas į kitą žiūrintys kamerų langai neužtikrina pakankamo privatumo.“⁶³



*Paveikslas Nr. 1. Kameros langas nukreiptas į kitos kameros langą.*⁶⁴

„Todėl kaip sprendimas, galimi langai, iš kurių atsiveria vaizdas į natūralius elementus (žr. pav. Nr. 2), kas turi daug privalumų sveikatai ir gerovei. Taip pat neturėtų būti įstriži langai, o bent jau statmeni, kaip reikalaujama tipiniuose būsto standartuose, tuo pačiu užtikrinant ir daugiau dienos šviesos, kuri kaip jau buvo minėta teigiamai veikia cirkadinę sistemą ir yra susijusi su geresniu regėjimo komfortu.“⁶⁵



*Paveikslas Nr. 2. Kamerų langai nukreipti į išorę/aplinką.*⁶⁶

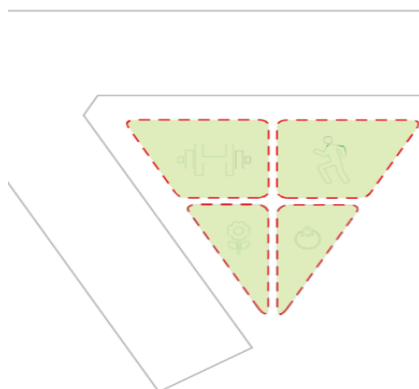
⁶³ *Ibid.*

⁶⁴ Bernheimer, O'Brien, Barnes, *op.cit.*

⁶⁵ *Ibid.*, 157.

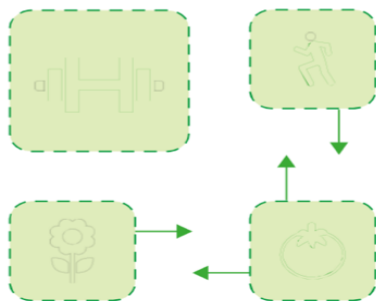
⁶⁶ Lily Bernheimer, Rachel O'Brien ir Richard Barnes, 2017, p. 157, https://www.matterarchitecture.uk/wp-content/uploads/2018/05/421-op-02_Design-toolkit-report-online.pdf.

„Taip pat, dažniausiai išorinės poilsio erdvės apsaugotos ir nustatytos pagal namų blokų planus, o ne suprojektuotos (žr. pav. Nr. 3). Mastelis dažnai yra netinkamas, toks sprendimas nepalengvina nei naudojimo, nei priežiūros, o laisvą veiklą slopina uždarumas ir uždengimas.“⁶⁷



Paveikslas Nr. 3. Apsaugotos laisvalaikio ir poilsio zonos, apribotas judėjimas iš vienos zonos į kitą.⁶⁸

„Todėl siūlytina aiškiai apibrėžti tik išorės erdves (žr. pav. Nr. 4), kurias galima lengvai prižiūrėti, o pačias poilsio erdves suprojektuoti proporcingai, pagal galimą naudotojų skaičių ir skirtingas veiklos rūšis.“⁶⁹



Paveikslas Nr. 4. Laisvas patekimas iš vienos laisvalaikio ir poilsio zonos į kitą.⁷⁰

„Dėl ribotos prieigos prie konkrečių vietų kyla kasdienių nusivylimų, judėjimas yra apribotas (žr. pav. Nr. 5), kas slopina saviveiksmingumą ir trukdo megzti santykį su kitais. Daugiau išteklių skiriama nuteistųjų konvojavimui iš vienos vietos į kitą, taip sumažinant galimą

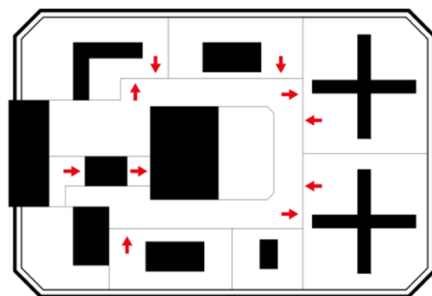
⁶⁷ Bernheimer, O'Brien ir Barnes, *supra note*, 2: 158.

⁶⁸ *Ibid.*

⁶⁹ *Ibid.*

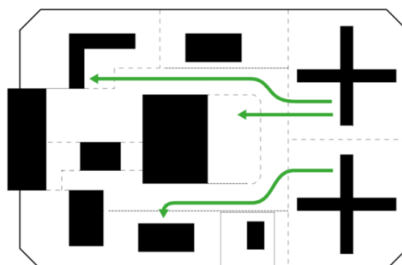
⁷⁰ *Ibid.*, 159.

laiką, skirtą kitai santykių stiprinimo veiklai, nors kontrolės ir uždarumo estetika neskatina sveikatos ir gerovės.“⁷¹



*Paveikslas Nr. 5. Apribotas judėjimas kalėjimo viduje tarp esančių zonų ir patalpų.*⁷²

„Turėtų būti sudarytos sąlygos laisvai judėti nuteistiesiems naudojant elektroninius kontrolės prietaisus ar kitas priemones. Bei skatinti žmonių tarpusavio sąveiką šalinant nereikalingas tvoras, vartus ir kliūtis. Turėtų būti lanksčiai kontroliuojama laisvė judėti tarp patalpų ir namų blokų taip leidžiant geriausiai išnaudoti laiką ir išteklius. Pašalinus fizinės judėjimo kliūtis, laisvės atėmimo bausmę atliekantys asmenys įgyja daugiau pasitikėjimo ir gali ugdyti savarankiškumą, taip pat toks sprendimas pagerina kalėjimo išdėstymo aiškumą ir palengvina judėjimą tarp pastatų (žr. pav. Nr. 6).“⁷³



*Paveikslas Nr. 6. Laisvas judėjimas tarp kalėjimo patalpų ir zonų, naudojant pvz. el. kontrolės prietaisus.*⁷⁴

„Dėl ilgų, siaurų koridorių, į kuriuos patenka nedaug natūralios dienos šviesos (žr. pav. Nr. 7), tenka labai pasikliauti dirbtiniu apšvietimu. Tačiau apšvietimo įvairovės trūkumas mažina vizualinį komfortą ir gali sukelti fizinius streso simptomus. Dinamiško apšvietimo trūkumas ir ilgalaikis tiesioginis dirbtinis apšvietimas sutrikdo žmogaus cirkadinius ritmus, todėl sutrinka miegas, padidėja stresas. Dirbtinai apšviestuose koridoriuose, kuriuose retai būna natūralus

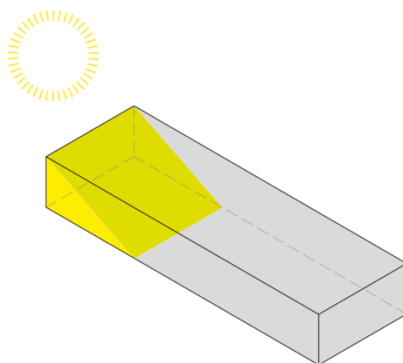
⁷¹ *Ibid.*, 159.

⁷² *Ibid.*, 160.

⁷³ *Ibid.*

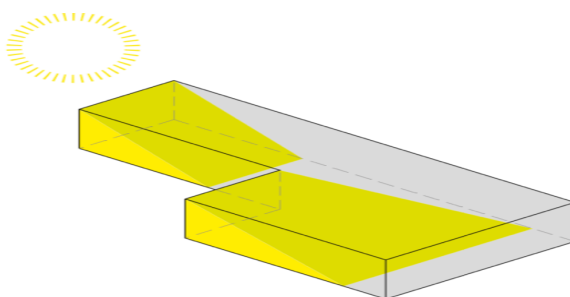
⁷⁴ *Ibid.*, 161.

apšvietimas, susidaro labai kontrastingos situacijos ir siluetai, dėl to sunkiau stebėti ir prižiūrėti. Ilgi koridoriai sumažina gebėjimą atpažinti veidus, todėl didėja "atskirtis" tarp žmonių ir tampa reikšminga problema, kai atstumas viršija 18-20 m. Taip pat mažas lubų aukštis turi įtakos asmeninei erdvei, jei tai nekompensuojama kitais matmenimis, o siauri koridoriai ir laiptinės didina įtampą.⁷⁵



Paveikslas Nr. 7. Ilgas ir siauras koridorius, dėl kurio į kalėjimą patenka mažai natūralios šviesos.⁷⁶

„Siekiant užtikrinti kalėjimų aplinkoje tinkamą apšvietimą ir oro sąlygas, reikalinga išskaidyti pastato formą ir taip padidinti natūralios dienos šviesos patekimo galimybes (žr. pav. Nr. 8). Taip bus sumažintas poreikis dirbtinio apšvietimo bei bus užtikrinta dinamiška ir natūrali šviesa, kuri turi įtakos gerai savijautai. Be to kalėjimo dizainas turėtų būti pritaikytas tinkamai asmeninei erdvei, o būtent patalpų grindų ir lubų atstumas turi atitikti būsto standartus (2,5 m). Įvairaus pločio koridoriai padidina įvairovę ir sumažina įtampą.“⁷⁷



Paveikslas Nr. 8. Platūs ir įvairių formų koridoriai padidina dienos šviesos patekimo galimybes.⁷⁸

⁷⁵ Bernheimer, O'Brien ir Barnes, *supra note*, 2: 162.

⁷⁶ *Ibid.*

⁷⁷ *Ibid.*, 163.

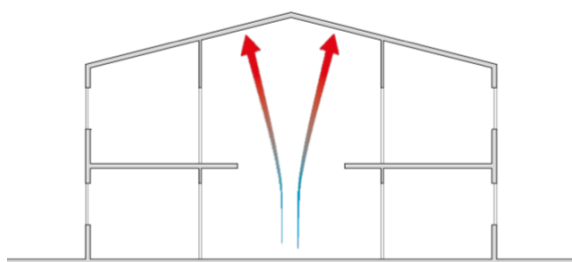
⁷⁸ *Ibid.*

„Formų ir spalvų įvairovė (žr. pav. Nr. 9) padeda sukurti įvairią ir įdomią aplinką, kuri padidina skaitomumą ir suteikia aplinkai identiteto jausmą. Formos ir spalvos turėtų būti kruopščiai parinktos taip, kad derėtų tarpusavyje.“⁷⁹



*Paveikslas Nr. 9. Kalėjimo sienų spalvų bei erdvių formų įvairovė.*⁸⁰

„Kalėjimuose dažnai pasitaiko netinkamo vėdinimo atvejų (žr. pav. Nr. 10), mechaninės sistemos dažnai netinkamai prižiūrimos arba išjungiamos saugumo sumetimais. Netinkamas vėdinimas didina streso lygį ir diskomfortą, taip pat kognityvinius gebėjimus. Didesnio CO² lygio poveikis gali sukelti nuovargį ir pykinimą, didinti stresą ir diskomfortą.“⁸¹



*Paveikslas Nr. 10. Netinkamas vėdinimo mechanizmas - vėdinimas užtikrinamas tik pirmuose aukštuose.*⁸²

Siekiant to išvengti „laisvės atėmimo vietose laikomi asmenys turėtų turėti galimybę kontroliuoti atmosferos sąlygas kamerose. Kadangi geros temperatūros ir oro kokybės užtikrinimas yra pagrindinis geros savijautos poreikis. Visose gyvenamosiose patalpose turėtų būti įrengtas natūralus vėdinimas (žr. pav. Nr. 11) ir, jei įmanoma, individualiai valdomas. Taip pat

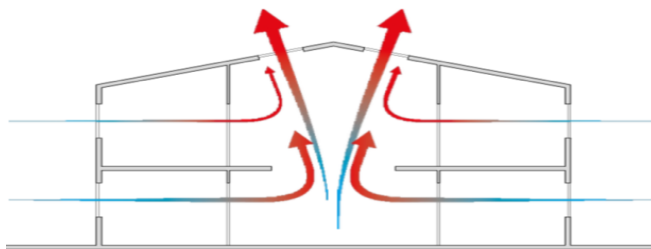
⁷⁹ Bernheimer, O'Brien ir Barnes, *supra note*, 2: 171.

⁸⁰ *Ibid.*

⁸¹ *Ibid.*, 172.

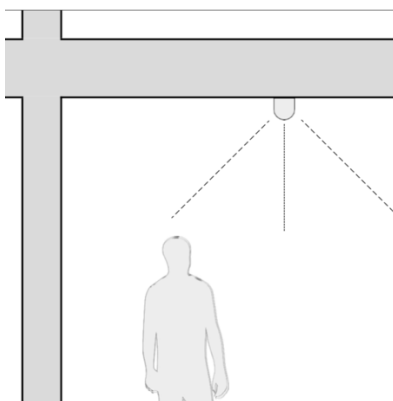
⁸² *Ibid.*

turėtų būti periodiškai stebimas CO² lygis, siekiant užtikrinti tinkamos sistemos veikimo ir standartų laikymosi.“⁸³



*Paveikslas Nr. 11. Vėdinimo sistemos tinkamas veikimas, užtikrinantis visų patalpų ir erdvių vėdinimą.*⁸⁴

„Kalėjimų aplinkoje taip pat turi būti užtikrintos tinkamos apšvietimo sąlygos, įprastai situacija yra tokia, kad tiesioginis ir vienodų spalvų dirbtinis apšvietimas (žr. pav. Nr. 12) gali kelti įtampą, kai ilgą laiką yra veikiamas, todėl visiems pastato naudotojams sukuriamas stresą kelianti aplinka. Pastovus, nestiprus erdvių apšvietimas sustiprina institucionalizavimo ir monotonijos pojūtį.“⁸⁵



*Paveikslas Nr. 12. Tiesioginis, vienodos spalvos, nereguliuojamas dirbtinis apšvietimas.*⁸⁶

Siekiant išvengti prieš tai minėtų apšvietimo sprendimų, reikalinga sukurti „netiesioginį, ir įvairios spalvinės temperatūros apšvietimą (žr. pav. Nr. 13), kas iš esmės laikoma gera projektavimo praktika įvairių tipų pastatuose. Tose vietose, kur reikalingas aukštas apšvietimo lygis, jis turėtų būti naudojamas kartu su kitais šviesos šaltiniais, o ne vietoj jų. Kalėjimuose taip

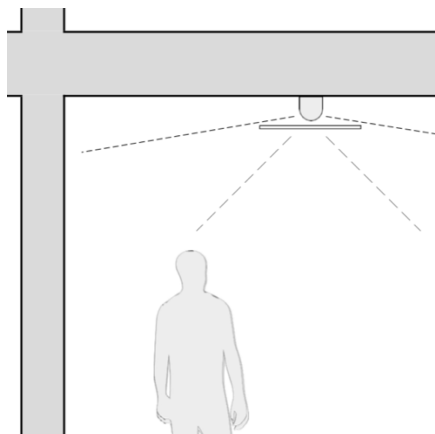
⁸³ *Ibid.*

⁸⁴ *Ibid.*, 173.

⁸⁵ *Ibid.*

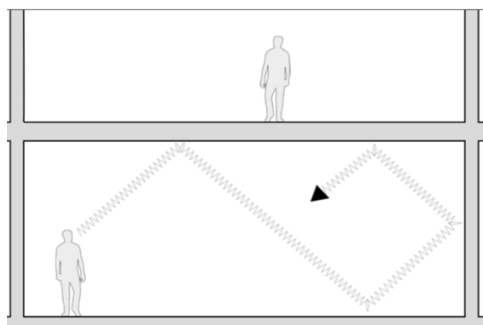
⁸⁶ *Ibid.*, 176.

pat turėtų būti taikomi šiuolaikiniai apšvietimo sprendimai, pvz. LED šviestuvai, kurie kartu naudingi dėl energijos vartojimo efektyvumo ir mažiau reikalaujančios techninės priežiūros.“⁸⁷



*Paveikslas Nr. 13. Netiesioginis, įvairios spalvinės temperatūros, reguliuojamas apšvietimas.*⁸⁸

„Kalėjimuose naudojant kietas medžiagas, nepakankamai sugeriančias garsą sukurama sporto salėms būdinga aplinka (žr. pav. Nr. 14), kurioje aidėjimo trukmė trukdo kalbėtis ir skatina šaukti. Prasmingas pokalbis yra sunkiai įmanomas. Įprastose erdvėse aidėjimo laikas svyruoja nuo 2 iki 3 ir daugiau sekundžių, o nuolatinis didelis triukšmas kelia stresą ir trukdo kalbėtis.“⁸⁹



*Paveikslas Nr. 14. Akustinės reverbacijos laikas 2-3 sekundės, dėl kietų medžiagų naudojimo.*⁹⁰

„Akustinė absorbcija turėtų būti įtraukta į pastato struktūrą. Dalį sugeriamosios medžiagos gali suteikti minkštieji baldai, tačiau dėl trumpesnio tarnavimo laiko jais nereikėtų pernelyg pasikliauti. Akustinės reverbacijos laikas turėtų atitikti patalpų paskirtį. Paprastai tipinės patalpos turėtų būti suprojektuotos taip, kad reverbacija būtų 1 sekundė (žr. pav. Nr. 15). Mažesnėse

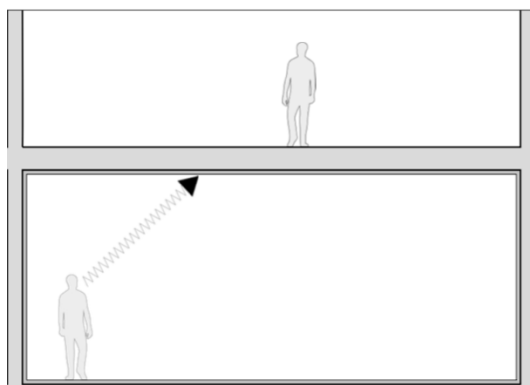
⁸⁷ *Ibid.*

⁸⁸ Lily Bernheimer, Rachel O'Brien ir Richard Barnes, 2017, p. 177, https://www.matterarchitecture.uk/wp-content/uploads/2018/05/421-op-02_Design-toolkit-report-online.pdf.

⁸⁹ *Ibid.*

⁹⁰ *Ibid.*, 178.

erdvėse, skirtose pusiau privatiems pokalbiams, turėtų būti siekiama 0,5-1 sekundės, todėl projektuojant kalėjimą reikėtų remtis galiojančiais kitų institucijų, pvz. mokyklų, standartais.“⁹¹



*Paveikslas Nr. 15. Akustinė reverbacija 0,5-1 sekundės, atitinkanti standartus.*⁹²

Literatūros šaltiniuose laikomasi nuomonės, kad į kalėjimų dizainą reikalinga įnešti spalvų (žr. pav. Nr. 16). Darbo autorė iš esmės tam pritaria, ne tik dėl to, kad spalvos padeda palaikyti pozityvesnę ten esančių asmenų atmosferą, bet ir dėl bendros kuriamos aplinkos įvaizdžio, taip pat asmenims besilankantiems kalėjime tai suteiks komfortiškesnį jausmą, primenantį ne bausmę ar kančias, o suteiktą galimybę nuteistiems asmenims ruoštis sugrįžimui į visuomenę laikantis moralės normų ir nepažeidžiant kitų asmenų teisių. „Todėl platesnė spalvų ir medžiagų gama sukuria vizualiai patrauklesnę aplinką, minkštų medžiagų naudojimas sumažina neigiamą kietosios architektūros poveikį, turi daug privalumų geresnei savijautai, aukštesnei moralei ir didesnei motyvacijai. Ypatingai svarbu, kad ir darbuotojų patalpos būtų suprojektuotos su dideliu profesiniu užmoju, t. y. kad darbuotojai didžiutųsi, jog ateina į darbą, dažniausiai komercinės organizacijos vis dažniau siekia gerinti darbuotojų gerovę kurdamos palankias darbo vietas, kad pritrauktų ir išlaikytų darbuotojus, tad tokios pat strategijos turėtų laikytis ir institucijos atsakingos už kalėjimų tarnybos veiklą.“⁹³

⁹¹ *Ibid.*

⁹² Lily Bernheimer, Rachel O'Brien ir Richard Barnes, 2017, p. 179, https://www.matterarchitecture.uk/wp-content/uploads/2018/05/421-op-02_Design-toolkit-report-online.pdf.

⁹³ *Ibid.*



Paveikslas Nr. 16. Įvairių spalvų ir medžiagų gama, minkšti baldai sukuria vizualiai patrauklesnę aplinką.⁹⁴

Automobilių stovėjimo aikštelė, privažiavimas, įėjimas ir fasadas (žr. pav. Nr. 17) „turėtų būti suprojektuoti taip, kad būtų prieinami ir patogūs tiek darbuotojams, tiek lankytojams. Lankytojų zona taip pat turėtų turėti vizualinį ryšį su lankytojų automobilių stovėjimo aikštele ir išoriniu lankytojų centru. Minkšti baldai, žaidimų zonos, ryškios spalvos ir atskiri lankytojų kambariai pagerina lankytojų patirtį. Lankytojų zonose turėtų būti užtikrinta reverberacijos trukmė apie 0,5 sekundės privatesnių pokalbių užtikrinimui.“⁹⁵



Paveikslas Nr. 17. Kalėjimo fasado dizainas.⁹⁶

Analizuojant teisės aktus, literatūrą, projektavimo ir architektūros rekomendacijas, formuojasi išvada, „jog visų pirma kalėjimas kuria įvaizdį ir siunčia žinią žmonėms, kurie jame lankosi, dirba ar atlieka laisvės atėmimo bausmę. Nors kiekvieno asmens reakcija į kalėjimą priklauso nuo to, kodėl jis ten atsidūrė. Pastato įvaizdis padeda žmonėms atpažinti, kokia tai vieta, ir formuoja jų lūkesčius, kas ten vyks, kaip su jais bus elgiama ir kaip jie turėtų elgtis. Tipiškas

⁹⁴ *Ibid*, 183.

⁹⁵ *Ibid.*, 160-187.

⁹⁶ Lily Bernheimer, Rachel O'Brien ir Richard Barnes, 2017, p. 186, https://www.matterarchitecture.uk/wp-content/uploads/2018/05/421-op-02_Design-toolkit-report-online.pdf.

praeities kalėjimas yra lengvai atpažįstamas: kietas ir neįveikiamas, su plieninėmis grotomis ir spygliuota viela. Dabar daugelis žmonių mano, kad šis tradicinis kalėjimo įvaizdis netinkamas, atsižvelgiant į naują požiūrį į kalėjimo vaidmenį ir paskirtį, t. y. norą skatinti teigiamą ten esančių žmonių elgesį. Pastato išorė informuoja visuomenę apie teisėsaugą ir kalėjimo vaidmenį bendruomenėje. Todėl reikėtų nuspręsti, ką norima perteikti visuomenei – atgrasymą ar suvokimą apie galimybę pakeisti ir resocializuoti asmenį? Be abejonės, kokia bus pastato išorė priklausys nuo to, kur bus jo vieta, jei kalėjimas bus miesto centre, gali būti svarbu atkartoti aplinkinių pastatų medžiagas, spalvas ir mastelį, kad jis derėtų prie centro. Jei kalėjimas bus šalia kitų pastatų arba greta jų, pageidautina, kad kalėjimas papildytų tuos pastatus ir sukurtų vieningą įvaizdį. Net ir tais atvejais, kai objektai yra kaimo vietovėse, reikėtų pasirūpinti, kad pastatas derėtų prie aplinkos. Tačiau, jei kalėjimas turi būti atokiau nuo kitų pastatų, galima laisviau pasirinkti norimus architektūrinius elementus. Galima teigti, kad kalėjimo vidaus vaizdas ir aplinkos pobūdis svarbiausi darbuotojams, nes būtent jie per daugelį metų kalėjime praleis daugiau laiko nei atskiri nuteistieji. Kalėjimo interjeras taip pat gali išreikšti ir įtvirtinti kalinių elgesio lūkesčius, nes visi žmonės yra linkę reaguoti į aplinką. Štai kodėl geras bažnyčios dizainas įkvepia ramybę ir pagarbą, geras dizainas skatina atvirumą, o geras biuro dizainas didina produktyvumą. Pastebėta, kad kalėjimuose panaikinus kalinimo simbolius ir sukūrus humaniškesnę aplinką, sumažėjo vandalizmo ir užpuolimų atvejų. Dėl įprastesnio ir humaniško vaizdo nebūtina, kad saugumo perimetrai ir pagrindinės konstrukcijos būtų nesaugios. Tai galima išspręsti paprastais būdais, grindys po kilimine danga gali būti betoninės, o ryškūs ir malonūs dažai gali dengti betono mūro blokus. Medinės kamerų durys gali būti naudojamos tiesiogiai prižiūrimose bendrojo lavinimo kameroje, kai pro duris nuteistasis gali patekti tik į prižiūrimą dieninę patalpą, kurioje visada būna pareigūnas, o dienos šviesa gali būti užtikrinama įstiklintomis apsauginėmis angomis į saugiai kontroliuojamus išorinius kiemus.⁹⁷

Kuriant kalėjimo aplinką reikia nepamiršti, kad tai ne tik nuteistųjų, bet ir darbuotojų aplinka, todėl turi būti sukurtos sąlygos jaustis saugiai ir maloniai, užtikrinant natūralų apšvietimą ir dirbtinę šviesą, spalvas, vėdinimą, spinteles, dušą, poilsio kambarius, treniruoklius, automobilių stovėjimo aikštelę ir pan. Svarbu nepamiršti, kad „patalpų dizainas gali labai pagerinti darbuotojų galimybes veiksmingai ir saugiai atlikti savo darbą. Ir atvirkščiai, blogai suplanuota aplinka gali sukelti problemų, susijusių su įstaigos veikla ir nuteistųjų elgesio valdymu. Tinkamai išpildyti visi jau prieš tai išvardinti dizaino elementai, vienareikšmiškai prisideda prie teigiamų nuteistųjų pokyčių, nuteistųjų resocializacijos bei ten dirbančių ar besilankančių žmonių gerovės, tačiau taip yra ne visada. Tai patvirtina ir Norvegijos kalėjime laisvės atėmimo bausmę atlikęs nuteistasis,

⁹⁷ Lily Bernheimer, Rachel O'Brien ir Richard Barnes, 2017, p. 2-200, https://www.matterarchitecture.uk/wp-content/uploads/2018/05/421-op-02_Design-toolkit-report-online.pdf.

kuris teigė, jog „Mano plotas yra toks pat kaip mažas mokinio kambarys: sakyčiau, kad apytiksliai jis yra trijų ant keturių su puse metrų dydžio ir trijų su puse metrų aukščio. Langu žvelgia į kiemą, kuriame mankštinamės, žinoma, tai nėra įprastas langas, tai vadinamoji vilko gūžta su grotomis viduje, matosi tik gabalėlis dangaus, neįmanoma pažvelgti į kiemą ar į šoną. Šios kameros padėtis blogesnė nei ankstesnės, kuri buvo pietų - pietvakarių (saulė pasirodydavo apie dešimtą valandą, o antrą valandą užimdavo kameros centrą bent šešiasdešimties centimetrų pločio juosta), dabartinėje kameroje, kuri yra pietvakarių - vakarų, saulė pasirodo apie antrą valandą ir lieka kameroje iki vėlumos, bet su dvidešimt penkių centimetrų pločio juosta. Šiltuoju metų laiku galbūt taip bus geriau. Be to, dabartinė mano kamera yra virš kalėjimo mechaninių dirbtuvių ir girdžių mašinų užėsį, bet priprasiu. Kamera vienu metu labai paprasta ir labai sudėtinga. Turiu sieninę lovą su dviem čiužiniais (vienas užpildytas vilna). Turiu nedidelį staliuką ir savotišką spintelę - naktinį staliuką, veidrodį, praustuvą ir qsojį iš emaliuotos geležies. Turiu daug aliuminio daiktų, pirktų universalinėje parduotuvėje „Rinascence“, kuri kalėjime yra įkūrusi savo parduotuvę. Turiu keletą savo knygų, kiekvieną savaitę iš kalėjimo bibliotekos gaunu skaityti aštuonias knygas. Šias eilutes iš knygos „Lettere dal carcere“ parašė italų politikas ir filosofas Antonio Gramsci. Jo laiškuose išsamiai aprašoma kalėjimo architektūra, taip pat tai, kaip gyvenimas kalėjime veikia kūną - kaip jis mato aplinką ir girdi garsus, kaip šviesa patenka į kamerą ir leidžia skaityti. Jo laiškuose palikta biografinė medžiaga turi didelę istorinę vertę ir apie kalėjimų dizaino svarbą ir apie tai, kaip žmogaus kūnas pripranta prie materialinių sąlygų. Smulkios detalės, kurios įprastame gyvenime už kalėjimo ribų atrodo nereikšmingos ir savaime suprantamos, kalėjime tampa svarbios siekiant susikurti prasmingą egzistenciją. Tai, kaip Gramsci aprašo savo kamerą, pasako, kad šiame kambaryje ir su juo susijusioje erdvėje telpa visa jo egzistencija - paprasta, bet kartu ir labai sudėtinga. Lovoje jis miega, budi, sapnuoja, nerimauja ir jaučia savo lovos struktūrą. Naudodamasis aliuminio daiktais jis valgo, jaučia apetitą ir prisimena maistą bei valgį už kalėjimo ribų, o naudodamasis praustuvu ir ąsočiu jis prausiasi ir stengiasi išlaikyti tam tikrą higieną bei priimtina išvaizdą. Veidrodyje jis mato savo atvaizdą - tai, kuo jis tapo. Skaitydamas knygas jis, anot jo paties, dirba, bet kartu jam primenama, kad „tikrasis darbas“ yra tiesiai po juo, nes pagal kalėjimo projektą čia įrengtos dirbtuvės. Prie pat kameros yra kiemas, kuriame jis gali būti lauke, tačiau pro siaurą langą jis tik žvilgteli į dangų. Likusi kalėjimo ir jo apylinkių aplinka nuo jo paslėpta. Viskas, ko jam reikia, tam tikra prasme yra suteikta - pastogė, maistas, įvairūs indai ir sveikatos priežiūros paslaugos. Kita vertus, viskas iš jo atimama. Dažnai, kaip ir kalėjime, gyvenimą totalinėje institucijoje reguliuoja totalitarinis režimas. Įstatymai, taisyklės ir reglamentai nurodo, ką įstaiga gali ir ko negali daryti, o griežti tvarkaraščiai reglamentuoja, kur jis turi būti

kiekvieną paros valandą.“⁹⁸ „Vėliau jis buvo perkeltas į Haldeno kalėjimą, Haldeno kalėjimas tuo metu buvo naujausias Norvegijos kalėjimas ir, ko gero, vienas labiausiai aptarinėjamų kalėjimų pasaulyje. Haldeno kalėjimas baigtas statyti 2010 m. ir buvo pastatytas vidury niekur, netoli nedidelio Haldeno miestelio, esančio Østfoldo apskrityje. Tai - toli nuo civilizacijos, „Humaniškiausias pasaulyje kalėjimas“ pastatytas atokiau nuo miesto, kad neerzintų daugelio žmonių, kurie savo noru apsigyveno miestelyje. Kalėjimas buvo pastatytas toli nuo žmonių ir gyvulių. Jis buvo pastatytas miške, ir, kaip modernus kalėjimas, buvo pastatytas taip, kad tarp sienų būtų išsaugota gamta. Haldeno kalėjimas turėjo būti statomas pagal kitokį planą nei visi kiti šalies kalėjimai. Keli pastatai buvo pastatyti teritorijoje, kurioje buvo daug miškų ir laukinės Norvegijos gamtos. Medžiai turėjo būti išsaugoti ir funkcionuoti kaip žalieji „plaučiai“, skirti kalinių malonumui ir poilsiui. Antonio Gramsci būdamas Haldeno kalėjime, matė gražią gamtą, medžius, ramybę ir tylą prie kurios tiesiog nebuvo pripratęs. Asmuo save laikė Oslo vaikinu, „miestiečiu“, ir jo teigimu toks liks kol jo vienišas kūnas paskutinį kartą įkvėps. Tai, kad vadinamieji ekspertai nusprendė, jog Norvegijos gamta, medžiai ir tyla jam bus naudingi, jį pykdė ir tyla labiau kankino nei guodė. Anot nuteistojo, jei triukšmas turėjo daryti įtaką jo psichinei būsenai, jam reikėjo to, kas jam buvo įprasta: eismo, streso, žmonių, miesto triukšmo, asfalto ir išmetamųjų dujų kvapo. Tyrinėtojai ramybė ir tyla gali skambėti viliojančiai, bet jam tai buvo visiškai beprasmiška. Be to, anot nuteistojo, spalvos, kurios buvo pilkos ir neutralios jam nekėlė jokių emocijų, palyginus su kameroje esančiais baldais, ir įrenginiais, jų forma ir spalva. Haldeno kalėjime baldai yra visiškai neutralios formos, be jokio išskirtinio dizaino. Visi skyriai buvo vienodi: pilkos sofas, kvadratiniai kavos staliukai, balti valgomojo stalai ir balti bei plieniniai virtuvės baldai. Visos kameros buvo apstatytos neutraliais baldais: lova, stalas, kėdė, spintelė. Taip pat vonios kambarys buvo išklijuotas baltomis plytelėmis, bet ir dušas įspūdžio nedarė, todėl, kad tai atrodo visiškai nesvarbu asmens vis dar patiriamam skausmui. Plytelėmis išklijuotas vonios kambarys nepadarys jūsų laimingais. Ir vis tik nuteistojo asmens nuomone, kalėjimo personalas atlieka didžiulį vaidmenį nuteistųjų gyvenime. Būnant užrakintiems tiek daug valandų per parą, tikėjimas žmogiškuoju orumu yra svarbesnis už bet ką kitą. Tai viskas, ko reikia, - tiesiog būti gerbiamam kaip žmogui. Be kita ko, nuteistajam buvo ne tiek svarbu tai, kad dalinasi vienu vonios kambariu su keliais vyrais. Svarbiausia jam tuo metu buvo, tai, kad iš Haldeno kalėjimo jis buvo perkeltas į kalėjimą primenantį nusidėvėjusį ir apstatytą devintojo dešimtmečio baldais namą,

⁹⁸ Elisabeth Fransson, Francesca Giofrè ir Berit Johnsen, *Prison, Architecture and Humans* (Datapage India, 2018), 29-30, <https://press.nordicopenaccess.no/cdf/catalog/book/31#chapters>.

kurio spalvos - 80/90-ųjų metų arba šviežiai nudažytos steriliai balta spalva, bet galėjo ten kabinti paveikslus ir „puošti“ jį kaip nori. Kažkoku keistu būdu tai buvo jauki egzistencija ir priminė jam namus ir būtent tai palengvino jam gyvenimą. Jautė, jog gali gyventi beveik kaip „paprasti žmonės“, o ne kaip modeliai blizgančio žurnalo nuotraukoje, kurioje menininkas buvo paprašytas parodyti, kaip, jo manymu, turėtų atrodyti šiuolaikinis kalėjimas. Persikėlęs kitur jautė ramybę, šio nuteistojo asmens vertinimu, jam buvo svarbiau, dirbti darbą, turėti viršininką, kuris elgėsi su juo kaip su žmogumi. Ir būtent tuo metu jautė turįs vertę, jam nerūpėjo spalvos ir modernūs pastatai, jam rūpėjo žmonės, kurie suteikė jam asmeninės vertės jausmą. Jis tikisi, kad visi supranta, jog naudingiau yra žmonių ryšys ir kaip su nuteistaisiais yra elgiama, bet ne išmargintos sienos. Ir vieta, spalva ir baldai nepakeičia žmogaus poreikio jaustis priklausančiu, būti priimtam, pripažintam ir galbūt net atleistam. Pasak nuteistojo humaniškiausias pasaulyje kalėjimas, papuoštas menininkų ir architektų, jį sugniuždė labiau, nei manė kad įmanoma. Tik būnant sename, nusidėvėjusiame, pasenusiame kalėjime, vėl pajuto orumą, tačiau tik dėl to, nes su juo buvo užmegztas santykis ir ryšys, kuris tuo metu reiškė viską.“⁹⁹

Aukštos lubos, platūs koridoriai, didesnė asmeninė erdvė ir privatumas, temperatūra, oras, minkšti baldai, vaizdas pro langą į gamtą – visa tai subtilybės, kurios vienareikšmiškai turi netiesioginę teigiamą įtaką nuteistojo asmenybei. Tačiau šio darbo autorė tai vertintų kaip antrą pagal svarbą dalyką nuteistųjų atžvilgiu ir pagrindinį dalyką darbuotojų atžvilgiu. „Darbuotojų kaita kalėjimų tarnyboje yra nemaža, ne tik dėl sudėtingo, specifinio ir įtempto darbo, bet ir kalėjimuose esančių sąlygų.“¹⁰⁰ Pirmiausia, siekiant užtikrinti teigiamą kalėjimų aplinką darbuotojams, manytina būtų tikslinga sukurti erdves, dideliais panoraminiais langais, minimalistiniais baldais, poilsio ir virtuvėlės zonomis, dušais bei maloniomis sienų spalvomis. Šių pokyčių įgyvendinimas sudaro pagrįstą prielaidą manyti, kad darbuotojai jausis labiau vertinami ir suvoks didesnę savo darbo prasmę. O teigiama emocinė būsena darbuotojų aplinkoje neabejotinai prisidėtų prie jų motyvacijos, kuri savo ruožtu skatintų ir pozityvesnį bendravimą su nuteistaisiais. Tokiu būdu sukuriamas dizaino ir socialinių aspektų santykių ratas, kuriame palanki kalėjimo aplinka darbuotojams palankiai veikia santykius su nuteistaisiais, o galutinis rezultatas – sėkmingesnė asmens resocializacija. Autorės nuomone, prieš tai paminėtų dizaino elementų integravimas į kalėjimų personalo aplinką, skatintų teigiamą kalėjimo personalo santykį su nuteistaisiais, dėl kurio galima būtų sėkmingiau pasiekti norimų pokyčių. Kaip minėjo ir Norvegijos Haldeno kalėjimo nuteistasis, „užmegztas santykis ir ryšys su darbuotojais būnant

⁹⁹ *Ibid.*, 31-35.

¹⁰⁰ Lietuvos teisėsaugos pareigūnų federacija „Didžiausia problema Lietuvos kalėjimuose – darbuotojų trūkumas“, ltpf, žiūrėta 2025 m. sausio 22 d., <https://www.ltpf.lt/aktualijos/didziausia-problema-lietuvos-kalejimuose-darbuotoju-trukumas/>.

kalėjime reiškia viską, o tik po to išmargintos sienos ir kameros dydis“, kam iš esmės pritaria ir šio darbo autorė. Tačiau reikėtų nepamiršti ir aplinkos, kuri nuteistam asmeniui yra įprasta, siekiant greitesnės ir sėkmingesnės nuteistojo adaptacijos, asmuo turi būti apgyvendinamas aplinkoje, kuri jau yra jam įprasta, kaip ir prieš tai minėtu atveju, asmuo augęs ir visą gyvenimą praleidęs didmiestyje apgyvendintas kalėjime esančiame toli nuo miesto jaus didesnę baimę, stresą, nes tokia aplinka jam nėra žinoma. Analogiškai yra su asmeniu, gyvenusiu kaime, kuris apgyvendinamas kalėjime esančiame mieste, jausis labai toli nuo to, prie ko yra pripratęs. Todėl autorės nuomone, teigiamai vertintini sprendimai, kai kalėjimų išdėstymas suplanuojamas taip, kad dalis jų statoma miestuose, dalis atokesnėse vietovėse, ir asmuo pagal poreikį gali pasirinkti vietovę, kuri yra jam artimesnė. Kadangi nuteistieji paprastai negali pasirinkti, kuriame kalėjime jie atliks bausmę. Iš nuteistojo pasakojimo panašu, kad ir jis net Norvegijoje negalėjo rinktis kalėjimo. Paskyrimą į konkretų kalėjimą lemia daug kitų aspektų (kokį nusikaltimą padarė, kur yra kokių laisvų vietų, ar pirmą kartą atlieka laisvės atėmimo bausmę ir t.t.). Turbūt nei vienas iš mūsų ne savo noru nenorėtų išvykti gyventi į kaimą arba į miestą, tad analogiškas požiūris turi būti ir nuteistųjų atžvilgiu, nepaisant to, jog tai yra bausmės atlikimas, vien asmens izoliavimas nuo visuomenės jau savaime yra bausmė, todėl dar ir vietos pasirinkimo apribojimai būtų pertekliniai, todėl nereikalingi.

3. KALĖJIMO DIZAINO ĮTAKA NUTEISTŲJŲ RESOCIALIZACIJAI

„Įkalinėti asmenys yra išskirtinė asmenų kategorija, reikalaujanti tam tikro valstybės dėmesio ir atidumo, nes ne tik jų padaryti nusikaltimai, bet ir pats kalinimo faktas byloja apie tai, kad šių asmenų socialinė integracija visuomenėje nėra sklandi, jiems reikia pagalbos. Europos Žmogaus Teisių Teismas (toliau vadinama – EŽTT) savo jurisprudencijoje¹⁰¹ ne kartą yra konstatavęs, kad asmuo, kurio laisvė yra apribota, turi būti laikomas sąlygomis, kurios atitinka žmogaus orumą, o bausmės atlikimo metodai ir būdai negali sukelti jam daugiau skausmo, nei tai yra suderinama su praktiniais įkalinimo reikalavimais.“¹⁰² „EŽTT savo praktikoje vertina tokius elementus, kaip antai gyvenimo sąlygas laisvės atėmimo vietoje, asmenų laikymo ir higienos sąlygas, materialinį ir buitinį aprūpinimą, patalpų vėdinimą ir apšvietimą ir kt. Staigus gyvenimo pokytis ir kontrastinga izoliacija gali skatinti nuteistųjų pažeidžiamumo bei nesaugumo jausmus, būtent todėl kasdienės gyvenimo sąlygos įkalinimo įstaigoje neturėtų

¹⁰¹ “Case of Labita v. Italy”, HUDOC, žiūrėta 2025 m. sausio 15 d., <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-58559%22%5D%7D>. “Case of Valašinas v. Lithuania”, HUDOC, žiūrėta 2025 m. sausio 15 d., <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-59608%22%5D%7D>.

¹⁰² Sakalauskas ir Norvaišytė, *op. cit.*, 343.

nuteistajam sukurti baidymo regimybės daugiau nei buvo siekiama apkaltinamuoju nuosprendžiu, o laisvės atėmimo bausmės vykdymas neturėtų sukelti papildomų kančių nei sukelia laisvės atėmimas *per se*. Tinkamų kalinimo sąlygų užtikrinimas reikšmingai susijęs ne tik su žmogaus teisių bei orumo apsauga, bet ir su asmens bendra jausena laisvės atėmimo vietoje, kurios rezultatas gerina arba blogina socialinę integraciją. Laisvės atėmimo gyvenamųjų patalpų vėdinimas, temperatūra, natūralios šviesos sklaida, higieninės ir materialinės sąlygos, privatumo užtikrinimas yra veiksniai, kurie tiesiogiai veikia įkalintus nuteistuosius ištiesą parą viso kalinimo metu ir turi poveikį asmens resocializacijai. Kaip jau ne kartą minėta, įkalinimo įstaiga yra totali institucija, kurioje ir per kurią maksimaliai kontroliuojamas asmens elgesys. Tokia institucija „apglėbia“ visą žmogaus kasdienybę ir siekia tam tikro bendro tikslo, pagal jį atitinkamai formuodama jos viduje vykstančius interakcijos procesus, propaguoja ir veikia pagal tam tikrą ideologiją, kuri dažniausiai neatitinka gyvenimo įstaigoje realybės. Kaip teigia žymus vokiečių kriminologas F. Dünkeliš, normalizavimo principas arba maksimaliai įmanomas sąlygų įkalinimo įstaigose prilyginimas gyvenimo sąlygoms laisvėje sudaro kaliniams galimybę prisiimti socialinę atsakomybę ir tokiu būdu mažinti žalingą kalinimo poveikį.¹⁰³ „Resocializacija pirmiausia suvokiama kaip procesas, kuriame žmogus naujai mokosi gyventi visuomenėje. Procesas, kuriame žmogus išmoksta grupės, kuriai jis priklauso, normų, vertybių ir orientacijų. Resocializacija reiškia antrąjį, socialinį-kultūrinį žmogaus gimimą, žmogiškosios asmenybės raidos procesą, produktyviai konfrontuojant su natūralia žmogaus prigimtimi ir aplinka. Tai per socialinę aplinką perduodamas elgesio būdų, mąstymo stilių, jausmų, žinių, motyvacijos ir vertybinių orientacijų mokymasis, vykstantis per stebėjimą, mėgdžiojimą, palyginimą, vengimą, bandymą ir supratimą. Žmogus su savo genetinių instinktų ir poreikių duotybe, įgimtais temperamento ir asmenybės požymiais tampa savo identitetą saugoti gebančiu subjektu, galinčiu įveikti socialinius, kultūrinius, ekonominius ir ekologinius reikalavimus.“¹⁰⁴

2016 m. ataskaitoje, kurią rengė Jungtinės Karalystės kriminologai, psichologų ekspertų grupė, labdaros organizacijos, nuteistieji, aukos ir kalėjimų vadovai, nagrinėjama, kaip kalėjimų dizainas gali padėti sumažinti pakartotinį nusikalstamumą ir prisidėti prie sėkmingesnės nuteistųjų resocializacijos. Ataskaitoje teigiama, kad „pagrindinis bet kokios naujos kalėjimų programos tikslas turi būti spręsti didžiulį pakartotinio nusikalstamumo lygį ir siekti kuo sėkmingesnės resocializacijos, todėl siūloma to siekti taikant naujoviškus, tačiau ekonomiškai efektyvius kalėjimo architektūros ir dizaino pokyčius. Nagrinėjama, kaip projektavimo principai ir vizija orientuota į žmogų, padėjo kalėjimų sistemoms užsienyje ir kaip šias iniciatyvas būtų galima

¹⁰³ Sakalauskas ir Norvaišytė, *supra note*, 37: 351.

¹⁰⁴ Gintautas Sakalauskas, Liubovė Jarutienė, Vaidas Kalpokas, Rūta Vaičiūnienė, *Kalinimo sąlygos ir kalinių socialinės integracijos prielaidos* (Žara, 2020), 28, <https://teise.org/wp-content/uploads/2020/03/Kalinimo-salygos.pdf>.

sėkmingai įgyvendinti kitose valstybėse. Ataskaitoje daug dėmesio skiriama Skandinavijos šalių kalėjimų architektūros pavyzdžiams ir ieškoma būdų, kaip integruoti resocializacijos programas į kalėjimų aplinką. Pirmiausia aktualus jau prieš tai minėtas normalizavimo principas, kuris reiškia, kad kalėjimas turi būti pritaikytas „normaliam“ gyvenimui. Pavyzdžiui, „vyrai“ (ne nuteistieji) turi „kambarius“ (ne kameras), o darbuotojai raginami prieš įeinant pasibelsti. Duomenys rodo, kad labiau normalizuota kalėjimo aplinka turi teigiamą poveikį nuteistųjų elgesiui. Taigi, žvelgiant iš projektavimo perspektyvos, kalėjimų kameros turi turėti kambarius su durimis, kad kalėjimo gyvenimas kuo labiau atitiktų įprastą gyvenimą už jo ribų. Vietoje draudimų laisvai judėti kalėjimo teritorijoje galima pasitelkti modernias technologijas, tokias kaip vaizdo stebėjimo kameros, elektroninės apyrankės, kurios leis sekti nuteistuosius bet kurioje kalėjimo vietoje, tuo pačiu užtikrinant jų pačių saugumą, tuo siekiant, kuo mažiau varžyti nuteistųjų laisvę judėti. Tai kartu padėtų suvokti kur daugiausia laiko praleidžia nuteistieji ir atitinkamai suprojektuoti būtent tokio pobūdžio erdves, kad kiekvienas nuteistasis turėtų galimybę joje lankytis. Aukštos vidinės sienos, storos tinklinės tvoros, daugybė vartų, nervus primenantys interjerai ir sunkūs, vandalizmui atsparūs baldai - visa tai kalėjimuose perduoda neigiamą žinią, kuri gali savaime išsipildyti pvz., „jūs esate potencialūs vandalai“.¹⁰⁵ Toks kalėjimų dizainas gali tik sustiprinti nusikaltėlio tapatybę, t. y. tik dar kartą patvirtinti, kad aš esu nusikaltėlis, tačiau tai niekaip nepadedą siekti resocializacijos, todėl akivaizdu, jog paminėti dizaino elementai keistini ir jų turi būti atsisakoma. Ataskaitoje taip pat teigiama, „kad žinojimas, kad „aš“ turiu tam tikrą galią daryti įtaką savo gyvenimui, savo atečiai ir savo tiesioginei aplinkai, labai teigiamai veikia asmenis. Toks įgaliojimų suteikimas per dizainą pvz., asmeninis kamerų apšvietimo valdymas yra esminė normalizavimo modelio dalis, nes nuteistasis supranta, kokį poveikį daro jo toks veiksmas, todėl kameroje turėtų būti įrengti apšvietimai su galimybe juos reguliuoti. Kitas svarbus aspektas kalėjimų dizaino naudojimas siekiant sumažinti pyktį, nusivylimą ir smurtą - laisvalaikio suteikimas. Jis padeda nuteistiesiems sumažinti įtampą, nerimą ir valdyti energijos perteklių, arba kartais tiesiog atsipalaiduoti arba ramiai praleisti laiką atskirai nuo kitų nuteistųjų. Todėl kalėjimuose būtina numatyti erdves pasyviai ir aktyviai laisvalaikiui. Pasyvios erdvės, tai tokios, kur nuteistieji ir darbuotojai gali ramiai ir tyliai pabūti, o aktyvios erdvės, kuriose nuteistieji gali dirbti ties savo fizine forma - sporto aikštelės, aikštelės kamuolio žaidimams, treniruokliai, bėgimo takeliai ir pan. Visais atvejais turėtų būti pasirūpinta tokiomis veiklų erdvėmis. Ataskaitoje teigiama, kad patobulinus kalėjimų dizainą būtų galima daugiau kaip 50 % sumažinti užpuolimų prieš darbuotojus skaičių, gerokai sumažinti stresą, kurį patiria ne tik nuteistieji, bet ir darbuotojai,

¹⁰⁵ Russell Webster „How Prison Design Can Promote Rehabilitation“, rusesellwebster, žiūrėta 2025 m. kovo 12 d., <https://www.russellwebster.com/prison-rehabilitation-by-design/>.

sumažinti bendrąsias nuteistųjų resocializacijos išlaidas ir pasiekti nuteistųjų sėkmingos resocializacijos, taip sumažinant pakartotinio nusikalstamumo rodiklius.“¹⁰⁶

2017 m. spalio 5 d. Europos Parlamentas rezoliucijoje paragino valstybes nares parengti nuteistiesiems subalansuotą veiklos programą ir leisti jiems būti už kameros ribų tiek valandų per dieną, kiek būtina norint užtikrinti deramo lygio žmogišką ir socialinį bendravimą bei mažinti emocinę įtampą. Bei akcentavo, kad nuteistųjų laikymas nežmoniškomis sąlygomis, netinkamas elgesys ir kalėjimų perpildymas gali būti kalinių radikalėjimo riziką didinantys veiksniai.¹⁰⁷

Lietuvos BVK 53 str. numatyta, kad „resocializacija vyksta pagal nuteistajam sudarytą individualų resocializacijos planą, kurio sudaryme turi dalyvauti nuteistasis. Individualus resocializacijos planas sudaromas atsižvelgiant į nuteistojo nusikalstamo elgesio rizikos vertinimo metu nustatytas aplinkybes ir šio vertinimo rezultatus. Individualus resocializacijos planas turi būti sudarytas ne vėliau kaip per penkiolika darbo dienų nuo nuteistojo atvykimo į bausmės atlikimo vietą dienos ir pasirašytinai supažindinamas.“¹⁰⁸ Tačiau mokslininkai pastebi, „kad iš daugelio įkalinimo įstaigose darytų kriminologinių tyrimų yra žinoma, kad ypatingai pirmosios dienos įkalinimo įstaigoje neretai sukelia psichines traumas net ir ne pirmą kartą kalintiems asmenims. Tam, kad jų būtų išvengta, organizuoti priėmimo procesą būtina taip, kad įkalintas asmuo jaustųsi saugus ir turėtų vieną kontaktinį asmenį, į kurį galėtų kreiptis visais klausimais, ir jam būtų aišku, kad būtent šis darbuotojas yra už jį atsakingas. Žinoma, kad laisvės atėmimo bausmė, kaip griežčiausia ir paskutinė už sunkiausią nusikalstamą elgesį taikoma priemonė turi turėti savo turinį, kontrolės ir tvarkos palaikymo elementus, jos vykdymas turi būti maksimaliai saugus visiems nuteistiesiems ir darbuotojams. Toks empatija paremtas suvokimas yra svarbus prieš žengiant kitą žingsnį ir klausiant, o kaipgi siekti resocializacijos tokių asmenų, kurie pirmiausia buvo nuasmeninti, pažeminti ir atskirti nuo buvusios pozityvios socialinės aplinkos.“¹⁰⁹

Lietuvos teisės aktuose nurodytuose I šio darbo skyriuje, nėra nei vienos normos, susijusios su kalėjimo dizainu kaip resocializacijos veiksmu, išskyrus minimalius tarptautiniu lygmeniu nustatytus standartus dėl kameros ploto ir aukščio, baldų, apšvietimo ir pan. Susidaro įspūdis, jog nuteistųjų gyvenimo sąlygų užtikrinimas yra atskiras kompleksas elementų, neturintis nieko bendra su resocializacija. Ir nors daugelis mokslininkų teigia, kad nuteistųjų sąlygos yra svarbu ir standartų reikia laikytis, tačiau iš esmės niekas nekalba apie tai, kad dizaino elementai labai reikšmingai prisideda prie sėkmingos resocializacijos įgyvendinimo. Įsivaizduokime situaciją, kai

¹⁰⁶ Russell Webster „How Prison Design Can Promote Rehabilitation“, [rusesellwebster](https://www.russellwebster.com/prison-rehabilitation-by-design/), žiūrėta 2025 m. kovo 12 d., <https://www.russellwebster.com/prison-rehabilitation-by-design/>.

¹⁰⁷ Gintautas Sakalauskas, Liubovė Jarutienė, Vaidas Kalpokas ir Rūta Vaičiūnienė, *Kalinimo sąlygos ir kalinių socialinės integracijos prielaidos* (Žara, 2020), 26-56, https://teise.org/wp-content/uploads/2023/01/G.Sakalauskas-2015_2.pdf.

¹⁰⁸ „Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas“, LRS, žiūrėta 2025 m. sausio 15 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.171368/asr>.

¹⁰⁹ Sakalauskas, Jarutienė, Kalpokas ir Vaičiūnienė, *supra note*, 41: 78-91.

asmuo atvykęs į laisvės atėmimo vietą atlikti bausmės, apgyvendinamas su dešimt kitų asmenų patalpoje, kurioje yra žemos lubos, prastos vėdinimo sąlygos, tvanku, didelis triukšmas, langas, pro kurį matosi mažas plotas dienos šviesos arba jo visai nėra, kameroje prastas nereguliuojamas dirbtinis apšvietimas, o judėjimas yra apribotas. Kyla klausimas ar asmuo tokiomis sąlygomis gali jaustis motyvuotas apsvarstyti savo elgesį, prisiimti atsakomybę už savo veiksmus, pradėti keisti kriminalinio pobūdžio įpročius ir tinkamai ruošis sugrįžimui į laisvę? Šio darbo autorės vertinimu, atsakymas labiau nei akivaizdus, todėl būtent dizaino elementai, kurie buvo aptarti tiek I, tiek II šio darbo skyriuose yra pagrindas nuo ko prasideda resocializacijos procesas. Be abejo negalime kategoriškai teigti, jog vien tik nuo sienų spalvų ar aukštų lubų, spalvotų ir minkštų baldų prasideda resocializacijos „kelionė“, tačiau kalėjimo aplinkos dizainas turi teigiamos įtakos nuteistųjų elgesio pokyčiams.

Ne mažiau svarbi ir nors ne visai susijusi su dizaino aspektais, resocializacijos „kelionės“ pusė - darbuotojai, kurie įgyvendina ir vykdo resocializacijos programas. Pirmiausia reikia įvertinti kiek kalėjimo aplinka užtikrina jų gerovę ir saugumą, ar dirbant tokioje aplinkoje jie jaučiasi motyvuoti, ar darbuotojai eidami į darbą didžiuojasi savo darbu ir suvokia jo prasmę ir svarbą? Galima pasiremti šio darbo autorės pozityviai vertinama Švedijos kalėjimų praktika, kurioje pirmiausia darbuotojas kartu su nuteistaisiais gali žaisti tenisą, gerti kavą, kepti pyragą ar švęsti gimtadienius, juolab, kad kaip parodė 2017 m. R. Vaičiūnienės ir V. Viršilo atliktas tyrimas, „blogos kalinimo sąlygos ir turėta ankstesnė kalinimo patirtis neformuoja didesnio noro daugiau niekada nepakliūti į kalėjimą.“¹¹⁰ Jau ne kartą buvo paneigta, jog prastos kalinimo sąlygos nelygu norui niekada nenusikalsti, todėl hipotezė, jog sąlygos primenančios gyvenimą laisvėje gali būti keliu, skatinančiu asmenis daugiau nenusikalsti ir nesugrįžti į kalėjimą yra pagrįsta.

Sutinkama, kad kalėjimų dizainas tiesiogiai susijęs su bausmių filosofija ir politika, kuri įvairiose šalyse skiriasi. „Pavyzdžiui, vienur kalėjimai veikia kaip pataisos įstaigos, o kitur - kaip reabilitacijos centrai. Vakarų pasaulyje Skandinavijos šalys išskiriamos dėl į ateitį orientuoto dizaino ir humaniško elgesio su nuteistaisiais, kuris atsispindi šių įstaigų architektūroje ir dizaine. Pavyzdžiui, „C.F. Møller Architects“ pastatytas Storstromo kalėjimas laikomas labiausiai resocializuojančiu uždaru kalėjimu pasaulyje. Ši įstaiga buvo suprojektuota taip, kad joje būtų sukurta saugi darbo vieta darbuotojams ir resocializuotis skatinanti vieta nuteistiesiems. Ši įstaiga buvo pastatyta priderinus ją prie supančios aplinkos, panaudojus saugias ir patvarias medžiagas, tokias kaip cinkuotas plienas, betonas ir plytos, sudarančios fasadą ir užtikrinančios maksimalų saugumą, o suprojektuotas kampinis stogas ir mišrių medžiagų fasadas sukūrė ne tokią priešišką aplinką. Nuteistųjų kameros ir bendros erdvės labiau priminė universiteto bendrąbę nei kalėjimo

¹¹⁰ Sakalauskas, Jarutienė, Kalpokas ir Vaičiūnienė, *supra note*, 41: 78-91.

kamerą. Kiekvienoje atskiroje kameroje yra šaldytuvas, televizorius, spinta ir didelis langas. Šios į bendrabutį panašios patalpos sumažino atotrūkį tarp kalėjimo gyvenimo ir išorinio pasaulio ir taip padėjo nuteistiesiems pasiręsti gyvenimui po įkalinimo. Kadangi tiek gyvenamosios patalpos, tiek atitinkamos erdvės skatina ir suteikia nuteistiesiems galimybę valdyti savo gyvenimą, nepaisant to, kad jie yra įkalinti, buvo sukurtos įvairios vidaus ir lauko sporto erdvės. Vakarų Kimberlio regioninis kalėjimas esantis Derbyje, Australijoje, projektuotojų „TAG Architects“ suprojektuotas labiau kaip prižiūrima bendruomenė, o ne kalėjimas, ir gali pasigirti į bendruomenę orientuota atmosfera. Nuteistiesiems suteiktos savipriežiūros pareigos, kurias įprastai prisiimtų išoriniame pasaulyje. Jų vertinimu resocializacija yra neatsiejama šio projekto dalis, todėl buvo sukurtos šiltos ir patrauklios lankytojų erdvės, skatinančios dažnus šeimos narių ir draugų apsilankymus, dėl ko mažėja nuteistųjų izoliacijos jausmas. Projektuotojų komanda pirmenybę teikė natūraliai šviesai ir užtikrino, kad kiekviena kalėjimo kamera turėtų savo dienos šviesos šaltinį. Visoje įkalinimo įstaigoje atsiveria vaizdai į apylinkes, kurie skatina ryšį su išoriniu pasauliu ir padeda nustatyti sveiką paros ritmą. Pirmenybę teikiant natūraliai šviesai sumažinamas pataisos įstaigose dažnai naudojamų abrazyvinių liuminescencinių lempų poreikis ir galiausiai sukuriamą sveikesnę gyvenamoji aplinka. Kaip matyti minėtų projektuotojų mąstysena ir vizija visų pirma nukreipta į nuteistųjų resocializaciją ir jame esančių žmonių gerovę, o ne vien tik saugumą, todėl tokiu būdu galima pasiekti teigiamų pokyčių - ir akivaizdu, kad architektūra ir dizainas atlieka svarbų vaidmenį, todėl kalėjimų modelių ir įvairių galimybių nagrinėjimas pasitelkiant dizainą gali padėti atkurti sėkmingą nuteistųjų resocializaciją.“¹¹¹

Naujausiais kalėjimų architektūros ir dizaino tyrimais nustatyta, kad pvz., „JAV, Jungtinėje Karalystėje kalėjimų projektuotojai daugiausia dėmesio skiria resocializacijos funkcijai ir eksperimentavo su progresyviomis ir stilizuotomis įkalinimo įstaigų architektūros formomis. Kalėjimų vidaus erdvėse naudojant minkštus baldus, spalvų zonavimą, maksimaliai išnaudojant natūralią šviesą, meno kūrinius ir skulptūras, langams nenaudojant grotų, o atveriant gamtos vaizdus. Moterų kalėjimas Islandijoje, „OOIO Architecture“ suprojektuotas pamirštant tokius dizaino aspektus kaip tamsios erdvės, mažos kameros ir pilkos betoninės sienos, o pastato dizainą grindė natūralia šviesa, atviromis erdvėmis ir natūraliomis žaliomis medžiagomis - durpėmis, žole ir gėlėmis. Užuo projektavę vieną didelį pastatą jie nusprendė jį suskaidyti į kelis mažesnius pastatus, kad būtų galima atskirti nuteistuosius suteikiant jiems daugiau privatumo ir erdvės. Taip pat daug dėmesio buvo skirta natūraliai šviesai ir išorės vaizdams, kas padidina laisvės pojūtį. Architektai taip pat atsižvelgė į statybos greitį ir paprastumą bei į pastato ekologinius standartus,

¹¹¹ Francesca Mercurio „Prison Design: How Architecture Can Help Restore the Humanity Lost in Correctional Facilities“, architizer, žiūrėta 2025 m. kovo 10 d., <https://architizer.com/blog/inspiration/stories/prison-design-humanity-correctional-facilities/>.

planuodami remtis islandų liaudies architektūra, sukonstravo fasadą, kuris keičiasi kartu su metų laikais, kad kalėjimo gyvenimas būtų ne toks monotoniškas ir labiau susijęs su žmonėmis ir gamta. Toks naujų kalėjimų projektavimas, be abejo, išryškino ir sustiprino tokius aspektus kaip atvirumas, lankstumas ir humaniškas elgesys. Nustatyta, jog minėti dizaino sprendimai skatina asmeninį ir intelektualinį kūrybiškumą, patirties lengvumą ir gyvybingumą. Tokių kalėjimų projektavimo procesas, kaip pažymėjo Wener, verčia sistemą apmąstyti savo požiūrį ir iš naujo sukurti baudžiamosios justicijos filosofiją. Iki šiol tyrimuose daugiausia dėmesio skiriama nuteistųjų reakcijai į fizinę įkalinimo erdvę, užuot atkreipus dėmesį į procesus, dėl kurių šios erdvės tapo tokios, kokios yra, ir į tai, ką tai reiškia kalėjimų pastatų tikslams, kurių siekia juos sukūrusi valstybė. Davisonas teigė, jog visų pirma reikia atskleisti, ką architektai turi nubraižyti, rangovai - pastatyti, o pastatų valdytojai – prižiūrėti. Jis ragino užsakovus reikalauti ne kamrų blokų, o miegamųjų vietų, nereikalauti mechaninės ventiliacijos, o reikalauti gero oro kiekvienam nuteistajam.“¹¹²

Kaip matyti JAV bandoma projektuoti ir statyti tokius kalėjimus, kurie pirmiausia orientuoti į nuteistojo resocializaciją ir ten esančių darbuotojų gerovę ir saugumą, todėl priimami įvairiausi dizaino sprendimai, kurie prasideda kalėjimo fasado formomis, minkštais baldais kameroje ir galiausiai baigiasi atviromis zonomis su gėlėmis ir žole. Nors tyrimų, kuriais kategoriškai būtų galima teigti, kad toks kalėjimų dizainas turi ypatingai teigiamą poveikį nepavyko rasti, tačiau minėtų šalių sprendimai parodė, jog esant tokiems dizaino sprendimams, nuteistieji tampa labiau motyvuoti pokyčiams, pozityvesni, atviresni ir lankstesni. O būtent tokių emocijų ir jausmų spektras ir yra pagrindas, nuo ko prasideda asmens resocializacija. Šio darbo autorės vertinimu, norint siekti kiek įmanoma sklandesnio pasiruošimo sugrįžimui į laisvę, asmuo turi būti apgyvendintas kiek įmanoma jam įprastoje aplinkoje. Tokiu būdu, būtų išvengta didesnės nežinomybės ir streso bei užtikrintas trumpesnis ir sklandesnis pažinimo ir adaptacijos tiek prie naujos aplinkos, tiek prie savęs keitimosi proceso. Užsienio šalių praktika priverčia susimastyti ir apsvarstyti galimybes keisti požiūrį į kalėjimų paskirtį iš esmės bei formuoti naują bausmės apibrėžimą ir jo tikslą.

2024 m. birželio 6 d. Lietuvos kalėjimų tarnybos direktoriaus įsakymu Nr. V-454 buvo patvirtintas Laisvės atėmimo bausmę atliekančių nuteistųjų resocializacijos standartas (toliau – Standartas). „Standarto tikslas – nustatyti, kaip kalėjimuose turi būti vykdoma nuteistųjų resocializacija, kokios yra svarbiausios privalomos normos ir taisyklės, svarbiausi reikalavimai,

¹¹² Dominique Moran, Yvonne Jewkes ir Jennifer Turner „Prison Design and Carceral Space“, uni-oldenburg, žiūrėta 2025 m. kovo 10 d., https://oops.uni-oldenburg.de/4848/1/Prison%20design%20and%20carceral%20space_for%20deposit.pdf.

keliami resocializacijai ir ją vykdančioms darbuotojams. Matyti, kad ties resocializacijų programų kūrimu ir tobulinimu dirbama sistemingai, tačiau galima sukurti begalę resocializacijos programų, bet kaip užtikrinti, kad jos būtų veiksmingos ir būtų pasiektas norimas rezultatas, yra klausimas, į kurį vis dar ieškoma atsakymo.“¹¹³ Todėl šio darbo autorės vertinimu, ne mažiau svarbu už pačias parengtas programas, užtikrinti ir sąlygas, kad tam tikros resocializacijos veiktų, pvz. suteikti įvairios paskirties erdves, kurios būtų naudojamos reabilitacijai, pavyzdžiui, „akademinės ir profesinės klasės, dirbtuvių erdves, įvairių religijų erdves ir konsultacinius kabinetus, skirtus individualiai ir grupei terapijai. Įkalinimo įstaigoms reikia humanizuojančio požiūrio į dizainą, kaip to reikalauja ir kitos viešosios architektūros rūšys, pvz. mokyklos ar ligoninės. Ne kartą įvairių mokslininkų akcentuojama, kad turi būti sukurta aplinka, mažinanti stresą, baimę ir traumas, skatinanti motyvaciją dalyvauti pozityvioje veikloje, mažinanti neveiklumą ir neigiamą elgesį ir ne izoliuojanti nuteistuosius, o dirbanti kartu su jais, skatinanti juos pasitaisyti ir vėl integruotis į visuomenę kaip įstatymus ir morales normas gerbiančius piliečius.“¹¹⁴

Tuo tarpu, kai JAV, Danijoje ar Islandijoje projektuojami kalėjimai, kuriais pasitelkiant dizainą bandoma siekti veiksmingos nuteistųjų resocializacijos Lietuvos duomenys rodo, kad šalies bausmių vykdymo sistema vis dar veikia nepakankamai efektyviai, kad paskatintų nuteistuosius keisti kriminalinio pobūdžio įpročius. Valstybės kontrolė 2024 metų kovo mėnesį konstatavo, jog „bausmių vykdymo sistemai vis dar sunkiai sekasi judėti išsikeltų tikslų linkme. Teigiama, kad 2023 metais vos 33,7 proc. nuteistųjų įsitraukė į elgesio keitimo programas, nors buvo planuojama, kad jau 2022 metais įsitraukimas pasieks 60 proc. Ir tai neturėtų stebinti. Analizuojant tolimesnes valstybės kontrolės išvadas, paaiškėja, kad visose laisvės atėmimo vietose trūksta 20,5 proc. darbuotojų, o darbuotojų trūkumas resocializacijos skyriuose dar ženklus ir siekia net 29 proc. Daugiau nei 60 proc. asmenų laisvės atėmimo bausmę atlieka ne pirmą kartą, o jų dalis 2023 m., palyginus su 2022 m., išaugo 5,9 proc.“¹¹⁵ Manytina, kad priežasčių yra daugiau nei tik darbuotojų trūkumas, dėl kurių nespėjama pakankamai skirti dėmesio nuteistųjų įtraukimui į resocializacijos programas. Šio darbo autorės vertinimu ir užsienio šalių pavyzdžiais visgi matyti, kad ne mažiau svarbu sąlygos ir aplinka, kurioje darbuotojai dirba, o nuteistieji atlieka laisvės atėmimo bausmę. Jeigu būtų laikomasi II skyriuje aptartų reikalavimų, pirmiausia dėl personalo sąlygų ir aplinkos, galimai darbuotojų trūkumas būtų kiek mažesnis, todėl daugiau dėmesio galėtų

¹¹³ „2024 m. birželio 6 d. Lietuvos kalėjimų tarnybos direktoriaus įsakymu Nr. V-454 buvo patvirtintas „Laisvės atėmimo bausmę atliekančių nuteistųjų resocializacijos standartas““, Infolex, žiūrėta 2025 m. kovo 12 d., <https://www.infolex.lt/ta/954030?ref=1>.

¹¹⁴ Marayca López „How to build for success: prison design and infrastructure as a tool for rehabilitation“, penalreform, žiūrėta 2025 m. kovo 12 d., <https://www.penalreform.org/blog/build-success-prison-design-infrastructure-tool-rehabilitation/>.

¹¹⁵ Brigita Sabaliauskaitė „Žurnalistinis tyrimas. Lietuvos nuteistųjų resocializacija: misija (ne)įmanoma? (III dalis, pabaiga)“, gyvenu kaune, žiūrėta 2024 m. sausio 22 d., <https://gyvenukaune.lt/2024/10/21/tema/zurnalistinis-tyrimas-lietuvos-nuteistuju-resocializacija-misija-neimanoma-iii-dalis-pabaiga>.

būti skirta resocializacijos programų įgyvendinimui. O II skyriuje aptarti dizaino sprendimai turintys teigiamą poveikį asmens elgesiui, emocinei ir fizinei sveikatai, norui keisti savo kriminalinio pobūdžio įpročius, savaime prisideda prie sėkmingesnės resocializacijos įgyvendinimo. Be to, suteikus nuteistam asmeniui galimybę būti jam įprastoje aplinkoje ir užtikrinus sąlygas kiek įmanoma panašesnes į gyvenimą laisvėje, manytina, kad reikšmingai būtų sumažintas jo stresas, įtampa ir baimė, tai reikštų mažiau laiko bei išnaudotų resursų pritaikymui prie aplinkos, o likęs laikas kryptingai galėtų būti skirtas jo resocializacijai. Kaip teigė vienas iš nuteistųjų atlikęs bausmę Lietuvos laisvės atėmimo įstaigoje - „*Tave uždaro tarp keturių sienų, išprotėti (pakeista aut.) gali, tai ir prisigalvoji – prašai dažų, lipdymų visokių. Žinot, vaikystėj pas mus miestelyje vienas žmogus iš kalėjimo grįžo, tai vaikai pasakojo legendas, kad jis – nemirtingas.*“¹¹⁶ Tokie ir panašaus pobūdžio atgarsiai tik dar kartą patvirtina, jog sąlygos kalėjimuose yra sudėtingos ir pažeidžiančios arba labai arti žmogaus orumo pažeidimo, bet tai nėra nusikalstamumo mažinimo sprendimas ar tuo labiau sėkmingą resocializaciją skatinantys veiksniai. Pradėkime nuo darbuotojams gerų darbo sąlygų užtikrinimo, nuteistųjų kamerose langų montavimo ir pakankamo ploto vienam asmeniui užtikrinimo, kad galėtume kalbėti apie tai, kiek resocializacijos programos yra veiksmingos ar neveiksmingos, ir kodėl trūksta darbuotojų. Matyt visi sutiktų, jog priežasčių yra ne viena, tad pradėti galime nuo vieno iš paprastesnių dalykų – dizaino ir architektūros kalėjimuose tobulinimo. Be to tenka pripažinti, kad toks požiūris vyrauja ne visur, Sednaya kalėjime Sirijoje, kuris tik 2024 m. gruodžio 8 d. uždarė savo duris, laikomas baisiausia vieta žemėje, kitaip vadinama mirties stovykla. XXI a. egzistavo kalėjimas, kuris nepaisė jokių žmogaus teisių. „Išgyvenusiujų Sednaya kalėjime liudijimai primena pasaulį, kruopščiai sukurtą siekiant pažeminti, sumenkinti, suluošinti, marinti badu ir galiausiai nužudyti jame įkalintus asmenis. Atvykus į kalėjimą, pareigūnai nuteistuosius pargriaudavo ant žemės ir mušdavo. Kai sulaikytieji pasiekdavo kameras, jiems paprastai liepdavo nusirengti nuogai ir susigrūsti į nedidelę kameros dušo patalpą. Pasak vieno išgyvenusiojo - *kartais psichologinis skausmas buvo baisesnis už fizinį, pažinojo keletą tokių, kurie mirė, nes juos apėmė tokia depresija, kad jie tiesiog nustojo valgyti tą nedaugelį maisto, kurį jiems siūlydavo.* Visą kalinimo laiką sulaikytieji negavo tinkamo maisto, badavo, visi ten buvę asmenys sirgo odos ligomis ir mažakraujyste, kentėjo nuo bado. Žiemos mėnesiais, prižiūrėtojai kaliniams, atidarydavo visus langus ir lauko duris, atimdavo drabužius ir antklodes, ir laikė tik su apatiniais drabužiais, o atėję duoti maisto apipildavo vandeniu. Neleidžiama buvo naudotis dušu ir tinkamomis sanitarinėmis sąlygomis, todėl plito infekcijos ir ligos. Buvę nuteistieji pasakojo, kad sąlygos, kuriomis jie buvo laikomi, buvo tokios antisanitarinės, kad sargybiniai ir gydytojai dažnai dėvėjo apsauginius

¹¹⁶ Sabaliauskaitė, *supra note*, 50.

drabužius arba kaukes. Sulaikytieji privalėjo visą laiką tylėti, bei sakė, „*Mes visada bijojome, geriausias laikas kalėjime buvo tada, kai miegodavome. Kai miegi, bent jau nebijai*“¹¹⁷ Nors Sednaya kalėjimas nėra išimtinai tik apie kalėjimų dizainą, o sudaro bendrą įspūdį apie kalėjimo sąlygas, tačiau šio darbo autorė nori pabrėžti ir atkreipti visų skaitančiųjų dėmesį į kontrastingą situaciją, tarp to, kaip vakarų šalys siekia tobulinti kalėjimuose esančias sąlygas, projektuoja kalėjimus ir priima dizaino sprendimus, kurie pirmiausia orientuoti į žmogų ir jo gerovę, nepaisant to ar tai būtų nuteistasis ar darbuotojas. Kai tuo tarpu egzistavo kalėjimas, kuris ne tik kad turimomis sąlygomis neužtikrino nuteistųjų pagrindinių ir minimalių žmogaus teisių ir poreikių, bet juos kankino, niekino ir palaipsniui žudė. Sunkiai suvokiama, kaip nuteistieji, sugrįžę į visuomenę, galės iš naujo džiaugtis gyvenimu, pasitikėti kitais ir kiek prireiks laiko įveikti patirtas fizines bei psichologines traumas. Sednaya kalėjimas šiai dienai jau uždarytas, o šis pavyzdys turėtų rezonuoti, jog tokios antihumaniškos institucijos neturi vietos mūsų pasaulyje. Visi kartu turime stengtis užtikrinti, kad kiekvienas žmogus turėtų galimybę atkurti savo gyvenimą ir vėl sėkmingai sugrįžti į visuomenę.

Kaip matyti, naujų kalėjimų projektavimas su didesniu dėmesiu dizaino aspektams, kurie savaime prisideda prie sėkmingesnės resocializacijos, bei sukuria darbuotojams saugias bei geras sąlygas yra tik užuomazgos. Kol kas tokius kalėjimus galime rasti JAV, Islandijoje, Danijoje, Norvegijoje, Australijoje, Švedijoje. Dar kitur pvz., Jungtinėje Karalystėje atliekami kriminologiniai tyrimai remiantis minėtų šalių patirtimi ir siekiama išsiaiškinti, kokie dizaino sprendimai veikia geriausiai, į ką verta atkreipti dėmesį ir į ką investuoti. Tačiau šio darbo autorės iškelta hipotezė, jog dizainas turi teigiamos įtakos nuteistųjų elgesiui ir prisideda prie teigiamų pokyčių patvirtinta būtent tų šalių, kurios tokius kalėjimus turi, todėl resocializacijos programų integravimas į kalėjimo aplinką gali tapti paprastesniu, sėkmingesniu ir reikalaujančiu mažiau tiek materialių, tiek žmogiškųjų resursų, kadangi esantys dizaino elementai galės palengvinti ir savaime prisidės prie teigiamo nuteistųjų resocializacijos proceso.

4. KALĖJIMO APLINKOS ADAPTAVIMAS ĮVAIRIEMS NUTEISTŲJŲ POREIKIAMS

Mokslininkų Zamble ir Porporino atliktas ilgalaikio Amerikos nuteistųjų gyvenimo kalėjime tyrimas¹¹⁸ parodė, kad „atvykus į kalėjimą, asmeniui gali pasireikšti klinikinio lygio

¹¹⁷ Amnesty International Ltd „Syria: Human slaughterhouse: Mass hangings and extermination at Saydnaya Prison, Syria“, amnesty.org, žiūrėta 2025 m. sausio 24 d., <https://www.amnesty.org/en/documents/mde24/5415/2017/en/>.

¹¹⁸ Carol A. Ireland, „Adapting To Prison Life“ (daktaro disertacija, University of Central Lancashire, 2001), 58-59, <https://clok.uclan.ac.uk/6554/3/Carol.%20A.%20Ireland%20Dec01%20adapting%20to%20prison%20life%20Doctor%20of%20Philosophy%20unpublished%20Dec01%20University%20of%20Central%20Lancashire%20unknown310.pdf>.

depresija ir dėl to atrodo, kad jis blogai prisitaiko prie naujos aplinkos. Tačiau tai trunka neilgai, nuteistieji gana greitai prisitaiko prie kalėjimo gyvenimo, prie gyvenimo būdo pokyčių ir netrukus priima juos kaip normą. Bukstel ir Kilmann apžvelgdami daugiau kaip 90 eksperimentinių tyrimų, kuriuose buvo nagrinėjamas įkalinimo poveikis asmenybei kalėjime, teigia, kad nuteistųjų nesugebėjimas susidoroti su kasdienėmis problemomis kalėjime gali sukelti nerimą ir ūmią depresiją. Tačiau iš pradžių padidėjęs emocinis distresas, vėliau grįžta į pradinį lygį, buvusį prieš patenkant į kalėjimą.¹¹⁹ Atrodytų, jog mokslininkų atlikti tyrimai, sudaro pagrindą teigti, kad neturi itin didelės reikšmės kokiomis kalėjimo aplinkos sąlygomis asmuo apgyvendinamas, kokie yra nuteistojo poreikiai, galiausiai asmuo prisitaiko prie esamų aplinkos sąlygų. Tačiau kalėjimas neturėtų būti suprantamas kaip vieta, kurioje asmenį tik izoliuojame nuo visuomenės, bet jeigu jau asmuo ten pakliuvo tikslas turėtų būti sėkmingai jį resocializuoti. Todėl toks mokslininkų požiūris neatitinka siekiamo tikslo, nepaisant to, kad asmuo vis tiek prisitaiko, į jo poreikius atsižvelgti būtina, nes būtent tai ir padės užtikrinti sėkmingesnį resocializacijos procesą.

„Kai apribojama nuteistų asmenų laisvė ir jie tampa pavaldūs grupei žmonių, ir kai tai vyksta aplinkoje, kuri iš esmės yra uždara visuomenės kontrolei, visi nuteistieji tampa tam tikra prasme pažeidžiami. Tačiau yra tam tikrų grupių, kurios kalėjimuose tampa ypač pažeidžiamos, todėl joms reikia papildomos priežiūros ir apsaugos. Kai kurie nuteistieji gali patirti daugiau kančių dėl jiems nepritaiktų dizaino elementų, dėl ko jų specialūs poreikiai kalėjime neužtikrinami. Tarp tokių asmenų yra psichinę ir fizinę negalią turintys nuteistieji, vyresnio amžiaus nuteistieji, etninės mažumos ir pan. Nuteistųjų teisė į sveikatą yra pagrindinė žmogaus teisė, pripažinta daugelyje tarptautinių dokumentų. Teisė į sveikatą apima teisę į tinkamą sveikatos priežiūrą, teisę gyventi aplinkoje, kuri nesukelia ir nepadidina ligų ir psichikos sutrikimų. Daug pasaulio šalių nuteistieji apgyvendinami perpildytuose, prastai vėdinamuose ir antisanitariniuose kalėjimuose, kuriuose tyro smurto ir prievartos rizika. Tokios sąlygos sukelia stresą, depresiją ir gali peraugti į rimtesnius psichikos sutrikimus. Neretai psichikos negalią turintys nuteistieji apgyvendinami atskirai, nuo kitų nuteistųjų itin prastesnėmis sąlygomis. Todėl projektuojant kalėjimus, psichinę negalią turintiems nuteistiesiems kameros turi būti įrengtos prie kalėjimo ligoninės, kad jie būtų nuolat prižiūrimi ar esant poreikiui būtų suteikta skubi pagalba, kadangi jie dažnai linkę į savęs žalojimą ar savižudybę.“¹²⁰ Taip pat svarbu, kad „jų kameros būtų šviesių spalvų, ir skleistų ramybę, kadangi spalvų psichologijos apžvalgoje teigiama, kad juoda ir kitos tamsios spalvos suvokiamos kaip agresyvios, o raudonos ir kitos pernelyg ryškios kelia bauginimą

¹¹⁹ *Ibid.*

¹²⁰ Carol A. Ireland, „Adapting to prison life“, ucklan, žiūrėta 2025 m. kovo 13 d., <https://clouk.uclan.ac.uk/6554/3/Carol.%20A.%20Ireland%20Dec01%20adapting%20to%20prison%20life%20Doctor%20of%20Philosophy%20unpublished%20Dec01%20University%20of%20Central%20Lancashire%20unknown310.pdf>.

ir dominavimo jausmą, o tokių spalvų naudojimas gali susilpninti verbalinį mąstymą, atmintį ir dėmesį. Atsižvelgiant į tai, kad psichinę negalią turintys nuteistieji yra ypač jautrūs išorės veiksniams, vengtinios minėtos spalvos ar šių spalvų detalės.“¹²¹

„Sunkumai, su kuriais ne tik psichinę, bet ir fizinę negalią turintys asmenys susiduria visuomenėje, dar labiau išryškėja kalėjimuose, atsižvelgiant į uždaros ir ribotos aplinkos pobūdį. Negalią turintys asmenys susiduria su sunkumais, kai reikia dalyvauti kalėjimo veikloje. Dėl architektūrinių kliūčių ir dizaino sprendimų judėjimo negalią turintys nuteistieji negali patekti į valgyklas, bibliotekas, sanitarines patalpas, darbo, poilsio ir pasimatymų kambarius.“¹²² Kaip matyti iš Nyderlandų generalinio konsulato Stambule parengtos ataskaitos didžioji dalis įkalinimo įstaigų architektūros požiūriu nėra pastatytos taip, kad būtų pritaikytos asmenims su negalia. „Kalėjimai dažniausiai yra dviejų aukštų, kameros pirmame aukšte, o dirbtuvės, lankytojų kambariai ir medicinos kabinetai antrame aukšte. Kadangi nėra jokių architektūrinių ir dizaino sprendimų, skirtų regos ir judėjimo negalią turintiems nuteistiesiems, jiems tampa komplikotas naudojimasis antrajame aukšte esančiomis bendromis patalpomis. Asmenims su negalia nepritaikytas ne tik kalėjimų vidus, bet ir išorinė aplinka. Pavyzdžiui, nėra taktilinių paviršių, skirtų regos negalią turintiems nuteistiesiems arba pasivaikščiojimo takų, pritaikytų nuteistiesiems, kurie naudojami neįgaliųjų vežimėliais. Pasidalinę patirtimi net ir nuteistųjų artimieji teigė, kad jie turėjo išlipti iš neįgaliųjų vežimėlio ir šliaužti, kadangi neįgaliojo vežimėlis pro kalėjimo praėjimo detektorių netelpa. Pritartina generalinio konsulato pozicijai, kad jokiais saugumo sumetimais negalima pateisinti šių ir panašaus pobūdžio apraiškų. Be to, ne visi kalėjimai turi parengtą avarinį evakuacijos planą, arba jeigu jis yra, jame nėra atsižvelgta į fizinę negalią turinčius nuteistuosius, atitinkamai, jeigu minėtas evakuacijos planas būtų parengtas, kalėjimo dizaino sprendimai būtų dar kitokie, pvz., būtų numatyta daugiau išėjimo durų kartu su rampomis ir nuolydžiais pritaikytais fizinę negalią turintiems nuteistiesiems, taip pat būtų įrengti specialūs taktiliniai paviršiai, kad regos negalią turintys, galėtų savarankiškai evakuotis. Analizuojant dizaino ir saugumo sprendimų sąveiką, pastebėta ir tai, kad dažnai kalėjimų pasimatymų kambariuose kėdės yra pritvirtintos prie žemės, o tai reiškia, kad nuteistiesiems su neįgaliųjų vežimėliais nėra galimybių įvažiuoti į kambarį, todėl tenka bendrauti su lankytoju per papildomą pusmetrį. Neįgaliųjų įėjimo durys kalėjimuose dažniausiai būna šiek tiek pakeltos virš žemės lygio, o neįgaliųjų vežimėlių rampos su dideliu nuolydžiu, kurio negalią turintis nuteistasis negali savarankiškai įveikti. Matyti, kad tiek kalėjimo įėjimo durys, pasimatymų kambariai,

¹²¹ Victor J. St. John „Placial Justice: Restoring Rehabilitation and Correctional Legitimacy Through Architectural Design“, sage, žiūrėta 2025 m., kovo 17 d., <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/2158244020919503>.

¹²² *Ibid*, 45.

gyvenamosios erdvės, tiek kalėjimų kiemai dažniausiai nėra pritaikyti fizinę negalią turintiems asmenims, o toks kalėjimų modelis reiškia, kad asmenys su negalia yra ignoruojami.“¹²³

„Etninės ir rasinės mažumos taip pat turi specialių poreikių, susijusių su kultūra, tradicijomis, religija, kalba ir etnine kilme, į kuriuos kalėjimų sistemos dažnai neatsižvelgia. Todėl siekiant užtikrinti, kad etninės ir rasinės mažumos nesijaustų dar labiau atskirtos nuo savo kultūros ir tradicijų, svarbu sudaryti sąlygas įgyvendinti religinių ar dvasinių įsitikinimų reikalavimus.“¹²⁴

„Asmeniui turi būti suteikta erdvė melstis ar atlikti kitas garbinimo apeigas, kameros turi būti bent jau dvivietės, tam, kad etninių mažumų nariai jaustųsi saugiau būdami kartu. Nuteistieji išpažįstantys kitokią religiją, pvz., musulmonai, atsižvelgiant į tai, kad kelis kartus per dieną tiksliai nurodytu laiku - auštant, vidurdienį, popiet ir saulėlydžio metu meldžiasi, kameroje jie turi turėti didelius langus, kurių dėka, galėtų sekti paros laiką ir taip vienyti su kitais musulmonais, kadangi malda jų įsitikinimu juos vienija, kad ir kur jie bebūtų.“¹²⁵

Garbaus amžiaus nuteistieji taip pat turi savo specifinių poreikių spektrą. Todėl labai svarbu, kad įkalinimo įstaigų vadovybė individualiai vertintų vyresnio amžiaus poreikius ir nesukurtų jiems stereotipų. Vienas iš iššūkių, su kuriais tenka susidurti kalėjimų tarnyboms, tai priimti sprendimą dėl tinkamo būsto vyresnio amžiaus nuteistiesiems. Galimi sunkumai, susiję su kalėjimo išplanavimu ir sąlygomis, tokie kaip laiptai, sanitariniai įrenginiai, per didelis karštis ar šaltis, miegojimas antro aukšto lovose ir pan. Kai kuriose sistemose, pvz., Jungtinėse Amerikos Valstijose, vyresnio amžiaus nuteistieji kartais apgyvendinami atskiruose, saugomuose skyriuose, kurių išplanavimas saugus ir lengvai prieinamas, apsaugantis vyresnio amžiaus nuteistuosius nuo fizinių sužalojimų, t. y. minkšti baldai, vieno aukšto lovos, miegamieji arba kameros įrengtos pirmame aukšte, atstumai tarp gyvenamųjų patalpų, laisvalaikio erdvių ir ligoninės nėra per dideli. Tačiau šiuo klausimu vieno gero sprendimo nėra, nes vienu atveju vyresnio amžiaus nuteistieji gali būti apsaugoti nuo viktimizacijos ir dėl to mažiau baiminasi dėl savo saugumo, atskyrimas pagal amžių prisideda prie teigiamos psichinės sveikatos, skatina tapatumo su bendraamžiais jausmą ir socialinę sąveiką. Tačiau kitu atveju, kadangi kiekviename kalėjime įrengti specialius skyrius nėra finansiškai naudinga, vyresnio amžiaus nuteistuosius gali tekti apgyvendinti kartu su kitais įvairaus amžiaus nuteistaisiais, kas taip pat teigiamai veikia jų psichinę būklę, nes toks

¹²³ Mustafa Eren „Prisoners with Special Needs Project Final Report“, cist, žiūrėta 2025 m. kovo 13 d., <https://cisst.org.tr/wp-content/uploads/2019/08/Prisoners-with-Special-Needs-Project-Final-Report.pdf>.

¹²⁴ Carol A. Ireland, „ADAPTING TO PRISON LIFE“, ucklan, žiūrėta 2025 m. kovo 13 d., <https://clok.uclan.ac.uk/6554/3/Carol.%20A.%20Ireland%20Dec01%20adapting%20to%20prison%20life%20Doc-tor%20of%20Philosophy%20unpublished%20Dec01%20University%20of%20Central%20Lancashire%20un-known310.pdf>.

¹²⁵ VŠĮ švietimas ir paveldas „Mano malda antrasis islamo stulpas“, islamasvisiems, žiūrėta 2025 m. kovo 17 d., <https://islamavisiems.lt/wp-content/uploads/2014/03/MANO-MALDA-1-1.pdf>.

gyvenimas bendroje populiacijoje primena gyvenimą už kalėjimo ribų, kuriame taip pat sutinkama įvairaus amžiaus gyventojų.¹²⁶

Kalėjimo dizaino pritaikymo įvairiems nuteistųjų poreikiams klausimas tampa vis aktualesnis ir pradedamas įgyvendinti praktiškai, tačiau dar vis tobulintinas, kadangi kaip matyti daugiausia trūkumų dizaino prasme pastebima fizinę negalią turinčių nuteistųjų atžvilgiu, trūksta pasivaikščiojimo takelių su taktiliniu paviršiumi, kalėjimų durys yra per siauros, kad pro juos tilptų neįgaliojo vėžimėlis arba specialiai pritaikytų takų visai nėra ir kt. „Taip pat svarbu pabrėžti ir medžiagų pasirinkimą, kas turi didelę įtaką gyvenamosios erdvės kokybei, pavyzdžiui, medis naudojamas rečiau, nes yra mažiau patvarus ir brangesnis. Tačiau minkštųjų medžiagų integravimas sugeria triukšmą, sumažina architektūrinę monotoniją ir padidina komfortą, kas yra aktualu iš esmės visiems nuteistiesiems, tačiau psichinę ir fizinę negalią turintiems bei vyresnio amžiaus nuteistiesiems ypač, kadangi jie žymiai jautresni už kitus nuteistuosius.“¹²⁷ Be to ypatingai svarbu, kad nuteistieji turintys psichinę negalią, kameroje turėtų langus, pro kuriuos būtų matomi gamtos elementai. „Nadkarni kartu su kitais mokslininkais ištyręs gamtos vaizdų poveikį nustatė, kad nuteistieji, kuriems buvo rodomi gamtos vaizdo įrašai, turėjo 26 % mažiau drausminių nuobaudų nei tie, kuriems vaizdo įrašai nebuvo rodomi. Jie taip pat nurodė, kad sumažėjo stresas, nerimas ir agresija, pagerėjo bendravimo įgūdžiai.“¹²⁸

Šio darbo autorės vertinimu, taip pat svarbu atkreipti dėmesį į kalėjimų dizaino pritaikymą specialioms nuteistųjų poreikiams esant konfliktų tarp valstybių, kiek svarbu tokiais atvejais tampa specialūs nuteistųjų poreikiai, ar į juos atsižvelgiama? Ukraina šiai dienai yra viena iš šalių, kuri turėjo reaguoti operatyviai ir tikslingai, siekdama užtikrinti nuteistųjų specialiuosius poreikius. Danijos imigracijos tarnyba (toliau – Tarnyba) 2024 m. atliko Ukrainos įkalinimo sąlygų tyrimą ir pateikė ataskaitą, kurioje nurodė, kad nuteistųjų gyvenimo sąlygas Ukrainoje paveikė karas su Rusija, daugelis kalėjimų tapo dar labiau perpildyti ir suprastėjo sanitarinės sąlygos. Natūralaus apšvietimo rodikliai, kameros ploto norma tenkanti vienam nuteistajam ir kameros vėdinimo trūkumas neatitinka Ukrainos valstybinių statybos taisyklių reikalavimų. Ukrainos kalėjimų sistemoje vis dar egzistuoja nuteistųjų diskriminacija dėl religijos, etninių mažumų ar LGBTQ+ bendruomenės narių, kadangi jie apgyvendinami kartu su kitais nuteistaisiais, jiems nėra pritaikytos specialios kameros. Dalis kalėjimo kameros neturi vandens tiekimo sistemų arba ji yra labai toli, tad kai kurie nuteistieji priversti rinkti lietaus vandenį gėrimui, nes neturi nuolatinės

¹²⁶ United nations office on drugs and crime Vienna, *Handbook on Prisoners with special needs*, Austria, 2009), 9-134, https://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/Handbook_on_Prisoners_with_Special_Needs.pdf.

¹²⁷ Kelsey V. Engstrom „Ethical Prison Architecture: A Systematic Literature Review of Prison Design Features Related to Wellbeing“, sage, žiūrėta 2025 m. kovo 17 d., <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/12063312221104211?icid=int.sj-abstract.citing-articles.41#bibr6-12063312221104211>.

¹²⁸ *Ibid.*

prieigos prie švaraus vandens. Charkovo žmogaus teisių apsaugos grupės teisės ekspertas aiškino, jog 25 kalėjimuose kameros yra pilnai atnaujintos, tačiau kai kuriuose kalėjimuose sąlygos nepagerėjo, kadangi esant karui, dalį nuteistųjų iš kitų regionų teko evakuoti, dėl ko kalėjimai tapo perpildyti ir kameros plotas neatitinka vienam asmeniui numatyto 4 kvadratinį metrų ploto dydį. Kai kurie kalėjimai, kurie buvo uždaryti iki karo, vėl atvėrė duris, o tai lėmė blogesnes gyvenimo sąlygas, nes jos ilgą laiką nebuvo prižiūrimos. Tačiau nepaisant to, kalėjimuose ypatingas dėmesys skiriamas pažeidžiamoms grupėms – fizinę negalią turintiems, nuteistiesiems iki gyvos galvos, moterims turinčioms mažamečių vaikų iki 3 metų ir nepilnamečiams. Moterims yra skirtos atskiros specializuotos patalpos, kuriose kartu su vaikais gali leisti laiką. Nuteistieji iki gyvos galvos apgyvendinami daugiavietėse kamerose, kad galėtų palaikyti ryšį su kitais nuteistaisiais, kas teigiamai veikia jų psichinę bei emocinę sveikatą. Nepilnamečiai nuteistieji apgyvendinami atskirame skyriuje, kuriame sukurta erdvė mokytis. Kalėjimuose yra kiemai, kuriuose nuteistieji užsiima aktyvia sportine veikla - žaidžia futbolą, tinklinį, stalo tenisą ir kt. Yra biblioteka, kurioje nuteistieji skaito knygas, žurnalus, taip pat sukurta erdvė, kuriose nuteistieji rengia spektaklius ar kitus pasirodymus. Be to, šiai dienai Ukrainos kalėjimuose yra laikomi ir rusų karo belaisviai, tačiau Tarnybos įvertinusios jų laikymo ir gyvenimo sąlygas nurodė, kad jos atitinka Ženevos konvencijoje numatytas sąlygas, jie apgyvendinami apšviestose miegamosiose patalpose su šildymu, kurios atitinka ploto ir vėdinimo normas. Tokiose patalpose užtikrinamos tinkamos sanitarinės sąlygos ir priešgaisrinės saugos priemonės. Jie taip pat turi laisvalaikio zonas, kur žiūri televizorių, skaito knygas, taip pat jų laikymo sektoriuje yra įrengta bažnyčia, kur nuteistieji meldžiasi ir atlieka kitas apeigas.¹²⁹

Baigtinio sąrašo visų specifinių nuteistųjų poreikių sudaryti neįmanoma, tačiau kalėjimai visais atvejais turi atsižvelgti ir turėti galimybę užtikrinti bet kurį (jei tai yra saugu jų pačių atžvilgiu) asmens poreikį. Svarbu tinkamai ir atsakingai įvertinti nuteistojo individualius kriminogeninius poreikius, rizikas ir suteikti kiek įmanoma labiausiai jo poreikius atitinkančią aplinką. Individualiai pritaikyta kalėjimo aplinka skatina sėkmingesnę asmens resocializaciją ir integraciją į visuomenę. Be to, kalėjimo dizaino pritaikymas įvairiems nuteistųjų poreikiams sukelia mažiau streso ir baimių, o nuteistieji tampa labiau motyvuoti, atviresni ir lankstesni pokyčiams.

¹²⁹ Danish Immigration Service „Ukraine Prison conditions, 2024 update“, us.dk, žiūrėta 2025 m., kovo 17 d., <https://us.dk/media/tx1o42fe/ukraine-prison-conditions-2024.pdf>.

5. EMPIRINIS TYRIMAS

Siekiant ištirti kalėjimų dizaino aspektus turinčius įtakos juose esančių žmonių emocinei būklei, fizinei sveikatai ir bendrai gyvenimo kokybei bei išsiaiškinti ar kalėjimų dizainas prisideda prie sėkmingos nuteistųjų resocializacijos, buvo atliktas empirinis tyrimas – struktūruotas kokybinis ekspertų interviu ir iš dalies struktūruotas kokybinis nuteistųjų asmenų interviu. Tyrime dalyvavo Kauno ir Panevėžio kalėjimo darbuotojai ir nuteistieji. Ekspertai atrinkti atsižvelgiant į jų specifinę darbo sritį – resocializacija, nuteistųjų užimtumas, socialinis darbas su nuteistaisiais.

Šio darbo autorė atlikdama empirinį tyrimą vadovavosi pagrindiniais etikos principais – savanoriškumo, informuotumo, anonimiškumo ir konfidencialumo. Tyrimas buvo atliktas gyvai, susitinkant su respondentais jiems patogiu laiku ir vietoje, o būtent 2025 m. kovo 25 d. tyrimas atliktas Kauno kalėjime, o 2025 m. kovo 26 d. Panevėžio kalėjime. Tiek Kauno kalėjime, tiek Panevėžio kalėjime buvo apklausti – 3 darbuotojai ir 5 nuteistieji. Respondentai buvo informuoti apie jų asmeninių duomenų bei tyrimo metu gautų duomenų anonimiškumą ir konfidencialumą. Lietuvos kalėjimų tarnybai leidus, tyrimo metu buvo naudojama garso įrašymo priemonė. Dalyvavusiems tyrime buvo užduodami atviri klausimai (Priedas Nr.1, Priedas Nr. 2).

Kauno tyrimo ekspertai įvardijami nuo K1 iki K3, o nuteistieji nuo V1 iki V5. Panevėžio tyrimo ekspertai įvardijami nuo P1 iki P3, o nuteistieji nuo M1 iki M5. Svarbu pažymėti, jog šio darbo autorė Kauno kalėjime atliko nuteistųjų vyrų, o Panevėžio kalėjime nuteistųjų moterų iš dalies struktūruotą kokybinį interviu, siekdama išsiaiškinti ar kalėjimo dizainas turi vienodą reikšmę ir poveikį visiems, nepriklausomai nuo jų lyties.

Tyrimas Kauno kalėjime.

1. Ekspertas K1 atsakydamas į Priede Nr. 1. esančius klausimus pažymėjo, kad šioje srityje dirba virš 18 metų, ir pirmą kartą suprato kas yra dizainas pačiame kalėjime. Lyginant su 2006 m. dizainas buvo vienoks, bet ir nuteistųjų kiekis buvo kitoks - didesnis, negu dabar ir dizainas buvo ženkliai prastesnis, negu kad turima šiai dienai. Šiai dienai užimtumo erdvės, gyvenamosios patalpos yra sutvarkytos, atitinka Europos Sąjungos standartus. Reikėtų pažymėti, kad nuo nepriklausomybės laikų, Lietuvoje nepastatytas nei vienas kalėjimas, tačiau pagal galimybes, dėmesio dizainui skiriama pakankamai. Būna atvejų, kai nuteistieji išreiškia norą perdažyti sienas, tad tokia galimybė jiems būna užtikrinama. Nurodė, kad visada yra taisytinų dalykų, bet jei kameros dydis bus per mažas, vėdinimas bus prastas, gyvenamosiose erdvėse nebus langų ir pan., jausis nepasitenkinimas iš nuteistųjų, bus gaunami nusiskundimai. Siekiant to išvengti, gyvenamosios erdvės naujinamos, asmenys perkeliama į kitas patalpas, kol esamos patalpos renovuojamos.

Tačiau patį dizainą nuteistieji kuria patys. Kiekvienas žmogus yra skirtingas, todėl kiekvieną asmenį reikia vertinti individualiai, kaip jis supranta tą dizainą ir kaip jis nori jį susikurti, kad jam būtų gera. Ekspertas pastebėjo, kad nuteistieji atliekantys ilgas bausmes, labiau tvarkosi, vertina dizaino elementus ir jį puoselėja. Asmenys, kurie atlieka trumpas bausmes, pvz., areštą iki 90 parų, jiems dizainas nėra svarbus, jie žino, kad bus čia labai trumpai. Palyginus skandinavišką kalėjimų modelį, ekspertui imponuoja, kad Kauno kalėjimas turi suteikti viską, ką gali nuteistajam, o nuteistieji iš jų pasiimti. Dėl pačio dizaino, reikėtų daugiau erdvių įvairovės, kad būtų kuo užimti nuteistuosius ir suteikti prasmingą veiklą. Tačiau Kauno kalėjimo teritorija yra gan maža, todėl fiziškai neįmanoma sukurti įvairių erdvių, be to, ekspertas pažymėjo, kad per socialinius partnerius stengiamasi patalpas atsinaujinti ir dizainui skirti daugiau dėmesio. Jam, kaip darbuotojui svarbu turėti erdvę, kurioje jis jaustųsi ne tik saugiai, bet ir komfortiškai, nes jei jausis gerai, tada ir bendravimas, ir santykis su nuteistaisiais bus pozityvus. O norint išspręsti bet kokias dizaino spragas, visada reikia tik noro. Pasak eksperto, viską įmanoma išspręsti, patobulinti, atnaujinti ir pan. Be to, neturi būti pasyvumo, svarbiausia komunikacija ir kalbėjimasis su nuteistaisiais ir dizainą įmanoma turėti tokį, apie kokį svajojame.

2. Ekspertas K2 atsakydamas į Priede Nr. 1. esančius klausimus pažymėjo, kad šioje srityje dirba 15 metų. Dėl to, kad daug metų dirba, sunku pasakyti, kokia situacija yra Kauno kalėjime dizaino srityje, tačiau atsimena, kad tik pradėjus dirbti, aplinka tikrai buvo labai nejauki. Pokyčiai dizaino srityje vyksta nuolat, bet ekspertas yra pripratęs prie esamo dizaino ir nekreipia į tai dėmesio. Pažymėjo, kad, kai turėjo nuteistųjų – plytelių klojėjų, jie patys išklojo plyteles savo aukšte ir kameroje. Dėl sienų spalvų daug pasirinkimo nėra, ką suteikia pati įstaiga, tokiomis spalvomis ir nudažomos sienos, bet norėtų pastelinių, šviesesnių ir ramesnių, lengvai nuplaunamų dažų spalvų. Tam, kad sukurti jaukesnę aplinką bent jau bendroje erdvėje, bibliotekos erdvė buvo pilnai atnaujinta, lauko sienose ir tvorose menininkai nupiešė nuteistųjų veidus. Reikėtų nepamiršti, kad kalėjimo pastatas yra gan senas, pastatytas 1968 m., tačiau ekspertas pastebi, kad patys nuteistieji kameroje dizainą pasidaro savaip, pagal savo skonį. Visi mėgsta augalus, kalėjimo teritorijoje augina daržoves, medelius, krūmus. Jei būtų galimybė, norėtų, kad dizaineriai padirbėtų ties kalėjimo dizainu, nes nuo to, kokioje aplinkoje asmuo yra, priklauso ir jo nuotaika ir emocinė būklė. Jeigu socialinę atskirtį patiriantys žmonės bus apgyvendinti kameroje tamsiomis sienomis, prastu apšvietimu ir be langų, akivaizdu, kad tai dar labiau kels depresiją ir jaus dar didesnę atskirtį. Eksperto vertinimu, trūksta visų bendrų erdvių, kur atitinkamos nuteistųjų grupės tilptų vienu metu, kadangi dabar nuteistieji lankosi bendroje erdvėje pagal grafikus. Grotų ant langų galėtų ir nebūti, nuo to būtų tik jaučiau. Taip pat

norėtų daugiau užimtumo kalėjimo erdvių apstatymo minkštais baldais, visa tai pagyventų aplinką, kietas ofiso kėdes pakeisti į foteliukus. Poilsio erdvėse naudojami seni mokykliniai suolai, kas nesuteikia jaukumo, todėl norėtų modernesnių ir gražesnių. Eksperto vertinimu, norint įgyvendinti visus poreikius, reikėtų statyti naują kalėjimą. Kaip darbuotoja, pati susikūrė savo erdvę iš to kas buvo, ir šiai dienai nieko nekeistų.

3. Ekspertas K3 atsakydamas į Priede Nr. 1. esančius klausimus pažymėjo, kad šioje srityje dirba 30 metų. Kai kurie dizaino aspektai, kameros, dydis, plotis, apšvietimas priklauso ne nuo nuteistųjų ir darbuotojų noro, kadangi reikalavimai, yra griežtai reglamentuoti. Nuo jų priklauso laisvalaikio ir poilsio zonų dizainas, tačiau jas riboja kalėjimo teritorijos dydis ir kalėjimo patalpų erdvių dydis. Grotos ant langų eksperto vertinimu turi būti. Kaip pavyzdį ekspertas nurodė, kad beveik visi augina gėles, tad nesant grotų, kartais vazonas gali tapti ir ginklu – nuleidus jį per langą ant darbuotojų ar kitų nuteistųjų. Anksčiau, nuteistieji galėjo pasirinkti kokia spalva norėtų išsidažyti kameras, tad iki šiol sienos kai kur yra spalvotos. Ekspertas mano, kad kalėjimo dizainas galėtų būti vienas iš dedamųjų aspektų prisidedant prie pokyčių, nes fizinių poreikių tenkinimas jau pats savaime reiškia resocializaciją. O jeigu pasitelkiant dizainą, suteikiamos kokios nors papildomos privilegijos, tai visų pirma reikia įsivertinti ar tai yra saugu. Kosmetiniai remontai vykdomi pagal būtinumą, yra nuteistųjų, kurie mėgsta užsiimti rankdarbiais, tai jų darbais papuošiamos bendros erdvės ir poilsio zonos ar net darbuotojų kabinetai. Dizainą koreguoja pagal turimus resursus, kadangi viskas remiasi į finansus. Atkreipė dėmesį, kad kalėjimo dizainas nėra pritaikytas specialių poreikių turintiems asmenims. Labiausiai ko nori ekspertai, tai kad iš jų neatimtų to, ką turi šiai dienai, darbuotojų yra nemažai, tad visiems reikia turėti savo kabinetą ir privačios erdvės, tam kad galima būtų susikaupti ir darbus atlikti efektyviau. Ekspertas pažymėjo, jog į kalėjimą ateina dirbti, daug apie dizainą negalvoja, labiausiai trūko kondicionierių, kurie šiai dienai jau yra.
4. V1 atsakydamas į Priede Nr. 2 esančius klausimus pažymėjo, kad palyginus su Šiaulių kalėjimu, Kauno kalėjime yra ženkliai geriau, esamos sąlygos tenkina ir dizainas yra svarbu. Visų pirma, turi galimybę išeiti į lauką, pasportuoti, lauke turi maniežą, yra biblioteka, tačiau vis tiek trūksta erdvių įvairovės, mažai pasirinkimo. Kameroje šiai dienai gyvena dviese, vietos netrūksta, palyginus su izoliatoriumi, čia ne taip ankšta. Nuteistasis sporto salę vertina labai teigiamai, ten jis atsipalaiduoja ir jį motyvuoja tai, kad save prisižiūri. Patalpas per darbinę veiklą atsinaujino pats su kitais nuteistaisiais, aplinka tapo jaukesnė, raminanti. Kameroje spalvos yra šviesios, pastelinės suteikiančios erdvės ir ramybės jausmą, mano, kad jeigu būtų ryški spalva, ji tikrai erzintų. Kameroje turi langą, pro kurį dienos šviesos patenka pakankamai, tačiau dirbtinis apšvietimas skaitymui vakare

nėra tinkamas, per blanku, o ir apšvietimo pats reguliuoti negali. Kameroje turi spintelę ir staliuką, kuriuos pats pasidarė, nes trūko vietos daiktams sudėti. Poilsio zonoje yra minkštų baldų, tad kameroje jų turėti jam nebūtina. Kalėjimo išplanavimas yra aiškus, orientuotis lengva. Pastebi, kad kalėjimas yra skirtas tam, kad žmogui padėti, nes jam reikia pagalbos, nors tai ir daroma, bet labai pasyviai pradedant nuo dizaino ir aplinkos formavimo baigiant resocializacijos programomis. Nuteistojo tokia aplinka nemotyvuoja, skatina gyventi pasyvų ir neprimenančio už laisvės ribų esančio gyvenimo.

5. V2 atsakydamas į Priede Nr. 2 esančius klausimus pažymėjo, kad dizainas yra labai svarbus. Pirmiausia nuteistasis pasidžiaugė, kad kameroje yra langas, pro kurį gali pasižvalgyti į gamtą, namus, vykstantį toli gyvenimą, nes visą laiką matyti tik kalėjimo didelę tvorą kelia depresiją ir kitas nemalonas emocijas. Šiame kalėjime turi sporto aikštelę ir net daržą, tai skatina jaustis kaip bendrabutyje, ir šiek tiek primena gyvenimą už kalėjimo ribų. Jo kameros sienų spalva, šviesiai žalia pastelinė, tokia spalva jį ramina ir kelia geresnę nuotaiką. Norėtų, kad kalėjimo kieme būtų daugiau žalumos, medžių ir suoliukų, kur galėtų vasaros metu pabūti ir pabendrauti su kitais nuteistaisiais. Džiaugiasi sporto sale, kurioje labiausiai užsimiršta visos bėdos, teigia, kad fizinis aktyvumas skatina geriau jaustis tiek fiziškai, tiek psichologiškai. Didelių spragų dizaino srityje neižvelgia, bet norėtų didesnės erdvės kameroje ir nors pagal nustatytus standartus greičiausiai, kad kamera atitinka reikalavimus, bet esant netgi dviese trivietėje kameroje erdvės trūksta, kadangi norisi turėti staliuką prie lovos, spintelę ir kai kamerą apsistato net minimaliais baldais, iš karto trūksta vietos, erdvė sumažėja. Poilsio kambaryje yra tiek kompiuteriai, tiek televizoriai, tačiau poilsio kambariu jį nelabai galima vadinti, nes yra labai daug triukšmo, susikalbėti yra sunku, jam tai kelia pyktį ir skatina nebesilankyti jame, o tai trukdo socializuotis ir bendrauti su kitais. Dienos šviesos pakanka, tačiau vakare knygos skaityti dėl prasto dirbtinio apšvietimo būtų žalinga akims. Be to, galėtų būti daugiau medelių, kuriuos galėtų prižiūrėti, rūpintis, tai savaime būtų užsiėmimas ir prasminga veikla, o dar labiau norėtųsi, kad medžiai užstotų, pilką masyvią kalėjimo tvorą, kad jos nesimatytų, nes ji vis primena, kad esi kalėjime. Vėdinimo tinkamo nėra, vėdinimas vyksta tik atidarius langą ir duris. Nuteistojo kamera yra vietoje, kuri labiau atvira, todėl dažniau yra vėsu. Kameros grindys yra išklotos plytelėmis, kas nuteistojo vertinimu yra labai gerai, nes valosi lengviau ir tvarkingiau atrodo. Jeigu būtų įmanoma, norėtų kompiuterių salės su internetu. Kalėjimas yra gan aiškus, susiorientuoti nėra sunku, viskas yra vienoje vietoje ir patogiu, tačiau toks kalėjimo dizainas nemotyvuoja siekti pokyčių, labiau tik smukdo žemyn kaip asmenybę.

6. V3 atsakydamas į Priede Nr. 2 esančius klausimus pažymėjo, kad dizainas jam labai svarbu, nes šioje aplinkoje, jis praleidžia didžiąją laiko savo gyvenimo. Šiandien čia yra jo namai, o tokie dizaino elementai kaip šviesa pro langą, sienų spalva turi įtakos jo nuotaikai ir veikia bendrą sveikatą. Įstaigos dizainą vertina neblogai, turi kelias erdves užsiimti saviraiškai, turi grupę „spygliuota viela“ ir rengia koncertus, turi erdvę skaityti knygas. Bet gyvenimas kalėjime ir jo sukurtas dizainas labai minimaliai primena gyvenimą už jo ribų. Dienos šviesa ir dirbtinis apšvietimas jam labai svarbu, jeigu nebūtų groto būtų labai šaunu, mano, kad psichologiškai labai teigiamai jį paveiktų, kampani ir kampuotos kalėjimo formos slegia, o apvalios formos jį ramina. Gėlės kaip gamtos elementai kameroje svarbu, tiek dėl to, kad jos pagyvina aplinką, tiek suteikia grožio. Vaizdas pro langą, šildymo, oro kokybė yra gera, yra plastikiniai langai, ortakiai, jeigu reikia papildomo vėdinimo, užsiriemia duris ir išsivėdina. Koridoriai siauri ir tik su vienu langu, galėtų jų būti daugiau. Dėl spalvų labai nesusimąsto, bet tamsios sienos sudarytų atitinkamai nykias nuotaikas. Teigė, jog pasitelkus kūrybiškumą, dizainą kameroje pasidaro iš to ką turi. Kalėjimo skyrių ženklavimo nėra, orientuotis lengva, kalėjimas ir jo erdvės aiškios. Nuteistasis nurodė, kad nors tai ir ne laisvė, bet dizainą vertina pozityviai, jis motyvuoja jį keistis, skatina imtis pokyčių ir formuoja atitinkamą elgesį, draugiškumą ir bendruomeniškumą.
7. V4 atsakydamas į Priede Nr. 2 esančius klausimus pažymėjo, kad kalėjimo dizainas turi įtakos ir yra svarbu, lygiai taip pat kiek jis yra svarbus ir kiekvienam namuose už kalėjimo ribų, ar darbe. Bet kalėjime, tai yra dar kitaip ir ypatingai svarbu, nes didžiąją laiko dalį praleidžia kameroje ir akivaizdu, kad supanti aplinka, dizaino elementai, turi įtakos funkcionalumo prasme, vizualine prasme ir emocinės būsenos prasme. Džiaugiasi, kad kol kas, kameroje gyvena vienas, bet būnant trise vietos stoka pasijuto, taip pat trūksta natūralios dienos šviesos, taip pat menkas dirbtinis apšvietimas, gan tamsu. Nuteistąjį trikdo kameros išplanavimo specifika, būtent tai, kad vonios kambarys yra kameros viduje ir jis yra nepilnai užtvirtas, kai gyveni trise, nėra jokio privatumo. Toks privatumo trūkumas, psichologiškai sekina, tampa irzlesnis, neadekvačiai reaguoja į smulkmenas, kas laisvėje niekada nebūtų dirgiklis, emocijų paletė labai didelė ir svyruojanti. Kalėjimo aplinka nesuteikia motyvacijos, nes visoje motyvacijos vitrinoje, dizainas sudaro tik apie dešimt procentų. Tačiau minkšti baldai sudarytų jaukesnę aplinką, daugiau gamtos, mažintų stresą, keltų geras emocijas ir jausmus. Nuteistasis pro langą nebežiūri, nes aplink esanti aplinka primena, kad jis yra kalėjime ir tai skaudina, mano, jog taip suveikia savisaugos instinktai. Oro kokybė, šildymas, vėdinimas yra prastas, nereguliuojamas, viename pastato gale vasara labai karšta, nes stogas metalinis labai įkaista. Kameros yra apstatytos, todėl akustika gera. Kalėjimas mažas, aiškus, pasiklysti neįmanoma. Nuteistasis

nurodė, kad sovietinio tipo pastatus, bandoma pritaikyti dabartiniam gyvenimui, bet tai yra sunkiai įmanoma, daug ne funkcionalumo, o senus pastatus išlaikyti kainuoja. Apibendrinant tai, nėra modernus, paprastas, aiškus, kalėjimas, ir dėl to nuteistieji nukenčia.

8. V5 atsakydamas į Priede Nr. 2 esančius klausimus pažymėjo, kad dizainas yra svarbus, nes jis ten praleidžia daugiausiai laiko. Supranta, kad tai yra kalėjimas ir dizaino čia daug neprigalvosi, bet džiaugiasi, kad yra langai, nors ir su grotomis, bet jie padeda jam jaustis mažiau izoliuotam. Nurodė, kad kamrų dydis galėtų būti didesnis, nes vietos judėti joje beveik nėra ir kartu tai kelia irzlumą, negali atsipalaiduoti, taip pat pažymėjo, kad labai trūksta privatumo, dėl to, jis kartais jaučia, kad jam pradeda kelti nerimą ir kiti dalykai, pavyzdžiui, girgždanti lova. Kadangi jis labai mėgsta gamtą, norėtų, kad pro langą jos matytųsi daugiau, tai psichologiškai teigiamai jį veikia. Dėl prasto vėdinimo, trūksta gryno oro, norėtų kameroje minkštų baldų, nes kietos kėdės yra nepatogios. Tokia aplinka jo neskatina labai keistis, sienų spalvų ir kitų dizaino elementų nesureikšmina, bet nori, kad būtų gražu ir jauku.

Tyrimas Panevėžio kalėjime.

1. Ekspertas P1 atsakydamas į Priede Nr. 1. esančius klausimus pažymėjo, kad šioje srityje dirba 6 metus. Nurodė, kad visada yra kur tobulėti, tačiau reikėtų nepamiršti, kad čia įkalinimo įstaiga, ne viešbutis, o vieta, kurioje siekiama resocializuoti. Pastatas yra labai jaukus, nedidelis, bet dizainui dėmesio skiriama nedaug. Seno pastato išplanavimo pakeisti neįmanoma, bet daroma viskas kas įmanoma, pagal turimus resursus, siekiant pagerinti kalėjimo dizainą, kad būtų šviesiau ir gražiau. Tačiau eksperto vertinimu, geriau orientuotis į resocializacijos programų vykdymą, o ne dizainą, nes resocializacijos programos duoda daugiau naudos negu, kad dizainas, ar kokiam kambaryje gyvena nuteistieji. Eksperto vertinimu, kalėjimo aplinka negali būti pati savaime resocializuojanti, nes jeigu nuteistasis pakliūs į aplinką, primenančią viešbutį, jam tai bus laiko praleidimas ir vieta į kurią jam norės sugrįžti. Todėl kartais tam tikromis patalpomis bandoma šokiruoti žmogų, kad jis nenorėtų daugiau sugrįžti į kalėjimą. Kiekvieną jaukumą ir dizainą kuria pačios nuteistosios. Ekspertė pastebėjo, kad apšvietimas yra per ryškus, primenantis ligoninę, todėl kartais tenka jį uždengti, kad būtų jaukiau. Sienos galėtų būti ištapetuotos, tačiau nuteistosios dažniausiai nusiplėšia tapetus ir pasidaro iš jų cigaretės. Taip pat reikėtų mažinti ir gyvenamąsias patalpas, kad jose gyventų bent po 4, o ne po 8 kaip yra dabar, tai suteiktų daugiau jaukumo, komforto, ir mažiau konfliktų, daugiau privatumo, mažiau prisitaikymo viena prie kitos, kai moterų yra daug vyksta chaosas. Ekspertė pažymėjo, kad nuteistosioms labai patinka užuolaidos, kurios suteikia jaukumo ir primena namų aplinką.

Ekspertės darbo vieta dizaino prasme yra gera, jaukumą susikūrė kaip suprato, ant sienos kaba piešiniai, kalendoriai ir paveikslai. Tačiau norint išspręsti visas dizaino spragas ir problemas, reikėtų statyti naujus kalėjimus arba persikelti į modernias patalpas, bei mažinti nuteistųjų skaičių.

2. Ekspertas P2 atsakydamas į Priede Nr. 1. esančius klausimus pažymėjo, kad šioje srityje dirba jau 16 metų. Šiai dienai Panevėžio kalėjimas atitinka visas sąlygas, nuteistieji nesiskundė, kad trūksta vietos, ar prastas apšvietimas, bet jeigu skųstų dizaino elementus, kalėjimas patikrintų ir esant poreikiui reaguotų, konkretų dizaino elementą atnaujintų. Kalėjimo sąlygas tikrina tiek Seimo kontrolieriai, tiek valstybės kontrolė, tiek patys nuteistieji. Perdaryti kalėjimą iš seno pastato į modernų, labai brangiai kainuotų, todėl pagal galimybes dėmesio dizainui skiriama pakankamai. Kalėjimas yra mažas, kompaktiškas, problemos visos yra matomos, bet norėtusi daugiau kalėjimo erdvių įvairovės, nuteistųjų užimtumui, laisvalaikio, darbo ir poilsio užtikrinimui, bet fiziškai dėl mažo kalėjimo to neįmanoma padaryti. Panevėžio kalėjimo pastatas yra paveldas, todėl jį griauti ar perdaryti būtų dideli kaštai. Filosofinė perspektyva statyti naują kalėjimą, bet šis pastatas, tiek gyvenamosios patalpos, tiek kamerinio tipo patalpos, pagal dabartines sąlygas yra atnaujintos. Kas liečia darbuotojus, svarbu, kad kiekvienas turėtų individualų kabinetą, taip būtų užtikrintas privatumas, konfidencialiai ir ramiai galėtų pasikalbėti su nuteistuoju, tiek rašto darbus pasidaryti. Apšvietimas yra geras, kondicionieriai yra sudėti kiekviename kabinete, taip pat yra virtuvės zonos. Kiekvienas darbuotojas turi kabinetą, kuris atliepia tiek jo asmeninius, tiek bendravimo su nuteistuoju asmeniu poreikius. Tie, kurie dirba tiesiogiai su nuteistaisiais turi didesnius kabinetus tam, kad daugiau nuteistųjų galėtų tilpti vienoje erdvėje. Panevėžio kalėjime yra dvi susitikimo salės, nudažytos pasteline šviesia spalva. Ekspertės vertinimu, dabartinė kalėjimo aplinka ir resocializuoja ir ne. Aplinkoje, kurioje sudaromos sąlygos žmogiškam orumui užtikrinti, jo poreikiai tenkinami tad tai savaime resocializuoja asmenį. Be to, asmuo atribojamas nuo neigiamos įtakos, nuo aplinkos, draugų, gyvenimo stiliaus, nes visuomenėje kartais net ir norėdamas, negali pasikeisti. O Panevėžio kalėjime yra struktūruota aplinka, nes turi laikytis režimo, o toks laisvių ir teisių varžymas yra socialinių įgūdžių mokymasis ir ugdymas, kas gali šiek mažiau resocializuoti, nes tai nėra jam įprasta.
3. Ekspertas P3 atsakydamas į Priede Nr. 1. esančius klausimus pažymėjo, kad šioje srityje dirba jau 18 metų. Situacija Panevėžio kalėjime yra gera, tiek kameros dydis, tiek erdvė atitinka standartus. Apšvietimas visur atnaujintas ir naujai sudėtas. Nuo 2022 m., patalpos naujinamos, patalpų sienos nudažomos šviesiai, nes šviesios spalvos didina vaizdą ir neslegia, kas turi didelę įtaką emocinei būklei. Kalėjimas yra mažas, yra aukšti nedideli

langai, visada patenka saulės iš vienos kalėjimo pusės. Dizainui skiriama mažiau dėmesio, tačiau visada vyksta konsultacijos, kokia spalva perdažyti sienas, pavasario ir vasaros metu sodinamos gėlės, tam kad suteikti daugiau jaukumo. Augmenija duoda emociją rūpintis, kas socialiai yra priimtina visiems, taip skatinamas įgūdžių ugdymas, sodinamos vejės, kas suteikia spalvos ir gyvybės. Į dizainą investuojama nemažai, bet eksperto vertinimu, reikėtų naujo kalėjimo, nes pastate, kuris yra priskiriamas paveldui ir pats iš savęs mažas, sunku užtikrinti privatumą ir sukurti daugiau erdvių. Šiai dienai poilsio kambaryje yra įvairiausių baldų, minkštasuolių, bendrose erdvėse nuteistosios gali juos persistumdyti taip, kaip joms atrodo geriausiai ir gražu, ko negalima daryti kamerose, nes įėjęs pareigūnas turi matyti visa bendrą neužstatytą vaizdą. Jeigu turėtų galimybę, mažintų erdves, nes erdvės didelės, o nuteistųjų gyvena po kelias, kas už laisvės ribų nėra įprasta ar priimtina, nes gyvenamoji patalpa atrodo kaip salė. Spalvinė gama taip pat turi būti ribojama ir ne pagal kiekvieno pageidavimus, nes jei 4 moterys gyvena vienoje patalpoje ir kiekviena norės savo dalį nusidažyti kita spalva, yra tikimybė, kad kiekviena spalva nuteistuosius veikia skirtingai, kas gali išprovokuoti konfliktus ir neigiamas emocijas. Teisės aktai nereglamentuoja užuolaidų, tačiau moterys kurdamos savo kambarių dizainą, jas pasikabina, joms tai suteikia erdvę primenančią namus. Noras turėti dekoracijas, gėlių, lemia tai, kad čia nuteistosios yra moterys, ir tuo jos yra išskirtinės. Jeigu galėtų suteiktų didesnę laisvę baldams, kad nebūtų vien statiskai spintelė ir staliukas, galėtų būti sofos, nes nuteistųjų erdvė yra tik lova. Šiai dienai viskas remiasi į finansus ir teisės aktų reglamentavimą. Darbuotojų sąlygos, yra labai geros, kiekvienas darbuotojas turi savo erdvę, privatumą, nuo to geresnė ir darbo kokybė, nors aprūpinti baldais, šviesiosiomis erdvėmis, tačiau yra kur tobulėti.

4. Nuteistoji M1 atsakydama į Priede Nr. 2 esančius klausimus nurodė, kad dizainas nėra toks svarbus, kaip moterys su kuriomis tenka gyventi ir bendrauti, svarbu, kad nebūtų jokios įtampos. Tačiau, kas liečia dizainą, galėtų būti daugiau erdvės tiek gyvenamosiose patalpose, tiek kiemo teritorijoje, daugiau spintelių, susidėti daiktams, nes toks kalėjimo dizainas nei kiek neprilygsta gyvenimui už kalėjimo ribų. Gyvenant trise, keturvietėje kameroje dar pakenčiama, bet jei kamera būtų pilnai užpildyta, būtų per daug ankšta. Privatumo nėra visiškai, grindys yra senos, tamsios ir nepraktiškos, todėl norėtų šviesių ir modernesnių, lovos metalinės, rūdijančios, galai lovų yra kiauri, tad nuteistoji uždengusi su skudurėliu, nes tai jai suteikia privatumo jausmo, jei galėtų pirmiausia jas ir keistų. Norėtų dizaino, kuris suteiktų namų jausmą, o ne kad viskas primintų, kad esi kalėjime. Apšvietimas pakankamai geras, anksčiau buvo pailgi ryškūs šviestuvai, kurie labai vargino akis, skaudėdavo galvą, tačiau šiai dienai viskas yra gerai. Šildymas yra pakenčiamas,

vėdinimas vyksta tik atidarius duris, nes langas yra labai aukštai, dėl to, jo atidaryti nėra galimybės, juolab, kad nuteistoji turi problemų su kojomis, jos judėjimas yra ribotas. Gėlės, piešiniai ant sienos, suteikia jaukumo, tačiau su dabartiniu kameros dizainu nuteistosios jaučiasi kaip rūsyje. Viename aukšte turi beveik visus patogumus, išplanavimas aiškus, paprastas. Kalėjimas nėra pritaikytas specialioms nuteistųjų poreikiams, nes vonios kambarys yra pirmame aukšte, o gyvena antrame aukšte, tarp aukštų yra tik laiptai, nėra jokių rampų ar takelių nusileisti fizinę negalią turintiems asmenims. Atsižvelgiant į tai, kad aplinka nėra motyvuojanti ir neskatina pokyčių, nuteistoji daugiausiai dėmesio skiria kitiems dalykams.

5. Nuteistoji M2 atsakydama į Priede Nr. 2 esančius klausimus nurodė, kad aplinka yra labai svarbu, todėl dizainas galėtų būti žymiai geresnis. Grindys yra senos, tarp lentų dideli tarpai, juose kaupiasi labai daug dulkių ir šiukšlių, o išvalyti rankiniu būdu labai sudėtinga, likusios senos nusilupusių dažų sienos, neperdažytos. Norėtų pakeisti visiškai visą aplinką, nudažytų sienas dangaus žydrumo spalva, tokia spalva ją ramina, nurodė, kad tai jai asocijuojasi su vaikyste, kai turėjo savo kambarį mėlynos spalvos. Trūksta minkštų baldų, lovos yra metalinės, nėra jokio privatumo, nors jo labai reikia, privatumo trūkumas kelia neigiamas emocijas, kyla agresija, nori išlieti pyktį ant kitų žmonių. Didžiausia svajonė būtų turėti erdvę su kompiuteriu ir internetu, tačiau šiai dienai prieigos yra labai ribotos. Kalėjime yra sporto salė ir sporto kiemelis, bet apleistas, neprižiūrimas, todėl lankymasis jame kelia dar daugiau neigiamų emocijų. Kalėjimo išplanavimas yra patogus, apšvietimas yra geras, reguliuojamas, gėlių yra daug, kas sukelia gerą emociją, nes laiko save gamtos žmogumi, kai nėra visiškai gamtos elementų, ji tampa irzli, viskas netinka ir yra negerai, jų buvimas prideda jaukumo ir padeda ramiau reaguoti. Norėtųsi didesnių langų, nes pro jų kameroje esantį langą visiškai nepatenka saulės šviesos, net ir vasaros metu, todėl tai kelia liūdesį, dėl saulės trūkumo mažėja produktyvumas. Trūksta gryno oro, nes nėra įrengto vėdinimo, tai sukelia diskomfortą. Nuteistoji pažymėjo, jog net kaime gyvenant ir esant daug nepatogumų palyginus su kalėjimo aplinka jie tampa patogumais ir privalumais, o dabartinis kalėjimo dizainas motyvuoja tik labai minimaliai.
6. Nuteistoji M3 atsakydama į Priede Nr. 2 esančius klausimus nurodė, kad dizainas yra baisus, kaip išsireiškė nuteistoji „tragiškas“. Grindys ir sienos yra baisios, lubos sutvarkytos ir kai kur sumontuoti nauji šviestuvai, tačiau daugelis erdvių yra senos ir neatnaujintos, lovos surūdijusios. Vonios kambaryje nuteistosios nuomone yra labai prastos sąlygos, dėl nuolatinės drėgmės ir vėdinimo nebuvimo atsiranda pelėsis. Nuteistosios skyriuje yra 28 moterys, o dušai tik du, tad dušų erdvė niekada neišdžiūva ir neišsivėdina. Teigia, kad kambario dydis lyg ir atitinka standartus, bet realybėje jis per

mažas. Lovos gyvenamosiose patalpose sustatytos per kelių centimetrų spinteles, tad ir jokio privatumo tokioje erdvėje tikėtis neįmanoma. Jos poziciją, kad Panevėžio kalėjimas neatitinka standartų patvirtino nuteistosios, kurios deportuotos iš Norvegijos kalėjimų, jos jai nurodė, kad sąlygos nei kiek nepanašios į sąlygas esančias Norvegijos kalėjime. Baudos izoliatoriaus skyriuje ir paprastoje grupėje yra vien tik šaltas vanduo, tamsios, nusilupusios sienos, blankus apšvietimas, jeigu nuteistosios yra aukštesnio ūgio jos netelpa į asmeninės higienos kambarį ir dėl to net negali užsidaryti durų. Kadangi sienos yra nenudažytos, nusilupusios, nuteistosios bando tai slėpti savo piešiniais, kalendoriais ir kitais rankdarbiais ir taip bent minimaliai pagerinti savo kamrų dizainą, tačiau darbuotojai pradėjo už tai bausti, tad šiai dienai dizaino sritis yra visiškai apleista. Nuteistosios vertinimu prioritetas turėtų būti gyvenamųjų patalpų naujinimas, o tik tada bendros patalpos, nes būtent savo kameroje nuteistosios praleidžia daugiausia laiko. Dirbtinis apšvietimas yra gan geras, bet dienos šviesos gauna nedaug, nes langą užstoja kita kalėjimo pastato dalis. Gėlių, kaip gamtos elementų buvimą vertina labai pozityviai, tai kelia teigiamas emocijas – rūpestingumą ir tuo pačiu tampa gražesnė aplinka. Maži langai, pro kuriuos niekada nepatenka saulės šviesos, kelia liūdesį ir netgi atsiliepia sveikatai. Per ilgą laikotarpį, išsivystė vitamino D trūkumas organizme. Vėdinimas vyksta atidarius visus įmanomus langus, dėl to atsiranda skersvėjis, o moterys turinčios silpnesnį imunitetą nuolat peršąla ir serga. Sporto salės erdvė nėra prižiūrima, joje esanti danga yra skirta laukui, nepritaikyta vidaus patalpoms, todėl yra purvina ir niekas jos nevalo. Kalėjimas žmonėms su negalia nepritaikytas visai, tokia aplinka jos nei kiek nemotyvuoja.

7. Nuteistoji M4 atsakydama į Priede Nr. 2 esančius klausimus nurodė, kad dizainas labai svarbu, ir blogiausia ką turi dizaino prasme - grindys, kurios ne tik, kad siūbuoja, bet ir su dideliais tarpais, sienų kokybė buvo labai prasta, bet prieš mėnesį perdažė naujai. Pozityviai įvertino dideles erdves, aukštas lubas. Norėtų didesnių langų ir daugiau dienos šviesos. Nurodė, kad aplinka didelių emocijų nekelia ir nemotyvuoja, gali būti gražu dizaino prasme, bet būti nepatogu ir nekomfortiška gyvenimui, tad toks dizainas sukeltų tik dar daugiau rūpesčių ir neigiamų emocijų. Dabartinė aplinka galėtų būti dar patogesnė ir dizaino prasme, noras, kad lovos būtų kaip pas “normalius” žmones, o ne metalinės ir senos, kurios vizualiai labai gadina vaizdą, daugiau minkštų baldų. Labai norėtų rožinės švelnios sienų spalvos, kuri pabrėžtų moteriškumą. Apšvietimas yra per ryškus, skauda akis, dėl ko net ir tamsios paros metu, tenka būti išjungus šviesą, o be to tokia šviesa labai akina, dėl to kyla susierzinimas. Privatumo šiek tiek turi, bet galėtų būti daugiau, norėtų didesnių atstumų nuo kitų nuteistųjų lovų. Dėl oro kokybės nusiskundimų neturi, gėlių auginimas ir jų priežiūra atpalaiduoja ir ramina, teikia malonumą ir vizualų grožį, sukuria

atsakomybės jausmą bei džiaugsmą, kai gėlės pražysta. Vaizdas pro langą labai veikia nuteistosios būklę, šiuo metu nuteistoji mato tik kitą dalį kalėjimo pastato ir asfaltą, toks vaizdas liūdina, norėtų matyti daugiau gamtos vaizdų. Norėtųsi daugiau erdvių, skirtų moterų grožiui palaikyti, pavyzdžiui, kirpyklų. Koridoriai visi skirtingi, lengvai atpažįstami, teritorija yra aiški. Anksčiau ant sienų buvo kabinami paveikslai, kas suteikdavo didesnio jaukumo ir mažiau institucinio jausmo, dabar to daryti negalima. Apibendrinus nuteistoji pažymėjo, kad tvarkinga ir graži aplinka prideda motyvacijos ir skatina siekti pokyčių.

8. Nuteistoji M5 atsakydama į Priede Nr. 2 esančius klausimus nurodė, kad kalėjime svarbu dizainas. Jeigu jis yra geras, jaukus, jis tikrai padeda geriau susidoroti su išgyvenimais. Teigė, jog labiausiai trūksta erdvių, kur galėtų pabūti viena, be kitų nuteistųjų. Nurodė, kad vieta, kurioje yra šiai dienai, labiau skatina neviltį, negu padeda susitvarkyti su išgyvenimais. Kamera yra nedidelė ir tamsi, tad tikrai neprisideda prie geresnės savijautos. Ypatingai atkreipė dėmesį į kalėjime esančius langus, kurie yra maži ir pro juos patenka labai mažai dienos šviesos. Nurodė, kad tokius kalėjimus matydavo filmuose, mano, jog esant daugiau privatumo, daugiau šviesos, asmeninės erdvės jaustųsi geriau. Gamtos taip pat beveik nemato, išskyrus kiek būna lauke. Norėtų turėti didelį langą, pro kurį matytų žaliuojančius augalus. Trūksta ir minkštų baldų, kartais daromi susirinkimai salėse su darbuotojais, kur yra minkštos kėdės ir jauki aplinka, tad tokia aplinka labai primena namus. Nurodė, kad matant vien kietus metalinius baldus sunkiai pavyksta atsipalaiduoti. Teigė, jog tai vienareikšmiškai veikia jos nuotaiką, savijautą ir netgi elgesį, bet nemano, kad dabartinė aplinka padeda siekti pokyčių ir motyvuoja keistis.

Apibendrinant empirinio tyrimo rezultatus, matyti, kad visų pirma, nuteistosioms moterims dizaino elementai turi didesnę reikšmę negu nuteistiesiems vyrams. Nuteistosioms moterims labiau svarbu tokie dizaino elementai, kaip sienų spalva, piešinių ar paveikslų kabinimas ant sienų, užuolaidos, lova ir jos atstumas nuo kitų nuteistųjų lovų, vonios kambario dydis, vėdinimo sistemų įrengimas bei noras dizainu pabrėžti moteriškumą. Tuo tarpu nei vienas vyras nenurodė, kad dizainu norėtų pabrėžti savo vyriškumą. Vyriškos lyties nuteistieji tiksliai nenurodė, kokios sienų spalvos norėtų, jiems svarbu, kad sienos būtų šviesios. Vėdinimo sistemų nebuvimo nuteistieji vyrai nevertino kaip trukumo, kadangi vėdinimas vyksta atidarius langą ir duris ir to pakanka, tai kad didžioji dalis baldų yra kietos struktūros nuteistieji vyrai vertino neutraliai, tačiau moterims minkštų baldų apstatymas yra labai svarbu. Taip pat, visos apklaustos nuteistosios nurodė, kad svarbu, kad būtų didelis langas, pro kurį matytųsi daug gamtos, tuo tarpu vyrams tai nėra ypatingai svarbu, jie norėtų, kad ant esamų langų nebūtų grotų, o kai kurie pro langą

net nežiūri. Nuteistosios moterys taip pat pabrėžė, jog joms svarbu ne tik sienų spalvos, bet ir grindys, jos danga bei spalva, tuo tarpu visi nuteistieji vyrai nurodė, jog gerai tai kas yra, nors pas vienus nuteistuosius kameroje yra išklotos plytelės, pas kitus medinės grindys. Tačiau tiek nuteistieji vyrai, tiek nuteistosios moterys nurodė, kad norėtų daugiau privatumo ir erdvės, nes jos trukumas kelia neigiamas emocijas, irzlumą ir net agresiją, abiem nuteistųjų grupėms svarbu užimtumo erdvės, ir noras turėti jų daugiau. Pastebima, jog nuteistieji vyrai išreiškė daugiau nusivylimo dėl sporto salės funkcionalumo sumažėjimo, moterys nuteistosios, tam dėmesio skyrė mažiau, be to, didžioji dalis nuteistųjų nurodė, kad jiems svarbu dizainu sukurti kalėjimo aplinką, kuri būtų patogi, tuo tarpu vyrai daug nusiskundimų dėl dizainu sukurtos aplinkos patogumo nepasisakė. Palyginus nuteistuosius vyrus su nuteistosiomis moterimis, matyti, kad jos išreiškė didesnę susirūpinimą ir poreikį dėl namų dizainą primenančios kalėjimo aplinkos, tuo tarpu vyrai tik pabrėžė, jog supranta, kad tai nėra namai ir niekada jais nebus. Be to, tik maža dalis visų nuteistųjų nurodė, kad dabartinė kalėjimų aplinka yra resocializuojanti ir motyvuoja pokyčiams. Visgi didžioji dalis nuteistųjų yra nusiminusi dėl tokio kalėjimo dizaino, kalėjimai yra seni, nemodernūs, jose trūksta erdvių ir privačios erdvės, dabartinė aplinka slegia ir kelia neigiamas emocijas, nefunkcionalios. Beveik visi nuteistieji nurodė, kad esant galimybei kalėjimo dizainą keistų kardinaliai, tik vienetiniaisiais atvejais paliekant apšvietimą, kuris bendrai vertinamas kaip geras.

Abejų kalėjimų darbuotojai nurodė, kad esamas kalėjimų dizainas yra geras. 2 iš 6 darbuotojų nurodė, kad dizainą susikūrė tokį, kokio norėjo, todėl nieko nekeistų. 4 iš 6 darbuotojų nurodė, kad esamos sąlygos yra geros, tačiau esant galimybei dizainą keistų, perdažytų sienas, apstatytų minkštais, gražiais baldais. Kalėjimų darbuotojai nurodė, kad kalėjimų pastatai seni, todėl jų atnaujinimas sudarytų valstybės biudžetui didelius kaštus, todėl geriausias sprendimas išspręsti esamas problemas - statyti naują kalėjimą arba persikelti į kitas modernias patalpas. Ypatingai Panevėžio kalėjimo darbuotojai nurodė, kad kalėjimo dizainas ir infrastruktūra išvystyta gan prastai. Abu kalėjimai yra per maži tiek vidaus erdvėmis, tiek savo teritorija. Šio darbo autorė atlikusi tyrimą, norėtų nesutikti su vieno iš darbuotojų nuomone, jog kalėjimo aplinka negali būti resocializuojanti, o tokiu dizainu siekiama šokiruoti asmenį, kad jis niekada nenorėtų ten pakliūti. Kaip nustatyta anksčiau aptartų mokslininkų tyrimais, tiek pačios autorės atlikto tyrimo duomenimis, kalėjimo dizainas – prastu apšvietimu ir vėdinimu, mažais langais su grotomis ir siaurais tamsiais koridoriais, nusilupusiais sienų dažais, tik papildomai suteiks visą paletę neigiamų jausmų ir emocijų. Vien tai, kad asmuo patenka į kalėjimą ir to suvokimas jau savaime šokiruoja, asmuo atskiriamas nuo visuomenės, draugų, šeimos, įprasto gyvenimo stiliaus ir įspaudžiamas į rėmus, pasireiškiančiais struktūruotų režimu ir tvarka. Todėl šio darbo autorės

vertinimu, nekvestionuojama, jog resocializacijos programos yra svarbu ir jas vykdyti vienareikšmiškai reikia, tačiau norint sėkmingesnės resocializacijos, kalėjimo aplinka pati iš savęs tokią funkciją turi atlikti. Be to abejotina, ar asmuo atskirtas nuo visuomenės 6 metus ar daugiau „viešbučio“ aplinkoje, norėtų į ją sugrįžti. Patys nuteistieji nurodė, jog geresnis kalėjimo dizainas tik pagerintų jų emocinę būklę ir bendrą sveikatą, bet ir esant geriausiomis sąlygoms, nei vienas iš jų daugiau niekada nenorėtų pakliūti į kalėjimą.

IŠVADOS

1. Teisinis reguliavimas aiškiai numato taisykles ir reikalavimus, kurių privalo laikytis įstaigos projektuojančios ir statančios ar renovuojančios kalėjimus ne tik Lietuvoje, bet ir kitose šalyse, tačiau pastebima, kad jos didžiąja dalimi tik ir lieka teoriniu teisiniu reguliavimu. Tiek Lietuva, tiek kitos Europos Sąjungos valstybės turi paisyti nustatytų Europos Sąjungos standartų - erdvės ploto, dienos šviesos, dirbtinio apšvietimo, vėdinimo, temperatūros, higienos, medicinos, laisvalaikio erdvių kūrimo, grindų, sienų planavimo, dažymo ir pan. Tačiau pastaruoju metu vis dažniau pabrėžiama, jog susiduriama su sunkumais, įgyvendinant resocializacijų programas pasenusioje baudžiamojoje ideologinėje aplinkoje. Todėl iki šiol Lietuvoje bausmių vykdymo sistemoje nuolat turi būti peržiūrimi dizaino sprendimai, vykdomi modernizavimo ir įkalinimo įstaigų renovavimo darbai, siekiant sukurti kiek įmanoma humaniškesnę aplinką tiek nuteistiesiems, tiek ten dirbantiems žmonėms.

2. Aukštos lubos, platūs koridoriai, didesnė asmeninė erdvė ir privatumas, temperatūra, oras, minkšti baldai, vaizdas pro langą į gamtą – visa tai subtilybės, kurios vienareikšmiškai turi įtakos nuteistojo asmenybei ir darbuotojų gerovei. Teigti, jog dizainas visiškai pakeis žmogų negalime, tačiau geras dizainas neabejotinai gali ištiesti pagalbos ranką bandant atgaivinti nuteistuosiuose prarastą žmogiškumą - žalioti poilsio erdvė kalėjimuose mažina stresą, didina fizinį aktyvumą ir skatina socializaciją. Dėl privatumo trūkumo daugėja ligų, kurias paaštrina lėtinis stresas, pavyzdžiui, hipertenzija, astma, prastas vėdinimas siejamas su mažėjančiu darbo našumu, kalėjimo lenktos formos skatina ramesnius jausmus nei kampuotos ir daugelis kitų dizaino aspektų, kurie daugiau ar mažiau veikia tiek nuteistuosius, tiek darbuotojus. Todėl siekiant sukurti tokį kalėjimo dizainą, kuris turėtų resocializacijos poveikį nuteistųjų atžvilgiu ir užtikrintų kitų kalėjime esančių žmonių gerovę svarbu įvertinti dizaino elementus ir juos pritaikyti, sukuriant naudos ten esantiems žmonėms.

3. Lietuvos teisės aktuose nėra nei vienos normos, susijusios su kalėjimo dizainu kaip resocializacijos veiksmu ir iš esmės niekas nekalba apie tai, kad dizaino elementai labai reikšmingai prisideda prie sėkmingos resocializacijos įgyvendinimo, todėl susidaro įspūdis, jog nuteistųjų gyvenimo sąlygų užtikrinimas yra atskiras kompleksas elementų, neturintis nieko bendra su resocializacija. Dizaino elementai, aptarti tiek I, tiek II šio darbo skyriuose turi teigiamos įtakos nuteistųjų elgesio pokyčiams ir yra pagrindas nuo ko prasideda resocializacijos procesas. O kalėjimų projektuotojų mąstysena ir vizija turi būti nukreipta į nuteistųjų resocializaciją ir jame esančių žmonių gerovę, o ne vien tik saugumą. Naujai statomi ar renovuojami kalėjimai turi būti

orientuojami į nuteistojo resocializaciją ir ten esančių darbuotojų gerovę ir saugumą, todėl apie dizainą turi būti galvojama pradiname etape – t. y. nuo kalėjimo fasado formos iki minkštų baldų ar atvirų zonų su gėlėmis. Norvegijos, Švedijos, Australijos ir kt., šalių sprendimai parodė, jog esant tokiems dizaino elementams, asmenys tampa pozityvesni, atviresni ir lankstesni pokyčiams, todėl požiūris į kalėjimų paskirtį iš esmės keistinas.

4. Kalėjimuose yra tam tikrų nuteistųjų, kurie gali patirti daugiau kančių, negu kiti, dėl jiems nepritaikytų dizaino elementų ir dėl ko jų specialūs poreikiai kalėjime tampa neužtikrinami. Tarp tokių asmenų yra psichinę ir fizinę negalią turintys nuteistieji, vyresnio amžiaus nuteistieji, etninės mažumos ir pan. Pastebima, kad dažniausiai kalėjimai nėra pritaikyti fizinę negalią turintiems nuteistiesiems, nėra rampų, ar nusileidimo takų skirtų neįgaliojo vėžimėliui, durys ir praėjimai tam yra per siauri, o durų slenksčiai pakelti virš žemės lygio, regos sutrikimų turintiems nuteistiesiems nėra takų taktiliniais paviršiais ir pan. Psichinę negalią turintys nuteistieji dažnai apgyvendinami su kitais nuteistaisiais, dėl ko kyla pavojus jų sveikatai ar net gyvybei. Baigtinio sąrašo visų specifinių nuteistųjų poreikių sudaryti neįmanoma, tačiau kalėjimai visais atvejais turi atsižvelgti ir turėti galimybę užtikrinti bet kurį (jei tai yra saugu jų pačiu atžvilgiu) asmens poreikį. Individualiai pritaikyta kalėjimo aplinka skatina sėkmingesnę asmens resocializaciją ir integraciją į visuomenę, todėl kalėjimo dizaino pritaikymas įvairiems nuteistųjų poreikiams sukelia mažiau streso ir baimių, ko pasekoje nuteistieji tampa labiau motyvuoti pokyčiams.

5. Apibendrinant empirinio tyrimo rezultatus, matyti, kad moterys dizainą kalėjime vertina labiau negu nuteistieji vyrai. Moterims svarbu konkrečios sienų spalvos, dideli langai, didesni atstumai tarp lovų, užuolaidos ir erdvės skirtos grožio procedūroms, nepaisant to, kad moterys yra kalėjime jos nori gyventi gražioje aplinkoje ir būti gražios, be to pasitelkus dizainą, siekia pabrėžti moteriškumą. Jos yra reiklesnės ir jautresnės dizaino elementams, joms turi įtakos netgi grindų danga ir spalva, o taip pat nesant daug saulės, kai kurioms išsivystė vitamino D trūkumas, ar dėl nuolatinio vėdinimosi atidarius duris ir langus, susidaro skersvėjis, dėl ko jautresnės moterys nuolat serga. Tuo tarpu vyrai pasižymi mažesniu jautrumu, labiau neutraliai vertina tam tikrus dizaino elementus ir geriau prisitaiko. Vyrai nenurodė didelių spragų ar problemų dizaino srityje, tik įvardino tokius dizaino elementus kaip apšvietimas, kameros dydis, sporto salės buvimą ir norą turėti daugiau erdvių įvairovės, skirtos laiko praleidimui. Esant poreikiui geresniam dizainui, stengiasi jį susikurti patys per darbinę veiklą. Nei vienas vyras nenurodė, kad labai svarbu dideli langai su užuolaidomis, jiems pakaktų, kad būtų nuimtos grotos nuo langų. Visiems nuteistiesiems trūksta privatumo, dėl to kyla agresija, pyktis, nerimas ir susierzinimas. Darbuotojai savo ruožtu nurodė, jog kalėjimų dizainas nors ir tobulintinas, bet yra geras, kai kurie nieko nekeistų. Tačiau visi vieningai teigia, jog geriausias sprendimas būtų pastatyti naują modernų kalėjimą arba

persikelti į naujas patalpas. Dėmesio dizainui galėtų būti skiriama daugiau, tiek finansų, tiek teisės aktų reglamentavimo prasme.

PASIŪLYMAI

1. Lietuvoje nesant rekomendacijų ar gairių, kuriose būtų reglamentuojami vien tik kalėjimų dizaino aspektai skirti siekti humaniškesnės kalėjimo aplinkos. Siūlytina teisės aktų leidėjams atlikti teisės aktų analizę ir parengti išsamias rekomendacijas ar gaires, skirtas kalėjimo dizaino sprendimams, kad visi su dizainu susiję aspektai nebūtų išskaidyti skirtinguose Lietuvos teisės aktuose.
2. Lietuvos kalėjimų tarnybai kartu su kitomis suinteresuotomis institucijoms siūlytina atlikti tyrimą, lyginant Lietuvos kalėjimų dizainą su tarptautiniais modeliais, pavyzdžiui, Norvegija. Išsiaiškinti, kurie dizaino elementai yra veiksmingiausi ir didelę naudą turintys, ir kaip juos būtų galima pritaikyti Lietuvos kalėjimų sistemoje, atsižvelgiant į nacionalines sąlygas ir teisinę sistemą.
3. Lietuvos teisingumo ministerijai, Lietuvos finansų ministerijai kartu su Lietuvos kalėjimų tarnyba, siūlytina įvertinti galimybes, investicijos naudą, finansavimo šaltinius ir esant galimybei statyti naują kalėjimą. Senų kalėjimo pastatų renovacija labai brangi ir finansiškai neefektyvi valstybei, nes pokyčių reikėtų kardinalių pradedant nuo pačio pastato struktūrinių pakeitimų iki visame kalėjime vėdinimo sistemų įrengimo ir pan. Todėl statant naują modernų kalėjimą, būtų galima sukurti saugesnę, efektyvesnę ir ekonomiškai naudingesnę įstaigą, kuri užtikrintų geresnes sąlygas tiek nuteistiesiems, tiek darbuotojams, visa aplinka būtų funkcionali, jauki ir moderni, atitinkanti šiuolaikinių technologijų standartus, taip pat mažintų ilgalaikės priežiūros ir remontų išlaidas.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Lily, Bernheimer, O'Brien Rachel ir Barnes Richard, *Wellbeing in prison design A guide*. Matter Architecture, 2017. https://www.matterarchitecture.uk/wp-content/uploads/2018/05/421-op-02_Design-toolkit-report-online.pdf.
2. „Nacionalinės kankinimų prevencijos vykdymo laisvės apribojimo vietose tvarkos aprašas“. LRSKI. Žiūrėta 2024 m. gegužės 1 d. <https://www.lrski.lt/wp-content/uploads/2022/09/NKP-vykdymo-veiklos-aprasas.pdf>.
3. Gintautas, Sakalauskas. „Kalinimo sąlygos ir kalinių resocializacijos prielaidos“. *Teisės problemos*, 88 (2015): 5-53. https://teise.org/wp-content/uploads/2023/01/G.Sakalauskas-2015_2.pdf.
4. Aleknevičienė, Jolanta ir Ignė Kalinauskaitė. „Resocializacijos ir gyvendinimo problemos ir galimybės Lietuvos kalėjimuose“. *Socialinė teorija, empirija, politika ir praktika* 26, (2023): 88–104. <https://www.journals.vu.lt/STEPP/article/download/33768/32511/86204>.
5. „Lietuvos įkalinimo įstaigos ir tvarka jose – klaikus sovietmečio paveldas“. MRU. Žiūrėta 2023 m. gegužės 3 d. <https://www.mruni.eu/news/agne-piepaliute-lietuvos-ikalinimo-istaigos-ir-tvarka-jose-klaikus-sovietmecio-paveldas/>.
6. Kaziliūnaitė, Aušra. „Foucault panoptizmas ir (savi)priežiūra: nuo individų prie dividendų“. *Problemos* 97, (2020): 36-47. <https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://www.journals.vu.lt/problemos/article/download/17104/16239&ved=2ahUKEwjNzpSvtKSGAxWF5wIHHRZHAaQQFnoECCIQAAQ&usq=AOvVaw1tjihkONbJSIgpYJhWzjU0>.
7. Sakalauskas, Gintautas, Liubovė Jarutienė, Vaidas Kalpokas ir Rūta Vaičiūnienė. *Kalinimo sąlygos ir kalinių socialinės integracijos prielaidos*. Žara, 2020. <https://teise.org/wp-content/uploads/2020/03/Kalinimo-salygos.pdf>.
8. Florek, Stefan ir Przemysław Piotrowski. *Arts of Freedom o potrzebie obecności sztuki w więzieniu*. Kerschoffset d.o.o., 2022. https://issuu.com/hdlu6/docs/book_2_-_polish.
9. Sakalauskas, Gintautas. "Ar naujų kalėjimų gyventojams teks baimintis labiau nei sąvartynų?". Delfi. Žiūrėta 2024 m. gegužės 22 d. <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/ar-nauju-kalejimu-gyventojams-teks-baimintis-labiau-nei-savartynu-50746778>.
10. Voišnis, Olga. „Kalėjimas“. Issuu interjero dizaino katedra. Žiūrėta 2025 m. sausio 10 d. https://issuu.com/interjerodizainokatedra/docs/idk_olga_voisnis_2013.

11. „Europos tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija šalims narėms Nr. R (2006) 2 „Dėl Europos kalėjimų taisyklių“. INFOLEX. Žiūrėta 2025 m. sausio 10 d. <https://www.infolex.lt/teise/Default.aspx?id=7&item=doc&AktoId=525724>.
12. „Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. gegužės 24 d. nutarimas Nr. 619 „Dėl Įkalinimo įstaigų renovavimo ir įkalinimo sąlygų humanizavimo 2004-2009 metų programos patvirtinimo“. INFOLEX. Žiūrėta 2025 m. sausio 9 d. <https://www.infolex.lt/ta/67913>.
13. „Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2022 m. vasario 7 d. Nr. V-28 įsakymas dėl kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos strateginės veiklos gairių 2022-2030 m. patvirtinimo“. LRV. Žiūrėta 2025 m. sausio 9 d. <https://kalejimai.lrv.lt/media/viesa/saugykla/2023/10/KvXfJTBKmwG.pdf>.
14. „Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2020 m. gruodžio 21 d. įsakymu Nr. V-389 patvirtintose taisyklės „Dėl Pataisos įstaigų (tardymo izoliatorių) įrengimo ir eksploatavimo taisyklių patvirtinimo“. LRS. Žiūrėta 2025 m. sausio 10 d. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/b02c6bfl43cd11ebb394e1efb98d3e67/asr>.
15. „Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2017 m. birželio 7 d. įsakymu Nr. V-245 „Dėl laisvės atėmimo vietų patalpų aprūpinimo baldais ir kitu inventoriumi normų patvirtinimo“. INFOLEX. Žiūrėta 2025 m. sausio 10 d. <https://www.infolex.lt/teise/Default.aspx?id=7&item=doc&AktoId=427318>.
16. „Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2015 m. rugpjūčio 3 d. įsakymas Nr. V-908 „Dėl Lietuvos higienos normos HN 134:2015 „Laisvės atėmimo vietų ir teritorinių policijos įstaigų areštinių sveikatos saugos reikalavimai“. INFOLEX. Žiūrėta 2025 m. sausio 10 d. <https://www.infolex.lt/teise/Default.aspx?id=7&item=doc&AktoId=338309>.
17. „Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy“. SEJM.GOV. Žiūrėta 2025 m. sausio 10 d. <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970900557/U/D19970557Lj.pdf>.
18. Kitliński, Jacek „The Polish prison modernisation programme as a turning point“. Justice-trends.press. Žiūrėta 2025 m. sausio 20 d. <https://justice-trends.press/the-polish-prison-modernisation-programme-as-a-turning-point/>.
19. Paliukevičius, Romualdas. „Švedijos kalėjimai - socializmas su žmogišku veidu“. Kauno diena. Žiūrėta 2025 m. sausio 10 d. <https://m.kauno.diena.lt/naujienos/pasaulis/ekonomika-ir-politika/svedijos-kalejimai-socializmas-su-zmogisku-veidu-596098>.
20. Research and Evaluation Unit Swedish Prison and Probation Service, „How architecture and design matter for prison services: a rapid review of the literature“. Kriminalvarden. Žiūrėta 2025 m. sausio 13 d.

<https://www.kriminalvarden.se/globalassets/publikationer/forskningsrapporter/prison-architecture-and-design.pdf>.

21. Khandelwal, Kriti. „Psychological impact prison design can have on inmates“. Thinkingthefuture. Žiūrėta 2025 m. sausio 14 d. https://www.re-thinkingthefuture.com/designing-for-typologies/a5832-psychological-impact-prison-design-can-have-on-inmates/#google_vignette.
22. Berger, Ryan. „Kriminalomsorgen: A Look at the World’s Most Humane Prison System in Norway“. Papers.ssrn. Žiūrėta 2025 m. sausio 21 d. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2883512.
23. Sommer, Robert. „Sociofugal Space“. Jstor. Žiūrėta 2025 m. kovo 10 d. https://www.jstor.org/stable/2775826?read-now=1&seq=1#page_scan_tab_contents.
24. Kelsey V. Engstrom ir Esther F. J. C. van Ginneken. „Ethical Prison Architecture: A Systematic Literature Review of Prison Design Features Related to Wellbeing“. *Sage Journals* 25, 3 (2022): 479-503. <https://journals.sagepub.com/doi/epub/10.1177/12063312221104211>.
25. Wirtén, Lars. „Biofilinis dizainas: kaip gamta padeda žmonėms ir verslui klestėti“. Ecophon. Žiūrėta 2025 m. kovo 20 d. <https://www.ecophon.com/lt/articles/knowledge/biophilic-design-how-nature-helps-people-and-business-to-thrive/>.
26. Lietuvos teisėsaugos pareigūnų federacija. Didžiausia problema Lietuvos kalėjimuose – darbuotojų trūkumas. LTPF. Žiūrėta 2025 m. sausio 22 d. <https://www.ltpf.lt/aktualijos/didziausia-problema-lietuvos-kalejimuose-darbuotoju-trukumas/>.
27. Sakalauskas, Gintautas ir Goda Norvaišytė. „Žmogaus orumą ir teises užtikrinančios kalnimo sąlygos Lietuvoje – misija (ne)įmanoma?“. *Kelyje su Konstitucija* (2022): 340-355. <https://www.journals.vu.lt/open-series/article/view/29810>.
28. “Case of Labita v. Italy”. HUDOC. Žiūrėta 2025 m. sausio 15 d. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-58559%22%5D%7D>.
29. “Case of Valašinas v. Lithuania”. HUDOC. Žiūrėta 2025 m. sausio 15 d. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-59608%22%5D%7D>.
30. Webster, Russell. „How Prison Design Can Promote Rehabilitation“. Rusesellwebster. Žiūrėta 2025 m. kovo 12 d. <https://www.russellwebster.com/prison-rehabilitation-by-design/>.
31. “Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas”. LRS. Žiūrėta 2025 m. sausio 15 d. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.171368/asr>.
32. Mercurio, Francesca. „Prison Design: How Architecture Can Help Restore the Humanity Lost in Correctional Facilities“. Architizer. Žiūrėta 2025 m. kovo 10 d. <https://architizer.com/blog/inspiration/stories/prison-design-humane-correctional-facilities/>.

33. Moran, Dominique, Yvonne Jewkes ir Jennifer Turner. „Prison Design and Carceral Space“. Uni-oldenburg. Žiūrėta 2025 m. kovo 10 d. https://oops.uni-oldenburg.de/4848/1/Prison%20design%20and%20carceral%20space_for%20deposit.pdf.
34. „Laisvės atėmimo bausmę atliekančių nuteistųjų resocializacijos standartas patvirtintas 2024 m. birželio 6 d. Lietuvos kalėjimų tarnybos direktoriaus įsakymu Nr. V-454“. LRS. Žiūrėta 2025 m. sausio 16 d. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/185b3ea2243e11efb121d2fe3a0eff27/asr>.
35. López, Marayca. „How to build for success: prison design and infrastructure as a tool for rehabilitation“. Penalreform. Žiūrėta 2025 m. kovo 12 d. <https://www.penalreform.org/blog/build-success-prison-design-infrastructure-tool-rehabilitation/>.
36. Sabaliauskaitė, Brigita. „Žurnalistinis tyrimas. Lietuvos nuteistųjų resocializacija: misija (ne)įmanoma? (III dalis, pabaiga)“. Gyvenu Kaune. Žiūrėta 2025 m. sausio 22 d. <https://gyvenukaune.lt/2024/10/21/tema/zurnalistinis-tyrimas-lietuvos-nuteistuju-resocializacija-misija-neimanoma-iii-dalis-pabaiga>.
37. Amnesty International Ltd. „Syria: Human slaughterhouse: Mass hangings and extermination at Saydnaya Prison, Syria“. Amnesty org. Žiūrėta 2025 m. sausio 24 d. <https://www.amnesty.org/en/documents/mde24/5415/2017/en/>.
38. Ireland, Carol A. “Adapting To Prison Life”. Daktaro disertacija, University of Central Lancashire, 2001. <https://clock.uclan.ac.uk/6554/3/Carol.%20A.%20Ireland%20Dec01%20adapting%20to%20prison%20life%20Doctor%20of%20Philosophy%20unpublished%20Dec01%20University%20of%20Central%20Lancashire%20unknown310.pdf>.
39. Ireland, Carol A. „Adapting To Prison Life“. Ucklan. Žiūrėta 2025 m. kovo 13 d. <https://clock.uclan.ac.uk/6554/3/Carol.%20A.%20Ireland%20Dec01%20adapting%20to%20prison%20life%20Doctor%20of%20Philosophy%20unpublished%20Dec01%20University%20of%20Central%20Lancashire%20unknown310.pdf>.
40. St. John, Victor J. „Placial Justice: Restoring Rehabilitation and Correctional Legitimacy Through Architectural Design“. Sage, Žiūrėta 2025 m., kovo 17 d. <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/2158244020919503>.
41. Eren, Mustafa. „Prisoners with Special Needs Project Final Report“. Cisst. Žiūrėta 2025 m. kovo 13 d. <https://cisst.org.tr/wp-content/uploads/2019/08/Prisoners-with-Special-Needs-Project-Final-Report.pdf>.

42. VšĮ švietimas ir paveldas „Mano malda antrasis islamo stulpas“. Islamas visiems. Žiūrėta 2025 m. kovo 17 d. <https://islamavisiems.lt/wp-content/uploads/2014/03/MANO-MALDA-1-1.pdf>.
43. United nations office on drugs and crime Vienna. *Handbook on Prisoners with special needs*. Austria, 2009. https://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/Handbook_on_Prisoners_with_Special_Needs.pdf.
44. Engstrom, Kelsey V. „Ethical Prison Architecture: A Systematic Literature Review of Prison Design Features Related to Wellbeing“. Sage. Žiūrėta 2025 m. kovo 17 d. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/12063312221104211?icid=int.sj-abstract.citing-articles.41#bibr6-12063312221104211>.
45. Danish Immigration Service „Ukraine Prison conditions, 2024 update“. US.DK. Žiūrėta 2025 m., kovo 17 d. <https://us.dk/media/tx1o42fe/ukraine-prison-conditions-2024.pdf>.
46. Namodnr. „Interjero dizainas“. Namodnr. Žiūrėta 2025 m. balandžio 13 d. <https://www.namodnr.lt/interjero-dizainas/>.
47. „Lietuvos kalėjimų tarnybos „Gyvenimo kokybės Vilniaus kalėjime tyrimo 2024 metais“ baigiamojo ataskaita“. Kalejimai.lrv. Žiūrėta 2025 m. balandžio 13 d., <https://kalejimai.lrv.lt/lt/tyrimai/gyvenimo-kokybes-kalejimuose-tyrimas-2024/>.

Kalėjimų dizainas – jame esančių žmonių gerovės bei resocializacijos veiksnys

Magistro baigiamajame darbe ištirti kalėjimų dizaino aspektai teigiamai veikiantys juose esančių žmonių emocinę būklę, fizinę sveikatą ir bendrą gyvenimo kokybę bei pasiūlyti konkretūs dizaino sprendimai, galintys pagerinti gyvenimo ir darbo sąlygas, prisidėti prie sėkmingos nuteistųjų resocializacijos, iškelta kalėjimų dizaino kaip žmonių gerovės ir nuteistųjų resocializacijos veiksnio problema bei pateikti siūlymai, kaip šias problemas spręsti. Pirmajame darbo skyriuje tiriamas kalėjimų dizaino teisinis reguliavimas. Antrajame skyriuje tiriama kalėjimo dizaino įtaka nuteistųjų bei darbuotojų psichologinei ir emocinei būklei, vertinami kalėjimų dizaino elementai ir jų teigiamas poveikis žmonėms. Trečiajame skyriuje nagrinėjama, kokią įtaką daro kalėjimo dizainas nuteistųjų resocializacijai. Ketvirtajame skyriuje nagrinėjama ar kalėjimo aplinka pritaikyta specialiesiems nuteistųjų poreikiams, su kokiomis problemomis vis dar susiduriama. Penktajame skyriuje pristatytas atliktas empirinis tyrimas ir jo rezultatai.

Reikšmingi žodžiai: *kalėjimų dizainas, teisinis reguliavimas, resocializacija, specialūs poreikiai, žmonių gerovė.*

Prison Design: A Key Factor in the Welfare and Resocialisation of Incarcerated Persons

The Master's thesis explores the aspects of prison design that have a positive impact on the emotional state, physical health and overall quality of life of incarcerated persons and proposes specific design solutions that can improve living and working conditions and contribute to the successful resocialisation of convicts, as well as raises the issue of prison design as a factor of human welfare and the resocialisation of prisoners, and proposes ways to address these issues. The first chapter of the thesis examines the legal regulation of prison design in Lithuania and internationally. The second chapter explores the impact of prison design on the psychological and emotional welfare of inmates and staff, assessing the elements of prison design and their positive impact on people. The third chapter analyses the impact of prison design on the resocialisation of prisoners. The fourth chapter focuses on whether the prison environment is adapted to the particular needs of the incarcerated and what problems are still being encountered. The fifth chapter presents the empirical research carried out and its results.

Key words: *prison design, legal regulation, resocialisation, particular needs, human welfare.*

Kalėjimų dizainas – jame esančių žmonių gerovės bei resocializacijos veiksnys

Lietuvoje kalėjimo gyvenimo sąlygoms ir resocializacijos aspektams skirta nemažai dėmesio, tačiau kaip kalėjimų dizaino ypatybės veikia juose esančius žmones, kokie kalėjimų dizaino sprendimai gali pagerinti kalėjime esančių žmonių gyvenimo kokybę ir darbo sąlygas, nėra nagrinėta. Nėra aišku, kokie teisės aktai nustato kalėjimo dizaino reikalavimus, kokią įtaką turi dizainas kalėjime esantiems žmonėms, ar dizainas gali būti laikomas kaip vienas iš resocializacijos veiksnių, bei kokie dizaino elementai reikalingi siekiant užtikrinti specialius nuteistųjų poreikius. Šio magistro baigiamojo darbo tikslas buvo ištirti kalėjimų dizaino aspektus teigiamai veikiančius juose esančių žmonių emocinę būklę, fizinę sveikatą ir bendrą gyvenimo kokybę bei pasiūlyti konkrečius dizaino sprendimus, galinčius pagerinti gyvenimo ir darbo sąlygas, prisidėti prie sėkmingos nuteistųjų resocializacijos. Remiantis įvairių šalių mokslininkų atliktų tyrimų duomenimis, analizuojami kalėjimų dizaino aspektai, jų poveikis darbuotojų ir nuteistųjų gerovei. Taip pat analizuojamas dizainas remiantis Kauno ir Panevėžio kalėjimuose gautais apklausų rezultatais. Įgyvendinant darbe iškeltus tikslus ir uždavinius buvo naudotasi tiek dokumentų sisteminės analizės, tiek mokslinės informacijos sisteminės analizės, lyginamojo, empirinio mokslinio tyrimo ir apibendrinimo metodais. Atlikus teisės aktų reglamentuojančius kalėjimų dizainą analizę, nustatyta, kad didžioji dalis teisės normų, lieka neįgyvendintos. Iki šiol vyravęs požiūris į kalėjimų architektūrą ir dizainą neatitinka siekiamų tikslų - sukurti kiek įmanoma humaniškesnę aplinką tiek nuteistiesiems, tiek ten dirbantiems žmonėms, ir prisidėti prie teigiamų bausmių įgyvendinimo sistemos pokyčių. Nors kategoriškai teigti, jog dizainas visiškai pakeis žmogų negalime, tačiau geras dizainas neabejotinai gali ištiesti pagalbos ranką bandant atgaivinti juose prarastą žmogiškumą. Tinkamai įgyvendinti dizaino elementai, tokie kaip apšvietimas, spalvos, medžiagos, formos ir pan., veikia nuteistuosius, mažina stresą, baimę, nerimą ir padeda susidoroti su kitais neigiamais jausmais. O kalėjimų projektuotojų mąstysena ir vizija visų pirma turi būti nukreipta į nuteistųjų resocializaciją ir jame esančių žmonių gerovę, o ne vien tik saugumą. Architektūra ir dizainas atlieka svarbų vaidmenį, todėl kalėjimų modelių ir įvairių galimybių nagrinėjimas pasitelkiant dizainą gali padėti atkurti sėkmingesnę nuteistųjų resocializaciją. Norvegijos, Švedijos, Australijos ir kt., šalių sprendimai parodė, jog esant humaniškiems ir neatgrasantiems dizaino elementams, asmenys tampa pozityvesni, atviresni ir lankstesni pokyčiams. Taip pat nustatyta, kad individualiai pritaikyta kalėjimo aplinka skatina sėkmingesnę asmens resocializaciją ir integraciją į visuomenę, todėl kalėjimo dizaino pritaikymas įvairiems nuteistųjų poreikiams sukelia mažiau neigatyvių emocijų, ko pasekoje nuteistieji tampa

labiau motyvuoti pokyčiams. Remiantis išanalizuotais duomenimis, teigtina, kad „žmogus būdamas nusikaltėlis vis vien yra visuomenės dalis ir ja lieka visą savo gyvenimą, o socialinė izoliacija ir atskirtis nuo visuomenės negali išspręsti problemos šaknų. Tokiam žmogui yra būtina socializacija, mokymas kaip elgtis, kad elgesys atitiktų moralės normas, ką reiškia jausti bei prisiimti atsakomybę už savo veiksmus, nepažeidžiant kitų žmonių teisių. Visa tai yra išmokstama tik bendraujant, būnant neatskirtam nuo visuomenės, juk šie žmonės anksčiau ar vėliau sugrįžta atgal į visuomenę, tad kokių sugrįžtant mes jų tikimės. Ryšį tarp dizaino ir sociologijos nėra paprasta pabrėžti, tačiau suvokus jį galima suprasti, jog tai yra įrankis paveikti visuomenę, subtilus ryšys tarp aplinkos ir žmogaus, visuomenės, tai galimybė panaudojant architektūrą bei dizainą keisti pasaulį, visuomenę bei individą.“¹³⁰

¹³⁰ Olga Voišnis, „Kalėjimas“, issuu interjero dizaino katedra, žiūrėta 2025 m. kovo 24 d., https://issuu.com/interjerodizainokatedra/docs/idk_olga_voisnis_2013.

Prison Design: A Key Factor in the Welfare and Resocialisation of Incarcerated Persons

In Lithuania, a lot of attention has been paid to prison living conditions and resocialisation aspects, but there has been no research on how the design features of prisons affect the prisoners and whether prison design solutions can improve the quality of life and working conditions of the incarcerated persons. It is not clear what legislation sets out the requirements for prison design, what impact design has on people in prison, whether design can be considered as a factor in resocialisation, and what design elements are needed to meet the particular needs of inmates. The aim of this Master's thesis was to investigate the aspects of prison design that positively affect the emotional state, physical health and overall quality of life of people in prison and to propose concrete design solutions that could contribute to the successful resocialisation of inmates and improve living and working conditions. Drawing on research carried out by scholars in various countries, the thesis analyses the design aspects of prisons and their impact on the welfare of staff and prisoners. It also analyses the design based on the results of surveys conducted in Kaunas and Panevėžys Prisons. In order to achieve the aims and objectives of the thesis, the methods of systematic analysis of documents, systematic analysis of scientific information, comparative, empirical scientific research and generalisation were used. The analysis of the legal acts regulating the design of prisons has shown that most of the legal norms remain unimplemented. The current approach to prison architecture and design is not in line with the objectives of creating the most humane possible environment for both prisoners and the people who work there, and does not contribute to positive changes in the criminal penal system. While there is no categorical claim that design will completely reform people, good design can certainly lend a helping hand in the attempt to revitalise the humanity that has been lost in them. Properly implemented design elements such as lighting, colours, materials, shapes, etc. have an impact on inmates, reducing stress, fear, anxiety and helping them cope with other negative feelings. Furthermore, the mindset and vision of prison designers must be primarily focused on the resocialisation of inmates and the welfare of those in prison, not just on security. Architecture and design play an important role, and exploring prison models and different possibilities through design can contribute to more successful resocialisation of incarcerated persons. Decisions in Norway, Sweden, Australia and other countries have shown that humane and non-restrictive design elements make individuals more positive, open and flexible to change. It has also been found that customised prison

environments promote more successful resocialisation and integration into society, and that adapting prison design to the different needs of inmates leads to less negative emotions, resulting in a higher level of motivation towards change. Based on the data analysed, it can be argued that, while being incarcerated, a person remains a part of society and will remain a part of society for the rest of their life, and that social isolation and exclusion cannot address the root of the problem. Socialisation is necessary for such a person, teaching them how to behave in order to comply with moral norms, what it means to feel and take responsibility for one's own actions, without violating the rights of others. All this is acquired only through interaction, without being separated from society, these people sooner or later rejoin their community, so how do we expect them to do so without these aspects being present. The link between design and sociology is not easy to emphasise, but once it is understood, it becomes a tool for influencing the public, a subtle link between the environment, the person and society, the possibility of using architecture and design to change the world, the public and the individual.

PRIEDAI

Priedas Nr. 1.

Klausimynas Kauno ir Panevėžio kalėjimų darbuotojams

Esu MRU Baudžiamosios teisės ir kriminologijos magistrantūros studijų 6 kurso studentė, šiuo metu rašau magistro baigiamąjį darbą tema „Kalėjimų dizainas – jame esančių žmonių gerovės bei resocializacijos veiksnys“ (darbo vadovas doc. dr. Alfredas Kiškis).

Lietuvos kalėjimų tarnyba 2025-03-18 raštu „Dėl tyrimo atlikimo“ Nr. 7G-108 informavo, jog sudarys galimybę atlikti tyrimą Kauno/Panevėžio kalėjime.

Atsižvelgdama į tai, norėčiau Jus pakalbinti ir užduoti keletą klausimų apie Kauno/Panevėžio kalėjimo situaciją dizaino srityje.

Tyrimui atlikti bus naudojami nuasmeninti Jūsų pateikti atsakymai, įsipareigoju užtikrinti anonimiškumą.

Dizainas vadovaujantis nagrinėtais literatūros šaltiniais apima kameros dydį ir plotį, natūralų ir dirbtinį apšvietimą, spalvų įvairovę, laisvalaikio ir poilsio zonų įrengimą, įvairias erdves pritaikytas specialioms nuteistųjų poreikiams, vėdinimo sistemų įrengimą, gamtos elementų buvimą, kalėjimo skyrių ir gyvenamųjų erdvių išskirtinumą, langų buvimą visose kamerosse pro kuriuos matytųsi gamtos vaizdai, formas (lenktos, kampuotos) ir medžiagas iš kurių kalėjimas pastatytas, lubų aukštį, koridorių ilgį ir plotį, šildymą ir oro kokybę, kamerų apstatymą minkštais baldais, kalėjimų kiemus su augmenija, grindų dangą, pasimatymų kambarių dydį ir akustiką, kalėjimo erdvių, skyrių ženklumą ir pan.

Kokybinis tyrimas. Ekspertų interviu klausimai:

1. Kiek metų dirbate šioje srityje?
2. Kokia situacija dizaino srityje Kauno/Panevėžio kalėjime? Ką manote?
3. Kaip manote, ar pakankamai dėmesio skiriama kalėjimo dizaino aspektams?
4. Kokias pagrindines spragas ar problemas pastebite dizaino srityje? Kodėl manote tai yra negerai?
5. Jei turėtumėte galimybę inicijuoti kalėjimų dizaino pokyčius, kokius tris pagrindinius aspektus keistumėte pirmiausia ir kodėl? Kaip manote reikėtų spręsti šias dizaino srities problemas? Ką siūlytumėte?
6. Kokie dizaino elementai jums svarbūs kaip darbuotojams? Ir kodėl?

Iš anksto dėkoju už bendradarbiavimą.

Klausimynas Kauno ir Panevėžio kalėjimų nuteistiesiems

Esu MRU Baudžiamosios teisės ir kriminologijos magistrantūros studijų 6 kurso studentė, šiuo metu rašau magistro baigiamąjį darbą tema „Kalėjimų dizainas – jame esančių žmonių gerovės bei resocializacijos veiksnys“ (darbo vadovas doc. dr. Alfredas Kiškis).

Lietuvos kalėjimų tarnyba 2025-03-18 raštu „Dėl tyrimo atlikimo“ Nr. 7G-108 informavo, jog sudarys galimybę atlikti tyrimą Kauno/Panevėžio kalėjime.

Atsižvelgdama į tai, norėčiau Jus pakalbinti ir užduoti keletą klausimų apie Kauno/Panevėžio kalėjimo situaciją dizaino srityje.

Tyrimui atlikti bus naudojami nuasmeninti Jūsų pateikti atsakymai, įsipareigoju užtikrinti anonimiškumą.

Dizainas vadovaujantis nagrinėtais literatūros šaltiniais apima kameros dydį ir plotį, natūralų ir dirbtinį apšvietimą, spalvų įvairovę, laisvalaikio ir poilsio zonų įrengimą, įvairias erdves pritaikytas specialioms nuteistųjų poreikiams, vėdinimo sistemų įrengimą, gamtos elementų buvimą, kalėjimo skyrių ir gyvenamųjų erdvių išskirtinumą, langų buvimą visose kamerosse pro kuriuos matytųsi gamtos vaizdai, formas (lenktos, kampuotos) ir medžiagas iš kurių kalėjimas pastatytas, lubų aukštį, koridorių ilgį ir plotį, šildymą ir oro kokybę, kamerų apstatymą minkštais baldais, kalėjimų kiemus su augmenija, grindų dangą, pasimatymų kambarių dydį ir akustiką, kalėjimo erdvių, skyrių ženklumą ir pan.

Iš dalies struktūruotas kokybinis nuteistųjų asmenų interviu klausimai:

1. Kiek jums svarbu dizaino elementai?
2. Kas jums atrodo yra negerai dizaino prasme? Kaip norėtumėte, kad būtų? Kaip Jums atrodo, ar kalėjimo dizainas (pvz., kamerų dydis, erdvės išdėstymas) turi įtakos jūsų savijautai?
3. Kas jums atrodo yra gerai dizaino prasme? Kokių dizaino elementų jums trūksta (šviesos, erdvės, minkštų baldų, buitinių dalykų, gamtos elementų, langų, gamtos vaizdų, vėdinimo, koridoriaus ilgio, pločio, šildymo, kitokios grindų dangos, geresnės akustikos, kalėjimo erdvių įvairovės, kalėjimo skyrių ženklumo)?

Iš anksto dėkoju už bendradarbiavimą.